

כר

ציצית

הקמח

משה בעוה"ז לא היה אלא פירות מחן שזכו אצל הקרן קיים לו לעה"כ שנאמר קרנים מידו לו. וכן מלינו ביוסף שפרע לו הקב"ה פירות שזכו בעה"ז והקרן קיים לו לעולם הבא, והוא שאמרו במדרש כל מה שעשה יוסף פרע לו הקב"ה, מה כתיב ביוסף (בראשית לט) וינס וינא החוזה ברת הים מפני ארונו שנא' (תהלים קיט) הים ראה וינס. מה ראה ארונו של יוסף ראה. ולא עוד אלא שהיה ארונו של יוסף מהלך לפני ארון ה' ואומות העולם אומרים מה סיבו של ארון זה שהוא מהלך עם ארון של תורה והם אומרים ארונו של יוסף ולפיכך זכה לילך עמו לפי שנימא כל מה שיש בו, אמר הקב"ה ליוסף אע"פ שפרעתי לך מקצת שכר הקרן קיימת לך לעוה"כ כשיגאלו ישראל גאולת עולמים בזכות יעקב אביך ובזכותך הם נגאלים שנאמר (שם עז) גאלת בזרוע עמך בני יעקב ויוסף סלה:

אות קדושה קרף

אר נערץ בסוד קדושים רבה ונורא על כל סביביו (שם פט). מדה הקדושה מדה עלומה ונפלאה יגיע אדם אליה מחוץ מדה הפהרה כי כן סידור המדות וכענין שדרשו רז"ל בסוף פרק ראשון של פ"ז (דף כג) פהרה מביאה לידי קדושה ומוכיח זה בירושלמי משום שנא' (ויקרא טז) וספרו וקדשו. וכבר הזכרתי בלוח פ"ה פהרה, ונלמדינו זה במלות עשה שבתורה (שם כ) והתקדשתם והייתם קדושים, ונאמר ג"כ (שם יט) קדושים תהיו כי קדוש אני ה' אלהיכם. וענין הקדושה הזאת שנלמדינו זה הוא הפרישות שיגדור אדם את עצמו ושיפרוש מן החלות אפי' ממה שאמרו שהוא מותר בענין שאמרו קדש עמך במוחר לך, וזה בענין המאכל והמשחה שיאכל וישחה מן המותר פחות ממה שראוי ולא יתכוין אלא לקיום הגוף בלבד. וכן בענין המשגל לנודך קיום המין או למלות עונה או להנצל מהרהור, וכל הבשר זולתי לבונה אלו אסורה מדין התורה, וכן בענין דבורו שיגדור את עצמו בדבריו להוציאם במשקל ופחות מן הראוי, זולתי במוכרח שהוא חיי הנפש והוא דבור התורה או חיי הגוף והוא הדבור בפרנסתו ונודך מזונותיו, וכן שיגדור את עצמו בחוש המשוש שלא יגע בכל שטח גופו וידיו ערומות, ואף כי מתחת אבנטו כי על הענין הזה נקרא ר' יהודה הגשיא רבינו הקדוש, שכן אמרו רז"ל (שבת פ"ו דף נח:) למה קורין אותו רבינו הקדוש שלא הכניס ידו מתחת אבנטו מעולם, וכל הדברים האלה מגדר הקדושה והפרישות הם, וכן דרשו בתורה כהנים והתקדשתם והייתם קדושים כשם שאני קדוש כך אתם תהיו קדושים כשם שאני פרוש כך אתם תהיו פרושים ע"כ. כי מי שהוא שרוש ומובדל מן החלוות ומיוחד לעבודת השם יתברך קדוש יאמר לו, ומה שהולך הכהוב הזה בתורה והתקדשתם והייתם קדושים היה זה לתועלת גדולה ונודך גדול שאלו לא נכתב היה אדם

מתלא נפשו מן המאכלים והמשקים המותרים ויאכל ויחוש כל מה שיהיה מחוק לחכו. וכן בענין הדבור יהיה מדבר כל מה שיצא לפניו עד שיסקן את עצמו במדות רעות להיות בזוללי בשר בסובאי יין והיה עושה כל זה בהיתר התורה. לכך באה מטה זו בפרשת חיסור המאכלים ואמר והתקדשתם והייתם קדושים להזהיר על האדם שיהיה פורש את עצמו מן המאכלים, ואין לריך לומר מן האסור כי גם מן המותר לריך שיפרוש, ואם הפורש מן הדבר האסור נקרא קדוש ק"ו למי שפורש עצמו מן הדבר שהוא מותר שראוי להקרא קדוש כי הוא מכניע ומשבר תאוותו והוא כותש את יצרו האויל במכתש שכלו לכבוד יוצרו יס': ויהנה ישראל נתקדשו בסיני בשתי מדות והן סהרה וקדושה. כששמעו עשרת הדברות מפי הגבורה מה שלא שמעו שום אומה ולשון, כערץ שכתוב (דברים ד) השמע עם קול אלהים וגו'. ודרשו ז"ל היה הקול נשמע מסוף העולם ועד סופו והיו שומעים אותו זקנים כפי כחם ונערים כפי כחם עוברות כפי כחן. פהרה הוא שבאו לחסות תחת כנפי השכינה בשלשה דברים מילה וסבילה וקרנן, ועיקר שלשתן פהרה. מילה לפי שהערלה קרויה עומאה ולפיכך הוצרכו לברית מילה להיותם פהורים. סבילה עיקר הפהרה במים. קרנן לפי שהחטא קרוי עומאה והמתכפר בקרבנו הוא פהור. קדושה הוא שכתוב (שמות יט) ואחס תהיו לי וגו', ודבר ידוע ומפורסם שכל הקדושות והקדושים נמשכים מן הקדש בדמיון מן הגהר הנמשך מן המעין והמעין מן המקור. והנה ישראל הנחלקים לשלשה חלקים כהנים לויים וישראל נתקדשו בסיני בקבלת התורה בהשע קדושות, כי הכהן מתקדש בקדושה עצמו ובקדושתו של לוי ובקדושתו של ישראל שהרי מכלל עם ישראל הוא. והלוי מתקדש בקדושת עצמו, ובקדושת הכהן שהוא משבטו. ובקדושתו של ישראל הרי ששה קדושות. וישראל מתקדש בקדושת עצמו ובקדושתו של מלך הרי שמונה קדושות וכלם מתקדשין מן הקדש הרי ששעה קדושות. ומפני שכל הקדושות הללו שנקבלות בישראל נמשכות מן הקדש לכך נקראו אנשי קדש בענין שכתוב (שמות יט) ואנשי קדש תהיון לי. ויש לך להתבונן בלשון אמר הכתוב ואנשים קדושים תהיון לי אלא ואנשי קדש, כי הקדוש אסור שתמשך לו הקדושה מקדוש אחר וכן מקדוש לקדוש ומגובה לגובה עד הסנה העליונה יתברך שהוא כח הקדושות כולן והוא מקור הקדושה והוא נקרא קדוש שהוא מקור הברכה בענין שכתוב (תהלים קלד) שאו ידיכם קדש וברכו את ה'. וע"כ אמר ואנשי קדש, המשלים הכתוב למלאכי השרת בקדושתן נמשכת מן הקדש הוא שכתוב בהם (דברים לג) ואחא מרבנות קדש, שהרי ישראל למסה לבא של הקב"ה כשם שמלאכי השרת לבא שלו למעלה וכלם כאחד מקלסין אותו ומתנין כבוד לשמו. המלאכים שהם קדושים וישראל שהם קדושים מקלסין שמו של קדוש כלשון קדוש, שכן הפיד ישפיה הנביא פ"ה ששמע כמות של

של מלאכי השרת מקלסין להקב"ה ומקדישין ומערינין אותו בלשון קדושה, הוא שאמר (ישעיה ו) וקרא זה אל זה ואמר קדוש קדוש קדוש ה' לצבאות מלא כל הארץ כבודו. ועל זה אמר דוד בכלן אל נערץ בסוד קדושים רבה ונורא על כל סביביו, כלומר והוא נורא על כל מי שמשבחין אותו, ביאורו אל נערץ בסוד קדושים כענין שכחוב (נחמיה ט) ומרומם על כל ברכה ותהלה. סביביו כי אפילו אותם שסביביו המשבחים והמזכירים אותו יותר ויותר הוא נורא על השבח ועל הקלום ההוא ולזה לא אמר בכל סביביו. ונראה לי לפרש עוד אל נערץ בסוד קדושים רבה כי רבה תרגום של גדול וכאלו אמר אל רבה, ושיעור הכחוב האל הגדול נערץ בסוד קדושים, ואל תחמה בזה איך יכנים לשון תרגום בתוך לשון עברי כי מנהג הכתובים בכך כענין (איוב טז) ושהדי במרומים. (שם לח) גרמיו כמטיל ברזל, ובתורה (בראשית לח) יגר שהדותא (דברים לג) וכימך דבאך ורבים כן, ויהיה ביאור הכחוב כי האל הגדול שהוא אלהי ישראל נערץ בסוד קדושים כלומר בע' קדושים הם ע' שרי האומות אשר העה"ז מתנהג על ידם בכח עליון עליהם, כי הוא יתברך גדול מכל האלהים ועליון על כלם. וכלם מערינין אותו והוא נערץ ביניהם, ואמר ונורא על כל סביביו לפי שהוא יתעלה הקו האמצעי אשר ממנו נמשכים ויונקים הענפים כלם וזהו לשון סביביו. ואמרו בפרקי ר' אליעזר אמר הקדוש ברוך הוא לשבעים מלאכים הסובבים כסא כבודו, וענין הקדושה שמלאכי השרת מקלסין להקב"ה בלשון קדוש שלשה פעמים על דרך השפס השפס הם לשון קריאה שקורא המלאך לחברו קדוש קדוש וכפל השם בלשון משה משה שמואל שמואל, ואח"כ משיב ק' ה' לצבאות מלא כל הארץ כבודו, או יהיה קדוש קדוש קדוש שלשתם נאמרים על הקב"ה שהמניח את עולמו ובראו על ג' חלקים, חלק המלאכים וחלק הגלגלים וחלק העולם השפל, ויהיה ביאורו קדוש ראשון בעולם השפל, קדוש השני בעולם הגלגלים, קדוש ג' בעולם המלאכים, ויהיה הכונה והמחשבה משפספת למעלה הוא קדוש ומיוחד בכל העולמות בכל לצבאותיהם. ויש עוד בענין הקדושה ענין נסתר נסתר בקבלה אין מוסרין אותו אלא לננועים ויראי חסא והוא ענין היחוד השלם כולל כל הבנין ואחריו ברוך כבוד ה' ממקומו כענין פסוק שמע שהוא עיקר היחוד וכולל כל הבנין ואחריו ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד. והמשכיל יבין. ושמעתי כי יש במלת קדוש שהוא קלום מלאכי השרת אותיות מארבעה מוצאות שצפה הן גי' כק דע"לנת בו"מף זס"רש לבד מאותיות אהה"ע. ק' מג"יכק ד' מדע"לנת ו' מבו"מף ש' מזס"רש אבל אותיות אהה"ע שהוא המוצא החמישי שצפה אין שם לפי שהם אותיות הגרון וזה נכון:

ובפני שהצרכה והקדושה דבר א' כי הנצרכה נמשכת מן הקדושה כענין שכחוב (תהלים קלד) שאו ידיכם קדש וגו', ע"כ יש להזהר שלא יפסיק אדם בין קדוש לברוך, וכמה מבני אדם שאינם נוהרין

בדבר זה והוא מכלל הדברים שאמרו רז"ל בפרק ראשון דברכות (דף ו') בענין תפלה מאי דכתיב (תהלים יב) כרום זלות לבני אדם אלו דברים שעומדין ברומו של עולם ובני אדם מזלזלין בהם. וכמעט שאני אומר כי כל המפסיק והשח צינחיים דומה כאלו קאץ בנטיעות, ויש לך להבין כי דעת רבותינו ז"ל בלשון מקאץ בנטיעות שהוא נאמר בשני ענינים מי שמפסיק בתורה או גורם בהפסקה ובמולה ההוא יקרא מקאץ בנטיעות. וכן מי שהוא נוטה מדרך האמונה להאמין בשתי רשויות או להסתפק בהם כאלישע בן אבויה יקרא מקאץ בנטיעות. והוא שאמרו במסכת חגיגה (פ"ג דף ט) אלישע אחר קאץ בנטיעות מאי חזא חזא מסטרון דאמתייב ליה רשותא למיתב ולמיכתב זכותא דישראל אמר גמירי אין למעלה לא ישיבה ולא עמידה לא עורף ולא עפוי דילתא ח"ו שתי רשויות יש אפקוה למסטרון ומחיוה שתין טולסי דנורא. ובמדרש שהש"ר אמרו אלישע בן אבויה קאץ בנטיעות שהיה נכנס לבתי כנסיות ולבתי מדרשות וראה חינוקות שהיו מלליחין בתורה אמר עליהון מילתא ואינון מסתחמין, הגה: בכלן מסורש שקורין החכמים הפסקה החורה קאץ נטיעות. והוא הדין וכ"ש שיש לנו לומר בהפסקת התפלה בין קדוש לברוך. והגה רבותינו חכמי האמת החמירו בזה עד מאד ממה שאמרו במדרש אמר רבי אלעזר בר יוסי פעם אחת הייתי מהלך בדרך ומלאמי אליהו ז"ל ועמו ארבעה אלפים גמלים טעונים ואמרתי לו מה אלו טעונים אמר לי אף וחמה, אמרתי לו למי אמר לי לעשות נקמה במי שמספר בין קדוש לברוך, בין ברכה לברכה, בין פרק לפרק בין אמן יהא שמים רבה לוייתברך בין גאולה לתפלה. ולא עוד אלא שאין תפלתו נשמעת לפני המקום שנא' (ישעיה מג) ולא אותי קראת יעקב. וכל המכוין לבו בתפלתו ואינו מדבר אין תפלתו חוזרת ריקס שנא' (תהלים י) חכין לבס תקשיב אזנך. ודרשו רז"ל במסכת חולין פרק גיד הנשה חביבין ישראל לפני הקב"ה יותר ממלאכי השרת שישראל אומרין שירה בכל עת ובכל שעה שירנו ואלו מלאכי השרת אין אומרין שירה אלא פעם אחת ביום ואמרי לה פעם אחת בשבת ואמרי לה פעם אחת בחג ואמרי לה פעם אחת בשבוע ואמרי לה פעם אחת ביוצב ואמרי לה פעם אחת לעולם. ולא עוד אלא שישראל מזכירין את השם לאחר שתי שיבות שנא' (דברים י) שמע ישראל ה' אלהינו ומלאכי השרת אינם מזכירין אותו אלא אחר שלשה שיבות שנא' (ישעיה ו) קדוש קדוש קדוש ה' צבאות, ואין מלאכי השרת אומרין שירה למעלה עד שיאמרו ישראל שירה למטה שנא' (איוב לח) ברן יחד כוכבי בקר ויריעו כל בני אלהים:

קנאה

חיי צערים לב מרפא ורקב ענמות קנאה (משלי יד). מנהג שלמה ע"ה בכל ספר משלי לגנות המדות

לו יין ראו כבודו נחמנו בו, והמחאה שהתחאה לאכול מהפרי והכבוד שעשו לו המלאכים לפיכך נסרד מן העולם, הא למדת כמה מגונה מדת הקנאה: ודבר ידוע כי לא החזיק קרח במחלוקת עד שהתלבש במדת הקנאה ומדה זו הפרידו מן העולם והיה חושב שהיה משה רבינו מחלק המנויים והמעלות על פי עצמו ומלבו ולא הייתה לו זאת מאת ה', כי ממה שאמר להם משה כי לא מלבי נוכל ללמוד כונתו של קרח הרעה שהיה אומר כי מלבו עשה. והיה פוען כי מה שהחליף הלויים חמת הזכורות לא עשה אלא כדי לתת גדולה ומעלה לבני לוי בהם ממשפחתו, גם בני קהת שהגדיל מעלתם על כל שאר הלויים לשאת דברים המקודשים מפני שהם קרובים אליו יותר שהרי קהת היה זקנו. ומה שקשרו הלויים על משה לפי שהיו נחונים לאהרן ולבניו, גם אליעזר בן עוזיאל מינה אותו נשיא לפי שהיה עוזיאל אחד מאחי אביו של משה והקטן שבכולם, לפיכך הוקשה לקרח על נשיאות אליעזר בנו ונתקנה על זה, וזהו שדרשו רז"ל מה ראה קרח לחלוק עם משה נתקנה בנשיאותו של אליעזר אמר קרח אחי אבא ארבעה היו עמרים ויאהר וחברון ועוזיאל עמרים הזכור נטלו שני בניו גדולה אחד מלך ואחד כהן גדול מי ראוי ליסול את השניה לא אני שאני בן יאהר שהוא שני לעמרים והוא מינה את הנשיאות על ידי אחיו הקטן מכלן הריני חולק עליו ומבטל את דבריו, מה עשה כנס ארבע מאות איש ראשי סנהדרות רובן משבט ראובן מה עשה הלביש לכולן סליחות של חכלת, וזהו שאמרו במדרש ויקח קרח מה לקח לקח סליחתו ונא אל משה וכן כולם. אמרו לו סליחת שכולה חכלת חייבת בניית או לא אמר להן חייבת החחיל לשהוק חפשי סליחת של מין אחר הוסיף של חכלת פוטרתו סליחת שכולה חכלת לא כל שכן, בית מלא ספרים מהו שיהא פסור מן המזוזה אמר להן חייב אמרו לו החורה כולה ער"ה פרשיות אינה פוטרת את הבית ופרשה אחת שנמזוזה פוטרת את הבית דברים אלו לא נלפיות עליהם ומלבד אחת בודאס. והנה שלמה בחכמתו הזכיר בכלל הדברים שהקנאה מזויה גהן הוא שאמר (קהלת ד) וראיתי אני את כל עמל ואת כל כשרון המעשה וגו', הזכיר כל עמל והם קניני הגוף כגון עושר ונכסים וכבוד ושאר מעלות השררה, כל כשרון המעשה תורה וחכמה ומעשים טובים, כי היא קנאה איש מרעהו בין בעושר בין בחכמה או איזו מעלה שמהיה הלא הקנאה מזויה בין איש לחבירו, גם זה הכל, גם בחסא הזה נכשל הכל שנתקנה בקין אחיו כשהביא מנחה לה' ועמד הוא ונתדמה בקרבנו לאביו שהביא בעלי חיים ומחוך הקנאה באו לידי שנאה והייתה מריבה ביניהם על ירושת הארץ עד שנהרג, והרי המדה הזו חרבן עולם. גם מלאכי השרת מזינו שנתקנאו באדם הראשון עד שהחטיאוהו והפשיטוהו בגדי השכל ולבש בגדים אחרים בגד בוגדים עד שנסרד מגדולתו ונסחלקה שכינה מן התחתונים: בעון מדת הקנאה נחלקה מלכות ישראל

המדום המנונות ולשנח המדות החמודות, וברוב הפסוקים שבו יזכיר המדות זו לעומת זו בדבר והפכו, וענין לב מרפא לב של רפואה והוא מי שיש לו לב טוב שאין בלבו קנאה על שום אדם כי כאשר יקנא האדם צמי שהשיג עושר ונכסים יוסיף דאגה על דאגה עד שהשיג כמוהו, ואם השיג יגיע מזה לאהבת הכבוד ובקשת מיני הממשלה בקניני העוה"ז, ומאהבת הכבוד יגיע אל השררה ומן השררה יגיע לעבוד ע"ז. ואם לא השיג יהיו כל ימיו מכאובים וחיי לער יחיה וסוף שימית את עצמו או את חבירו, ימית את עצמו שהרי אמרו הקנאה והתחאה והכבוד מוליחין את האדם מן העולם. וכן אמר אליעזר (חיו"ה) ופחה תמית קנאה. כלומר מי שמתפתה אחר מדת הקנאה תמיהנו, או את חבירו, שהרי מחוך הקנאה יבא לידי שנאה ומהשנאה לידי רציחה שכן כתיב (דברים יט) כי יהיה איש שונא לרעהו וארצ לו וגו', אבל מי שלבו תמים והוא שקראוהו חכמים לב טוב שאין בלבו קנאה על חבירו, ממה שדרשו במס' אבות (פ"ב) איזו היא דרך טובה שידבק בה האדם ר' אלעזר אומר לב טוב ושם מסיים ואומר רואה אני את דברי ר' אלעזר בן ערך שבכלל דבריו דבריכם, יאמר כי הכל חלוי בלב, וכן שלמה קראו בכאן לב מרפא כי הוא רפואה ורעיה לכל איבריו ינצל מכל הנזקים הללו ויחיה חיי שלום, זהו שאמר חיי בשמים לב מרפא, כי מדת הקנאה היא הסך לב מרפא וכן רקב עצמות שהוא המיתה הסך חיי בשמים, והכונה לומר כי צמדת לב מרפא יחיה וצמדת הקנאה ימות. ואמר רקב עצמות שהוא חולי שאין לו רפואה ואין לו תקנה כי כשהבשר נרקב הנה הוא חוזר ומתחדש אבל העלם הנרקב אין לו רפואה לעולם, ולכך המשיל שלמה מדת הקנאה לרקב עצמות שהוא דבר שאין לו רפואה כן מדת הקנאה חולי שאין לו רפואה, וכן אמר החכם במוכריו כל השנאות קוה להם לרפואה חוץ משנאת הקנאה. וכן המשיל עוד האשה הרעה לרקב עצמות הוא שאמר (משלי יב) אשת חיל עטרת בעלה וכרקב בעצמותיו מבישה. כי כשהיא מבישה כלומר שמביישתו בתועבותיה ובעלילותיה הרעים הלא היא כרקב בעצמותיו שאין להליו רפואה ואין לו תקנה עמה. ובכלל המשל עוד כשהמשילה לעלם הנרקב מפני שהאשה נבראת מן העלם וכאשר היא טובה הוא עלם מעצמו וגמשת לדעתו ורעונו כאחד מאיבריו וכשהיא מבישה היא רקב בעצמותיו. ובמסכת אבות פרק בן זומא (פ"ד) דבי אלעזר הקפר אומר הקנאה והתחאה והכבוד מוליחין את האדם מן העולם, הקנאה הוא שאמר בכאן ורקב עצמות קנאה והתחאה הוא שכחוב (משלי ד) יש דרך ישר לפני איש וגו'. הכבוד הוא שכחוב (ישעיה א) חזון ישעיה בן אמוז וגו'. מלמד שקפח ישעיהו ד' מלכים בימיו להודיעך שהשררה והכבוד קוצרת את בעליהן, ואמרו במדרש הקנאה והתחאה והכבוד מוליחין את האדם מן העולם, מנא לן מאדם הראשון שהיו זולין לו כבר ומסנגין

ישראל וגלו עשרת השבטים שהיתה להם מדת הקנאה עד שהיתה המלכות ליהודה, וזהו שאמר (ישעיה יח) חסרים לא יקנא את יהודה וגו', ומחוך שהמדה הזאת מדה משוקפת ומגונה מביאה את האדם לידי חזקים ומכשולות רבים קרא שלמה מי שלבו נקי וטהור ממנה לב מרפא כי הוא רפואה לעלמו וזכות לנפשו ומנוחה לעלמותו, והוא שאמרו רז"ל כל מי שאין לו קנאה בלבו אין עלמותו מרקיבים, וזהו שאמרו במסכת שבת סוף פרק שואל אדם (דף קנב:) הנהו קפולאי דקא קפלי בארעא דרב נחמן נחר בהו ר' אחאי בר יאשיה אהו ואמרי ליה לרב נחמן נהים בן גברא אחא אמר ליה מאן ניהו מר אמר אנא אחאי בר יאשיה, אמר ליה ולא אמר רב מרי עחידי לדיקי דהוו עפרא, אמר ליה ומנו מרי לא ידענא ליה והא קרא כתיב (קהלת יב) וישוב העפר על הארץ כשהיה אמר ליה דאקרייך קהלת לא אקרייך משלי דכתיב ורקב עלמות קנאה מי שיש לו קנאה בלבו עלמותו מרקיבין גששיה חזיה דאית ביה מששא, אמר ליה ליקום מר וליזיל בי מדרשא, אמר ליה גלית אדעתך דאפילו נביאי לא קרית שנה' (יחזקאל לז) וידעתם כי אני ה' בסתמי את קברותיכם עמי. והא כתיב כי עפר אתה ואל עפר תשוב אמר ליה שעה אחת קודם תחיית המתים ע"כ, ופי' קפולאי חופר קברות, נחר בהו רבי אחאי כלומר נחר בגרונו, אנא אחאי כלומר רבי אחאי שהיה נקבר שם, לא ידענא ליה כלומר איני יודע לדבריו. בהעלותי אהכם כלומר עד שיעלה אוחנו הקב"ה אין לנו רשות לעלות, והא כל קלטתיו של אדם הראשון כל הדורות שוין בהן, אמר ליה שעה אחת קודם תחיית המתים כן פי' רש"י ז"ל, וענין הגשש והמשוש הוא המלבוש השני הידוע ליודעים שהגשש מתלבשת בצורה גוף לורה דקה עד מאד, ויש בה מש, וזהו סוד הענין ברבינו הקדוש ז"ל שהיה בא לביתו בכל ערב שבת והיה מקדש להם, ואין צחאן מקום להאריך בזה כי לא הזכרנו זה אלא ללמד כי כל מי שאין לו קנאה בלבו אין עלמותו מרקיבין, אבל כל מי שיש לו קנאה בלבו עלמותו מרקיבין שנה' ורקב עלמות קנאה, וקנאה זו שאמרנו אינו אלא בהבלי העולם במיני השררה והעושר והכבוד ובפעולות המעשים הרעים, אבל הקנאה בחורה ובמלות ובמעשים טובים הרי זה מדה משובחת, וכן אמרו (ב"ב פ"ב דף כב) קנאת סופרים תרבה חכמה, וכבר הזהירנו שלמה ע"ה שנתלבש קנאה ביראת השם יתברך הוא שאמר (משלי כג) אל יקנא לבך בחפאים וגו' :

אות רשור ריש

פי' זאת הנשקפה כמו שחר יפה כלבנה ברה כחמה חזמה כדגלות (שה"ש ו) . פסוק זה מוצר בנפש הדריק שכל זמן שהיא משתדלת בחורה ובמלות ובמעשים טובים הולכת מעילוי לעילוי ועולה ממדרגה למדרגה מארבע מדרגות שיש לנפש, המדרגה

הראשונה שהיא שקופה בחלוות הגופניות והשגחה חלושה ועל כן לריך לחקך לנער על פי דרכו . המדרגה השנית בהגיעו לכלל מלות שאז הגשש יתחזק בח השגחה והיא משתדלת במלות ובמעשים טובים . המדרגה השלישית בהגיע האדם לזמן שלמות השכל והוא בהיותו בן ארבעים שנה . המדרגה הרביעית בהגיעו לימי הזקנה שהם נקראים ימי הרעה וחשך לגוף וכל עסקו והשחללותו אינו אלא בדרכי הנפש שהם העבודה והתפלה והוא זמן החשק בהקב"ה שהוא דבוק בו בסוף . וכנגד ד' מדרגות אלו שיש לנפש המשיל שלמה בחכמתו את הנפש לד' ענינים, והם סוסיא רעיה כלה יונה, והם ארבע פרשיות (שיר ח) לסוסיא ברכבי פרעה (שם) הנך יפה רעיתי (שם ב) יונתי בחגוי הסלע (שם ד) אחי מלבנון כלה, המשילה תחילה לסוסיא יפה המקושטת והמנהיגים ינהגוה לכל מקום שירצו כנגד המדרגה הראשונה אשר לנפש שהיא חלושה מאד ומנהיגי הגוף ינהגוה לכל מקום שירצו, וכן הנער מקשט את עלמו ומסלסל בשערו. ואחרי כן המשילה לרעיה כנגד המדרגה השנית שהיא מתחברת אל המלות ואל המעשים הטובים. ואחרי כן המשילה ליונה הדבקה בן זונה כנגד המדרגה השלישית שהוא דבק בשכלו והוא שלם בו, ואחרי כן המשילה לכלה כנגד המדרגה הד' שהוא זמן הזקנה שהנפש נכספת וכלה לשון לשרשה כענין שכתוב (תהלים סד) נכספה וגם כלתה נפשי. וע"כ הזכיר הכתוב הזה שהתחלנו בו ד' מעלות של אור זו למעלה מזו שהנפש מחטלה ומוספת אורה בכל אחת מהן עד שהיא מגעת אל התכלית, וזהו שאמר כמו שחר כלבנה כחמה כדגלות. תחלה המשיל את הנפש לאור השחר והוא הכוכב המאיר בשחר וכשאמר כמו שחר כאלו אמר כמו כוכב השחר לפי שיש לו נגה על שאר הכוכבים והוא הנקרא חילת השחר והלל בן שחר מלשון בהלו נרו. וכונת המשל הזה כי כשם שכוכב השחר הוא אור חלוש ויתערב עמה שחרות השחר כן הנפש בתחלת השגחה היא חלושה ויתערב עמה הגערות, ולכך אמר יפה כלבנה כדי להגדיל האור כי אור הלבנה גדול מאור השחר, וכן הנפש תגדל אורה והשגחה מזד ידועת המלות ולימוד החורה, ומפני שאור הלבנה נוסה אל השחרות ואפילו גוף הלבנה בעיגול שלה נוסה אל שחרות מעט ואין אורו בהיר ועוד שהאור שלה מושאל מן החמה לכך הוסיף ואמר ברה כחמה כדי להגדיל האור, ולהמשיל אור הנפש לאור השמש שהוא אור בהיר ואינו כשאל אלא אורו מעלמו כן הנפש אורה מעלמה, ולכך נמשלה הנפש לשמש. ומלינו יעקב אבינו ע"ה שנקרא שמש, שכן אמרו במדרש (בראשית כח) ויפגע במקום וילן שם כי בא השמש שמת מלאכי השרת שהיו אומרים בא השמש בא השמש, ויוסף אמר עליו (שם לז) והנה השמש והירח, וכן דרשו ז"ל אמר יעקב מי הגיד ליוסף בשמי שמש, וכדי להמשיל שלמות הנפש אל שלמות האור שהוא המאור הגדול ולכך הזכיר כאן ברה כחמה, ועדיין אפשר להבין

ישראל וגלו עשרת השבטים שהיתה להם מדת הקנאה עד שהיתה המלכות ליהודה, וזהו שאמר (ישעיה יח) חסרים לא יקנא את יהודה וגו', ומחוך שהמדה הזאת מדה משוקפת ומגונה מביאה את האדם לידי חזקים ומכשולות רבים קרא שלמה מי שלבו נקי וטהור ממנה לב מרפא כי הוא רפואה לעלמו וזכות לנפשו ומנוחה לעלמותו, והוא שאמרו רז"ל כל מי שאין לו קנאה בלבו אין עלמותו מרקיבים, וזהו שאמרו במסכת שבת סוף פרק שואל אדם (דף קנב:) הנהו קפולאי דקא קפלי בארעא דרב נחמן נחר בהו ר' אחאי בר יאשיה אהו ואמרי ליה לרב נחמן נהים בן גברא אחא אמר ליה מאן ניהו מר אמר אנא אחאי בר יאשיה, אמר ליה ולא אמר רב מרי עחידי נדיקי דהוו עפרא, אמר ליה ומנו מרי לא ידענא ליה והא קרא כתיב (קהלת יב) וישוב העפר על הארץ כשהיה אמר ליה דאקרייך קהלת לא אקרייך משלי דכתיב ורקב עלמות קנאה מי שיש לו קנאה בלבו עלמותו מרקיבין גששיה חזיה דאית ביה מששא, אמר ליה ליקום מר וליזיל בי מדרשא, אמר ליה גלית אדעתך דאפילו נביאי לא קרית שנה' (יחזקאל לז) וידעתם כי אני ה' בסחתי את קברותיכם עמי. והא כתיב כי עפר אתה ואל עפר תשוב אמר ליה שעה אחת קודם תחיית המתים ע"כ, ופי' קפולאי חופר קברות, נחר בהו רבי אחאי כלומר נחר בגרונו, אנא אחאי כלומר רבי אחאי שהיה נקבר שם, לא ידענא ליה כלומר איני יודע לדבריו. בהעלותי אהכם כלומר עד שיעלה אוחנו הקב"ה אין לנו רשות לעלות, והא כל קלטתיו של אדם הראשון כל הדורות שוין בהן, אמר ליה שעה אחת קודם תחיית המתים כן פי' רש"י ז"ל, וענין הגשש והמשוש הוא המלבוש השני הידוע ליודעים שהגשש מתלבשת בצורה גוף לורה דקה עד מאד, ויש בה מש, וזהו סוד הענין ברבינו הקדוש ז"ל שהיה בא לביתו בכל ערב שבת והיה מקדש להם, ואין צחאן מקום להאריך בזה כי לא הזכרנו זה אלא ללמד כי כל מי שאין לו קנאה בלבו אין עלמותו מרקיבין, אבל כל מי שיש לו קנאה בלבו עלמותו מרקיבין שנה' ורקב עלמות קנאה, וקנאה זו שאמרנו אינו אלא בהבלי העולם במיני השררה והעושר והכבוד ובפעולות המעשים הרעים, אבל הקנאה בחורה ובמלות ובמעשים טובים הרי זה מדה משובחת, וכן אמרו (ב"ב פ"ב דף כב) קנאת סופרים תרבה חכמה, וכבר הזהירנו שלמה ע"ה שנתלבש קנאה ביראת השם יתברך הוא שאמר (משלי כג) אל יקנא לבך בחפאים וגו' :

אות רשור ריש

פי' זאת הנשקפה כמו שחר יפה כלבנה ברה כחמה חיזמה כנדגלות (שה"ש ו) . פסוק זה מוצר בנפש הנדיק שכל זמן שהיא משתדלת בחורה ובמלות ובמעשים טובים הולכת מעילוי לעילוי ועולה ממדרגה למדרגה מארבע מדרגות שיש לנפש, המדרגה

הראשונה שהיא שקופה בחאוות הגופניות והשגחה חלושה ועל כן לריך לחקך לנער על פי דרכו . המדרגה השנית בהגיעו לכלל מלות שאז הגשש יתחזק בח השגחה והיא משתדלת במלות ובמעשים טובים . המדרגה השלישית בהגיע האדם לזמן שלמות השכל והוא בהיותו בן ארבעים שנה . המדרגה הרביעית בהגיעו לימי הזקנה שהם נקראים ימי הרעה וחשך לגוף וכל עסקו והשחללותו אינו אלא בדרכי הנפש שהם העבודה והתפלה והוא זמן החשק בהקב"ה שהוא דבוק בו בסוף . וכנגד ד' מדרגות אלו שיש לנפש המשיל שלמה בחכמתו את הנפש לד' ענינים, והם סוסיא רעיה כלה יונה, והם ארבע פרשיות (שיר ח) לסוסיא ברכבי פרעה (שם) הנך יפה רעיתי (שם ב) יונתי בחגוי הסלע (שם ד) אחי מלבנון כלה, המשילה תחילה לסוסיא יפה המקושטת והמנהיגים ינהגוה לכל מקום שירצו כנגד המדרגה הראשונה אשר לנפש שהיא חלושה מאד ומנהיגי הגוף ינהגוה לכל מקום שירצו, וכן הנער מקשט את עלמו ומסלסל בשערו. ואחרי כן המשילה לרעיה כנגד המדרגה השנית שהיא מתחברת אל המלות ואל המעשים הטובים. ואחרי כן המשילה ליונה הדבקה בבן זונה כנגד המדרגה השלישית שהוא דבק בשכלו והוא שלם בו, ואחרי כן המשילה לכלה כנגד המדרגה הד' שהוא זמן הזקנה שהנפש נכספת וכלה לשוב לשרשה כענין שכתוב (תהלים סד) נכספה וגם כלתה נפשי. וע"כ הזכיר הכתוב הזה שהתחלנו בו ד' מעלות של אור זו למעלה מזו שהנפש מחטלה ומוספת אורה בכל אחת מהן עד שהיא מגעת אל התכלית, וזהו שאמר כמו שחר כלבנה כחמה כנדגלות. תחלה המשיל את הנפש לאור השחר והוא הכוכב המאיר בשחר וכשאמר כמו שחר כאלו אמר כמו כוכב השחר לפי שיש לו נגה על שאר הכוכבים והוא הנקרא חילת השחר והלל בן שחר מלשון בהלו נרו. וכונת המשל הזה כי כשם שכוכב השחר הוא אור חלוש ויתערב עמה שחרות השחר כן הנפש בתחלת השגחה היא חלושה ויתערב עמה הגערות, ולכך אמר יפה כלבנה כדי להגדיל האור כי אור הלבנה גדול מאור השחר, וכן הגשש חגדל אורה והשגחה מנד ידיעת המלות ולימוד החורה, ומפני שאור הלבנה נוסה אל השחרות ואפילו גוף הלבנה בעיגול שלה נוסה אל שחרות מעט ואין אורו צהיר ועוד שהאור שלה מושאל מן החמה לכך הוסיף ואמר ברה כחמה כדי להגדיל האור, ולהמשיל אור הנפש לאור השמש שהוא אור צהיר ואינו כשאל אלא אורו מעלמו כן הנפש אורה מעלמה, ולכך נמשלה הנפש לשמש. ומלינו יעקב אבינו ע"ה שנקרא שמש, שכן אמרו במדרש (בראשית כח) ויפגע במקום וילן שם כי בא השמש שמת מלאכי השרת שהיו אומרים בא השמש בא השמש, ויוסף אמר עליו (שם לז) והנה השמש והירח, וכן דרשו ז"ל אמר יעקב מי הגיד ליוסף בשמי שמש, וכדי להמשיל שלמות הנפש אל שלמות האור שהוא המאור הגדול ולכך הזכיר כאן ברה כחמה, ועדיין אפשר להבין

כד

רשות

הקמה

ועוד מנינו מחנה ישראל שהוא שקול כמחנה המלאכים
 ממה שכתוב (בראשית לב) ויקרא שם המקום ההוא
 מחנים, הרי יעקב השווה מחנהו למחנה המלאכים
 שפגע בו וא"כ כל מי שמדבר בפניהם לריך לנהוג
 בהם אימה ולשום יראתם על פניו, ואפי' הכהנים
 שהם זרעו של אהרן שהצרכה מסורה בידם לבדך את
 ישראל מנינו שהיו כפופין לישראל והימה אימת
 הצבור עליהם, שכן דרשו ז"ל במסכת סוטה (ס"ז
 דף ת) לעולם תהא אימת הצבור עליך שהרי כהנים
 נושאין כפיהם ופניהם כלפי העם ואחוריהם כלפי
 הקדש, ועוד שכל זמן שאחד מישראל אומר לו לכהן
 לבדך אין הכהן רשאי לעכב ואלו עכב היה עובר
 בעשה דאמור להם ותרגם אנקלוס כד יימרון להון,
 ואם מי שהוא מזרע אהרן ויש לו כתר כהונה היה
 כפוף ומשועבד לצבור ועליו לנהוג אימה בצבור
 כ"ש מי שאינו כהן, ואפילו ישראל כמוני היום שיש
 לי לנהוג כבוד ואימה בצבור ושלא לדבר בפניהם
 אלא ברשות:

רשות

לדוד ה' אורי וישעי ממי אירא ה' מעוז חיי ממי
 אפחד (תהלים כז). המזמור הזה יסדו דוד
 כנגד שונאיו כמו שמזכיר והולך בקרוב עלי מרעים
 ואמר אל תחנני בנפש לרי. ויש שפי' שלא דבר אלא
 כנגד אומות העולם שהם שונאי ישראל והוא מדבר
 במקום כל ישראל כמו שנוהג בכמה מזמורים, ולפי'
 לאיזו כונה שנתסד או על שונאי דוד או על אומות
 העולם הכתוב הזה בא להודיענו מעלת אדונו דוד
 הגדולה והפלגת שלמותו במדת היראה ושהיה בוסת
 בהקב"ה בפחון גמור שישמור נפשו וגופו, ישמור
 את גופו מכף שונאיו בעוה"ז, ואת נפשו ששהיה
 לרורה בצרור החיים לעוה"ב, וז"ש ה' אורי וישעי
 אורי כנגד הנפש שהנפש אור הגוף, וישעי נגד הגוף
 שהגוף סובל מקרי העולם ותלאותיו והוא הנושע
 בהם בסיוע אלהיו. ה' מעוז חיי, הוא כח קשור
 שניהם כי הנפש חיי הגוף והוא יתב' חיי הנפש,
 ולכך אמר אחר שהקב"ה מעוז החיים שיש בי ממי
 אפחד שיפריד קשור שניהם, הכונה לדוד כי עם
 הש"י לא יפחד מזרוע בשר כי כיון שהקב"ה עמו
 להושיעו מה לו ליראת ב"ו, ואין ראוי לנדיק להתיירא
 כי אם מהקב"ה לבדו, וזהו עיקר מדת היראה שכל
 זמן שאדם ירא מזרוע בשר ודם אין יראתו בהקב"ה
 בכח שלמותה שהרי הוא משתף ומחלק אותה עם
 אחר, הוא שאמר דוד ע"ה (שם נו) באלהים בסחתי
 לא אירא מה יעשה אדם לי, ואמר (תהלים קיז) ה'
 לי לא אירא מה יעשה לי אדם. וכן התורה תרחיק
 יראת ב"ו ותזהיר חמיד שלא יירא מן האומות כאמרו
 (דברים כ) כי תלח למלחמה על אויביך וראית סוס
 ורכב לא תירא מהם. וכתיב (שם ז) כי תאמר
 בלבבך רבים הגוים האלה וגו' לא תירא מהם זכור
 חזקור את אשר עשה ה' אלהיך לפרעה ולכל מצרים,

להבין בדבר זה כי על דרך האמת השמש אין לו
 שלמות לא בעצמותו ולא בפעולתו, לא בעצמותו
 שהרי הוא לוקה כמו הלבנה או הכוכבים ולא
 בפעולתו שאע"פ שחועלת השמש רבה בנמלאים כלם
 אין החועלת מבלי חזק כי הוא מזיק את העולם ברב
 החמימות, ואין ראוי להמשיל אור הנפש אלא לאור
 שאינו מקבל לקוח ושיהיה מועיל ולא מזיק, לכך
 אמר כנדגלות והם כחות של מלאכי השרת וקראם
 נדגלות על שם שהכחות ההם עשויים דגלים דגלים,
 וזהו שאמר איומה כנדגלות שהן אור שכלי כאור
 הנפש לא גופני כאור החמה, וההשגה הזאת תכלית
 הנפש שהיא למעלה מן השמש. וכמו שדרשו (קהלת
 ב) ואין יתרון תחת השמש, תחת השמש הוא דאין
 לו יתרון הא על השמש יש לו. וכן מנינו ביהושע
 ששחק את השמש ואמר לו (יהושע י) שמש בנבעון
 דום. ומזה ראה שלמה בחכמתו להזכיר בכתוב הזה
 ארבע אורים זה למעלה מזה. אור השחר. אור
 הלבנה. אור החמה. אור הנדגלות. והן הכחות
 של מלאכי השרת וזה כנגד ארבע מדרגות שיש לנפש
 זו למעלה מזו ועל כן הזכירם בסדר בקטן החל
 ובגדול כלה, וכל העילוי הזה שיש לנפש עד שהיא
 מגעת אל התכלית אינו אלא בלימוד התורה והמלות,
 וזהו שאמרו ז"ל רצה המקום לזכות את ישראל לפיכך
 הרבה להם תורה ומלות:

ובמד' רש' מי זאת הנשקפה כמו שחר ר' חייא ור'
 שמעון בן הלפתח היו מהלכין בבקעת
 בית ארבעאל וראו אילת השחר שבקעה אורה, אמר
 לו רבי שמעון כך תהיה גאולתן של ישראל מבבלצ'ת
 ועולה דכתיב (מיכה ד) כי אשב בחשך ה' אור לי.
 בתחלה היא באה קימעה ואחר כך מבבלצ'ת ובאה,
 ואחר כך פרה ורבה, ואחר כך מרעבת והולכת,
 כך בתחלה (אסתר ב) בימים ההם ומרדכי יושב
 בשער המלך ואחר כך ומרדכי ילח מלפני המלך ואחר
 כך ליהודים הייתה אורה ושמחה, הוי אומר מי זאת
 הנשקפה כמו שחר, אי כשחר הזה שאין לו אל יכול
 אף ישראל כן ת"ל יפה כלבנה, אי מה לבנה אין
 אורה צהיר יכול אף ישראל כן ת"ל צרה כחמה וכן
 הוא אומר ואוהביו כלאת השמש. אי מה חמה קודרת
 יכול אף ישראל כן ת"ל יפה כלבנה. וכן הוא אומר
 (תהלים לו) מה יקר הסדך אלהים, אי מה לבנה
 זו פעמים חסרה פעמים יתירה יכול אף ישראל כן
 ת"ל צרה כחמה, אי מה חמה זו משמשת ביום ואינה
 משמשת בלילה יכול אף ישראל כן ת"ל יפה כלבנה
 מה לבנה זו משמשת ביום ובלילה דכתיב (בראשית
 ח) ולמשול ביום ובלילה כך ישראל הם בעוה"ז
 ובעוה"ב, אי מה חמה ולבנה אין להם אימה יכול
 אף ישראל כן ת"ל איומה כנדגלות כדגלים של מעלה
 שיש להם אימה כגון מיכאל ודגלו גבריאל ודגלו,
 ומנין שיש להם אימה שנא' (יחזקאל ח) וגביהן וגובה
 להם ויראה להם ע"כ במדרש שהש"ר. והנה שלמה
 קרא בכלן לכנסת ישראל איומה כנדגלות ולמדנו מחוק
 המדרש הזה שישראל יש להם אימה כמלאכי השרת,

ויש להחזוק כי בכל פעם שמהיר הכחוב על היראה הוא מזכיר ענין יליאת מזרים לפי שבזכרון אוחס הנפלאות שהיו בליאת מזרים יוסיפו להם יראה בהקב"ה ותחגבר אז יראתו על יראת העם, ואל כונה זו נוחה תורה להשיב היראים כי מאחר שלא גדל נפשו במדרגות הצמחון ולא הגביר על עצמו יראתו של הקדוש צרוך הוא על יראת העם אף זכותו שלם ואינו ראוי להללה, ועל כן אמר (דברים ג) מי האיש הירא ורך הלבב ילך וישוב לביתו, ודבר ידוע כי מלחמותיהם של ישראל כשהיו נולחין האומות לא היו נולחין בריבוי עם גם לא היו נולחין בסבת חרב וכלי זין שהרי החרב ירושה לעשו ומה היה עיקר מלחמתם שהיו נולחין בו הזכות, וכן הוא אומר (תהלים מד) כי לא בחרבם ירשו ארץ וזרועם לא הושיעה לנו כי ימיק וזרועך ואור פניך וגו', ובפסוק זה רמז זכות האבות כי ימיק זה אברהם וזרועך זה יצחק ואור פניך זה יעקב, ומלינו כי בסיבת החסד היו מנולחין שכן אהה למד ממלחמת הפי שכחוב שם (יהושע ה) חסד ישראל ואם כן עיקר סבת מלחמותיהם של ישראל לגנח האומות או להיותם מנולחים היה הזכות והחסד, ואם אהה שואל כיון שהזכות היה סבת נלחונם למה היו יולחין למלחמה בעם רב והיה מספיק להם במעט גוי ועוד למה היו יולחין חלוצים ולמה ילפרכו לחקן המערכות, כי אם היו זכאין היו מנולחין עמים רבים במעט גוי ואם היו חייבין לא ילילם רבוי עם. והתשובה בזה כי גם בזמן שישראל זכאין היו ראויין להחנהג בדרך הטבע והמקרה, כי ראוי לו לאדם להשתדל לעשות מה שהוא צדו והשאר יניח בידי שמים שאם לא כן לא היה צריך נח שיעשה הטיבה ולא הים שיקרע לפני ישראל כי היה הקב"ה יכול להפריחם באויר ולהלילם, אבל היו ראויין שיחנהגו על פי המקרה והטבע במקצת אף כשהם זכאין, וכן אמר גלמה ע"ה (משלי כט) חרדת אדם יתן מוקש וזופת בה' ישונג, פי' החרדה שיחרד האדם הוא סבת החסד והוא עדות שאין יראתו בהקב"ה שלימה ולכך ראוי שיהיה לו למוקש ושחגביר עליו האויב אע"פ שלא היה ראוי לבא עליו, ועל כן אמר דוד ע"ה בכלן ממי אירא שאין ראוי להתיירא מן האדם כלל כי אם מהשם יתעלה. ומה שכתל הלשון ואמר ממי אירא ממי אפחד כנגד מדת היראה הנחלקת לשני חלקים, האחת יראת הגמול והשונג בעוה"ז ובעולם הבא, והשנית היא מדרגה עליונה שתקבל הנפש ענין רוממות השם יתעלה וגבורותיו ונפלאותיו והזכרון והידיעה הזאת שיהיו קבועים בנפש ומצוין בה בכל עת, ושני חלקים אלו רמוזים בפסוק אחד שאמר אויב (אויב לא) כי פחד אלי איד אל וגו' כי פחד אלי איד אל זהו יראת הגמול והעונג, ומשאתו לא אוכל זהו קבלת הנפש רוממותו יתעלה וזכרון נפלאותיו בכל עת ובכל רגע:

אע"פ שאמרנו שאין לירא מבשר ודם כי אם מהש"י לבדו מכל מקום מוזהרין אנו לירא מחלמידי

חכמים וזהו שדרש רבי עקיבא (דברים ו) אה ה'אלהיך תירא (בבא קמא סרק ד' 77-78 מה) לרבות חלמידי חכמים, שהרי יראת החכמים חונה בכלל יראת צער ודם אלא בכלל יראת המקום היא, ומי שהוא זהיר ביראת החכמים הלח זה עדות על יראתו בהקב"ה שלא הביאו לידי מדה זו להזהר ביראת החכמים אם לא שיהיה זהיר ביראתו של הקב"ה, וזהו שהוכיחו רבי עקיבא ראש החכמים מן הכחוב המזהיר על יראת המקום. גם בכלל יראה זו יראת הנצור שבכל מקום שהנצור עומדין שם השכינה שורה וזכות הרבים גדול שולה למעלה ושכרם מרובה ויראת החכמים ויראת הנצור הכל בכלל יראת ה' יתב'. ומכלל יראת החכמים והנצור שלא לדבר בפניהם אלא ברשות:

רשות

שום חשים עליך מלך וגו' (דברים יו) פסוק זה מלות עשה מן החורה למנות על ישראל מלך בכניסתן לארץ מיד, ומלוא זו לדעתם של ישראל הוא שיטאלוהו הוא שכחוב (שם) ואמרת אשימה עלי מלך לא לדעתו של הקב"ה, כי כיון שישראל עם מיוחד שהקב"ה נתיחד להיות מלך עליהם מה חפסם במלך ב"ו, והנה ישראל היה ענינם נבדל משאר העמים. בעילוי גדול והם רנו שיהיו כשאר העמים להיות להם מלך, וזה נחשב להם לחסד כאשר ציאר להם שמואל הנביא ואמר (שמואל א יב) ודעו וראו כי רעתכם רבה. והכחוב יבאר שכל זמן שימנו את המלך שלא יהיה מיתר העמים אלא מישראל וכמו שאמר עד שיהא אביו ואמו מישראל שנאמר מקרב אחיך. והטעם מבואר הוא פן ימשך אחר עיקרו ויספיד אמונת האמת, ודרשו ז"ל במסכת סנהדרין (פ"ב דף כב) שום חשים עליך שיהא חימתו עליך. אין יושבין על כסאו ואין רוכבין על סוסו ואין משחמשים בצרביטו ולא בכחרו, וטעם האימה כדי שיראו הבריות מוראו ויהיו נמנעים מן הגזל והחמת והרליחה, וכמו שדרשו רז"ל (אבות פ"ג) אלמלא מוראה של מלכות אים את רעבו חיים בלעו:

כשם שהזהירו החכמים על אימת המלך כך הזהירו על אימת הנצור, והוא שאמר במסכת סופה (פ"ז דף ת) לעולם תהא אימת לבור עליך שהרי הכהנים נושאין את פניהם כלפי העם ואחוריהם כלפי הקדש, וזה דבר מחמיה שיהיו מהפכין אחוריהם לקדש, אבל ציאר הענין כי תכין בשעה שנושא את כפיו השכינה שורה על ידיו, וכמו שדרשו רז"ל (שיר השירים ב) משגיה מן החלונות אלו ידי הכהנים, וכיון שהשכינה שורה בין שתי ידי כבין שני הכרובים אין לחוש אם אחוריהם כלפי הקדש שאין קדושת הקדש לשני ולפניהם אלא מקדושת השכינה ויורה על זה מה שאמר הנביא (ישעיה א) ובפרשכם כפיכם. והנה זה בשעת הכעס וממנו אהה למד

רשות

משכיל על דבר ימלא טוב ובוטח בה' אשריו (משלי עו). **בא** הכתוב הזה להזהיר על האדם שישכיל בלבו תחלה באיזה דבר שירצה לדבר או שירצה לפעול, קודם שידבר או קודם שיעשה המעשה על איזה נד יעלה בידו ותזדמן לו מזה הלכה ותועלת, ואם הוא עושה כן ימלא טוב, וכן אמר עוד (שם יז) חושך אמריו יודע דעת, ולפי שפעולותיו של אדם נכללים בג' דברים והם המחשבה והדבור והמעשה כענין שכתוב (דברים ל) צפיק ובלבבך לעשותו, והוא כלול ומוטבע מיצר הרע ופוגה תמיד מנד המשך אחר החומר לכך הזהיר שלמה בכלן שיהיה האדם משכיל תחלה על אותו דבר שרצה לדבר, ושיקדים המחשבה אל הדבור ואל המעשה. ובוטח בה' אשריו כשישכיל ויתבונן על מה שיבקש לעשות, ואע"פ שהשכיל בלבו תחלה אין ראוי לו לסמוך על מה שהשכיל אלא שיבטח בהש"י שיבא הדבר ההוא לפועל ולגמר הלכה, זה שאמר ובוטח בה' אשריו. כלומר אחר השתכלות המחשבה באותו דבור או באותו מעשה אם הוא תולה בטחונו בהש"י ושיסכים בדעתו שאין ביד שכלו להוציא שום דבר לפועל אלא בחפז הש"י אשריו, כי הבטחון בהש"י אחת מן המדות העליונות ומעיקרי התורה, וכן אמר הכתוב (משלי ג) בטח אל ה' בכל לבך. ועל זה אמר שלמה (שם כ) מים עמוקים ענה בלב איש. בא להרחיק מדת האדם הבוטח על מחשבותיו והעולה על רוחו שלא יעשה פעולה ולא ידבר דבר עד שיחשוב תחלה בלבו ויהיה לו מחון בדבר ואחרי זאת ישיג מה שירצה. לפי שהענה הנכונה לא המלא באדם ולא תגמר אליו הדעת זולתי במחשבה, וכן אמרו חכמי הפילוסופים הלשון כלי המחשבה. וזהו מים עמוקים ענה בלב איש. ביאורו כשם שאי אפשר לדלות ולפחות מן המים העמוקים בלא דלי כך אי אפשר להשיג פעולה נכונה או ענה צרורה זולתי במחשבה, וכיון שהזהירנו שלמה המלך ע"ה שישכיל האדם בלבו תחלה מה שירצה לדבר או מה שירצה לעשות אפי' המשכיל צנוי אדם והחכם שבהם, קל וחומר למי שאינו יודע כמוני היום שהיה לי להשכיל מה שאני רוצה לדבר, ואלו השכלתי לא הייתי מדבר כי הייתי משגיח בחסרון חכמתי וידיעתי, על אחת כמה וכמה צנוי גדולים וחכמים ממני אבל מכל מקום במחילה מהם אפשר, שכן אמרו רז"ל (קידושין פ"ק דף לב) הרב שמחל על כבודו כבודו מחול, ואחר נסילת רשות:

רשות

ואדבריה. צעדוהיך נגד מלכים ולא אנוש (מהלים קים). **אמר** דוד המלך ע"ה בשעה שאני רואה המלכים והשרים שהם משפרים ומשיחים גבורותיהם אני מחנייש למה שהיה להם לעסוק בצדק

כי צמח רצון בשעה שנושאין כפיהם הוא ית' כנגד עיניהם ושכינה שורה על ידיהם. הוקשה אימת הצבור לאימת השכינה שהרי מחנה ישראל שקול כמחנה המלאכים ממה שכתוב (בראשית לב) ויקרא שם המקום ההוא מחנים. השוה יעקב מחנהו למחנה המלאכים, וכן הזכיר שלמה כמחולת המחנים שתי מחנות מחנה ישראל ומחנה המלאכים וכיון שכן שכינה ביניהם וצריך לנהוג בהם אימה, וידוע כי מכלל אימת הצבור שלא לדבר בפניהם אלא אם כן נוסל מהם רשות:

רשות

אל תבהל על פיך ולבך אל ימהר להוציא דבר לפני האלהים כי האלהים בשמים וגו' (קהלת ח). **בא** הכתוב הזה להזהיר על האדם שלא יהיה נמהר אחר דבריו להוציאם מפיו פתאום אלא במחון ואחר התבוננות, וזהו שאמר אל תבהל על פיך כי המדבר בלא קדימת מחשבה ההוא יקרא נבהל, ואף כשידבר דבריו במחון יהיו מעשים זהו שאמר ולבך אל ימהר שיהיה לך מחון אפי' במחשבה, ותהיה זהיר שלא תוציא דבר לפני האלהים כלומר לפני מחנה האלהים והם ישראל הנקראים מחנה אלהים ובני עליון והשכינה שורה בכל עשרה מהם. ואמר כי האלהים בשמים ואחה על הארץ הכונה כי הרבים במדרגה העליונה בערך היחיד במדרגת השמים הנבזיהם בערך הארץ על כן יהיו דבריהם מעשים ביניהם, ואע"פ שאמר החכם כי תועלת גדולה היא לדבר צנוי רבים מפני שאם השכיל ישבחוק ואם הסכל ילמדוך, אע"כ הזהיר שלמה למעט בדברים בלבו מפי אימתו. ואמר במדרש אל תבהל על פיך וגו' זש"ה (משלי יז) אוהב פשע אוהב מלה מגביה פתחו וגו' מהו מגביה פתחו היה לו לומר משפיל פתחו וגו' שהמשפיל פתחו צנוי אדם נשברין ויזקין בו, אלא מהו מגביה פתחו זה המגביה פתחי פיו ואומר דברים שלא כהוגן הקב"ה משברו לכך נאמר מגביה פתחו מבקש שבר, בוא וראה חלש מלמעלה וגבור מלמטה אימת העליון על התחתון כ"ש גבור מלמעלה וחלש מלמטה שכן כתוב (שופטים ח) ותשלך אשה אחת פלח רכב וגו', כ"ש כי האלהים בשמים ואחה על הארץ ע"כ, הגה עתה בין לדרך הפשע בין לדרך המדרש הכל אזהרה שזה שימעם אדם בדברים לפני האלהים, אין צריך לומר הסתם דברים כלפי מעלה כפרעה וכחירם וכיוצא בהם שהיו עושין עזמן אלוהות והיה לבם ממהר להוציא דבר לפני האלהים אלא אפילו להוציא דברי תורה מפיו צנוי רבים שהם צנוי האלהים אין ראוי לו להוציאם במהירות אלא במחון ויהיו מעשים וזה מפני אימת צבור. וידוע כי מכלל אימת צבור שלא ידבר אדם בפניהם אלא אם כן יסול רשות מהם:

לגוף טוב משתיקה, ואמרו יפה שתיקה לחכמים ק"ץ לפעמים, ומרוב גודל מעלת מדת השתיקה אמר שלמה (משלי יז) גם לויל מחריש חכם יחשב, ואמרו חכמי המוסר אם הדבור כסף השתיקה זהב, וע"כ אמר שלמה זכאן חושך אמריו יודע דעת, יאמר כי החושך אמריו מופת ועדות על הדעת, וכן יקר רוח והוא האיש שאינו מגלה דעתו ומוציא כל רוחו במהרה אלא ביוקר כענין (שמואל א ב) ודבר ה' היה יקר בימים ההם הוא אוח שהוא איש חבוה. והענין לשלמה במניעת הדבור לפי שהדבור ההוא מלד הנפש ועמו יש לאדם יתרון על שאר בעלי חיים וכיון שכן אין ראוי להוציאו אלא במשקל וללורך גדול שיהיה תועלת הגוף או תועלת הנפש, ולמעלת הדבור מלחמהו מיוחס לצורא יתברך הוא שכתוב (ישעיה מז) צורא ניב שפחים וגו', והקב"ה משתבח בו כענין צביריאת השמים שכתוב בהן (שם) צורא השמים ונוסיהם. ולשון ניב מענין חנוכה כי הדבור פרי השפחים, וכן אמר שלמה (משלי י) פי לדיק ינוב חכמה, ועל כן הזהירו שלמה על זאת שיהיה האדם חושך אמריו ושיהיה יקר רוח בכל דבריו, והודיענו כי זה עדות על הדעת והחכמה, והשתיקה הזו אפי' בדברי חורה ראוי אדם שיחשך אמריו בפני גדולים ממנו בחכמה וכמו שאמר שלמה (שם כה) אל תהדר לפני מלך וגו'. מנע העמידה במקומן ק"ץ הדבור, וא"כ ראוי לנו שנשחק, אבל מה נעשה שהרי אמרו רז"ל במסכת חולין (פ"ו דף כס) (תהלים נח) האמנם אלם לדק תדברון וגו' מה אומנותו של אדם בעולם הזה יעשה עצמו כאלם יכול אף לדברי חורה כן ת"ל לדק תדברון. וכן אמר החכם הוי שקוד לדבר בפני גדולים שאם תשכיל ישבחוך ואם תסכל ילמדוך, וכיון שכן במחילת הגדולים והחכמים ובנסילת רשות מהם נפרש פסוק אחד:

רשות

כתיב וקדשתו כי את לחם אלהיך הוא מקריב קדוש יהיה לך (ויקרא כח). פסוק זה נאמר בכהנים שהכתוב ריבה להם לכהנים מלות יתרום על ישראל, והנה הם אסורים אפי' במוסר לישראל והוא שאמר (שם) קדושים יהיו לאלהיהם כלומר שיהיו פרושים יותר מישראל, והוא שיהיו נבדלים מסומחת המתים ומנשואי הנשים שאינן הנוגות להם. וכן (גסין פה דף כס ב) אמרו רז"ל וקדשתו על כרחו, קדוש יהיה לך לפחות ראשון ולבכר ראשון וליסול מנה יפה ראשון, והנה כל זה מעלה בכהנים ובסדר המעלות כהנים לויים וישראלים, והעד על זה פ' בהעלותך שהמנורה מסורה לכהנים, ונסמכה לה פרשה שניה (במדבר ג) קח את הלויים, ונסמכה לה פרשה שלישית ויעשו בני ישראל את הפסח, ולא בא סמיכות הפרשיות אלא לסדר המעלות כי הכהן מעולה ומקודש יותר מן הלוי והלוי יותר מישראל, וכן חייבה תורה במחנות לתת תרומה שהיא אחד מחמשים ונקראת קדש

בדברי נסים ונפלאות שאתה עושה עמם והם מבליס כל ימיהם בדברי הבאי ומשחנחיה ומחפאריס בגבורה ואומרין בגבורתי כבשתי מדינה זו, והגבורה אינה שלהם אלא שלך היא שנאמר (ד"ה א: כס) לך ה' הגדולה והגבורה. מחפאריס בגלגלון ואינו שלהם שנאמר (שם) והחפארת והגלגל וההוד. מתהללים בחייליהם ואינם שלהם אלא שלך שנא' (תהלים לג) אין המלך נוסע ברב חיל, ולמי היא הישועה שלך היא שנאמר (תהלים ג) לה' הישועה, אמר דוד כשמדברים הללו דברים אלה אני חיי מדבר כמותם אלא אני מדבר בדברי תורה ומודיע לכל גבורותיך ואני מתבייש לדבר בדברי עדותיך שנאמר ואדברה בעדותיך וגו'. ויש להצונן במה שאמר עדותיך ולא אמר מלותיך או תורתך. לפי שנשעה שאדם מעיד על דבר הוא מדקדק בעדותו שלא יאמר על מה שלא ראה ראיתי שאם יאמר שקר בא לידי בוסה, ולכך רצה לומר ואדברה בעדותיך אפי' נגד המלכים שאדם מתבייש לדבר בשניהם ולא אבוס כי עדותיך נאמנים ומחכימים את האדם ואפי' אם יהיה פחי שנאמר (שם יט) עדות ה' נאמנה מחכימת פחי. ואין לריך לומר שמחכימין את החכם שנא' (משלי ט) חן לחכם ויחכם עוד, ועוד אמר דוד עדותיך עשוין בענין שהקטן יכול לדבר בהם בפני מי שהוא גדול ממנו, שאם אמר דבר ופעם בו הגדול יתקן דבריו, ואם ידבר בפני מי שהוא כמותו כלומר בשניהם שוים בחכמה ישאו ויתנו בדבר עד שיוציאו דבר לאמרו, ואם הוא מדבר בפני מי שהוא קטן ממנו ישמע דבריו ויתלמד, ועל כן אמר דוד ואדברה בעדותיך וגו' אפי' נגד המלכים ונגד הגדולים ממני בכל דבר אדבר ובמה אדבר בעדותיך, ואם דוד המלך שהיה גדול בכל כענין שכתוב בו (שמואל א יז) ראיתי בן לשי הלחמי יודע נגן וגבור חיל ואיש מלחמה וגו' וה' עמו ודרשו רז"ל (תלק דף לג ב) מאי וה' עמו שהלכה כמותו בכל מקום כל המעלות האלו היו בו והיה מתבייש לדבר בפני מי שגדול ממנו אלא בהקדמות גדולות, על אחת כמה וכמה שיש לו לאדם להזהר שלא לדבר לפני גדולים ממנו מי שהוא חסר מכל המעלות האלה, אבל אחר נסילת הרשות אפשר שהרי אמרו הרב שמחל על כבודו כבודו מחול, ובכשוחכם אפרש פסוק אחד:

רשות

חושך אמריו יודע דעת יקר רוח איש חבוה (משלי יז) בא הכתוב הזה להזהיר את האדם שיחשך אמריו ובימנע מלדבר, כי מניעת הדבור חורה על הדעת שהרי עד שלא דיבר האדם הדבור בידו, לסיכך חייב שישקלנו תחלה במאזני שכלו ואחר כך יוציאו במשקל, וכיון שדיבר הרי הוא כמי שזרק האבן שאין בידו להשיבה, ועל כן ישבחו החכמים מדת השתיקה, אמרו במשכת אבות (פרק קמ"א) ר"ש אומר כל ימי גדלתי בין החכמים ולא מלאתי

קדש לכהן שקראו הכתוב קדש שגא' (ד"ה א כג) ויבדל אהסן להקדישו קדש קדשים, ולתח ללוי מעשר ראשון, ונתחייב הלוי לתח לכהן מעשר מן המעשר, אם כן כשם שישראל משועבד ללוי כן הלוי משועבד לכהן, והנה בכל המעלות האלה יפה כחו של כהן, ומאחר שנתפסו בכהנים לקדשם ולחלוק להם כבוד בכל דבר ק"ו לחכמים שחכמים גדולים מן הבהנים שכן דרשו ז"ל (משלי ג) יקרה היא מפנינים יקרה היא מכהן גדול שנכנס לפני ולפנים, ובסדר המעלות אמרו במסכת הוריות (פ"ג דף יג) חכם קודם למלך מלך קודם לכהן גדול. ועוד אמרו במסכת אבות (פ"ד) שלשה כהנים הם כתר תורה כתר כהונה כתר מלכות. כהונה זכה בה אהרן, מלכות זכה בו דוד. כתר תורה מונח לכל מי שירצה, ושמה תאמר אינו גדול כמוהו גדול הוא יותר מהם שהרי כלן בכללו שכן אמר הכתוב (משלי ח) כי מלכים ימלוכו וגו'. ואם עוד אין כבוד אלא לחכמים שגא' (שם ג) כבוד חכמים ינחלו, ומכלל כבוד החכמים שלא לדבר בפניהם אלא ברשות :

רשות

בזאת יבא אהרן אל הקדש בפר בן בקר לחטאת וגו' (ויקרא יו) ! דרשו רז"ל שקול היה המשכן כנגד בריאת העולם. בבריאת עולם כתיב (ישעיה מ) הנוטה כדוק שמים וגו' ובמשכן כתיב (שמות כו) ועשית יריעות עזים לאהל. וכתיב (תהלים קד) נוטה שמים כיריעה. בבריאת עולם כתיב (בראשית ח) ויהי מבדיל בין מים למים ובמשכן כתיב (שמות כו) והבדילה הפרכה. בבריאת עולם כתיב (בראשית ח) יקוו שמים ובמשכן כתיב (שמות ל) ועשית כיוור נחשת. בבריאת עולם כתיב (בראשית ח) ועוף יעופף ובמשכן כתיב (שמות כה) והיו הכרוכים פורשי כנפים. בבריאת עולם כתיב (בראשית ח) ויברא אלהים את האדם ובמשכן כתיב (שמות כח) ואתה הקרב אליך, והכונה בזה כי כשם שהונח האדם שהוא מבחר המין להכיר את בוראו ולעבדו כן הונח הכהן במשכן ובמקדש שיהיה שובד שם, כי מן הידוע שהוא מיוחד לעבודת המקדש ועל ידו השכינה שורה, וכן אמרו במדרש (איוב לט) אם על פיך יגביה נשר וכי ירים קנו סלע ישכון ויחלונן על שן סלע ומאודה, משם חפר אוכל למרחוק עיניו יביטו, ואשרוחיו יעלעו דם ובאשר חללים שם הוא. אמר הקב"ה לאיוב אם על פיך יגביה נשר על מימר פומך הייתי משרה שכינתי על גבי הארון כשם שעשיתי על ידי אהרן ועל מימר פומך הייתי משלק שכינתי מעל גבי הארון, סלע ישכון ויחלונן זה מקדש ראשון על שן סלע ומאודה זה מקדש שני, וקורא סלע אבן שחיה שהיתה שם לפני הארון ולמה נקראת אבן שחיה שמתנה הושחת העולם, משם חפר אוכל מחוך אותה אבן שחיה היה כהן גדול מתפלל בששוק מזונותיהם של ישראל ואומר יהי רצון מלפניך ה'

אלהינו שחיה שנה זו הבאה עלינו גשומה וסלולה ושחונה, שנת שובע שנת רצון שנת ברכה שנת משא ומתן שנה שלא ינטרכו עמך ישראל זה לזה ולא. לעם אחר ושלא יגביהו שררה אלו על אלו, למרחוק עיניו יביטו שהיה יודע מה יהיה בסוף השנה, כיצד היה עשן המערכה עולה לדרום שבע גדול לאנשי דרום, עולה למערב שבע גדול לאנשי מערב, וכן למזרח, וכשהיה עולה כלפי הרקיע היה יודע שכל העולם כולו שבע, כל המעלות האלה וכל השבח הזה היה לאהרן ואעפ"כ ואשרוחיו יעלעו דם דחמי ואשרוחיו מנענעין בדם ושחק, ובאשר חללים שם הוא אלא באשר חללים הוא שם היתה השכינה ע"כ במדרש. והא למדת שהקב"ה היה משרה שכינתו על פיו במקדש, ואע"פ שהוא היה העובד במקדש ונקרא הכהן הגדול מיוחד לעבודת האל הגדול לא היה אפשר לו להכנס למקדש אלא בהקדמות גדולות והוא שיקריב קרבנות חולה והוא שאמר (ויקרא טז) בזאת יבא אהרן אל הקדש וגו'. והיה לריך לזכויות רבות שיכנסו עמו, שכן אמרו במדרש כשהיה כהן גדול נכנס לבית קדשי הקדשים חבילות חבילות של מצות יש בידו שנאמר בזאת יבא אהרן אל הקדש. בזכות החורה (דברים ד) וזאת החורה. בזכות מילה (בראשית יז) זאת בריתי אשר תשמרו. בזכות שבת (ישעיה נו) אשרי אנוש יעשה זאת. בזכות ירושלים (יחזקאל ה) זאת ירושלים בתוך הגוים. בזכות השבטים (בראשית מט) וזאת אשר דבר להם אביהם. בזכות יהודה (דברים לג) וזאת ליהודה. בזכות כנסת ישראל (שיר ז) זאת קומתך דמחה לתמר. בזכות התרומה (שמות כה) וזאת התרומה. בזכות המעשרות (מלאכי ג) ובחנוני נח בזאת. בזכות הקרבנות בזאת יבא אהרן, עד כאן :

ובעתה יש לדון אס הכהן הגדול שכל עבודת המקדש תלויה עליו וכל ישראל מתכפרין על ידו לא היה ראוי ליכנס לפני ולפנים אלא אם כן היו בידו כל זכויות הללו. על אחת כמה וכמה לשאר בני אדם הדיוטות שאין בהם חכמה ודעת ולא זכות שהיו לריכין לזכויות הרבה להכנס לפני ולפנים ולדבר בפני קהל גדול כזה שהם מחנה אלהים שקולים וחשובים כמלאכי השרת, אבל נסמוך על זכויות הקהל שיגנוו בעדנו ויהיו עם פי להגיד להם מעט מדברי תורה. ואע"פ שהמגיד קטן שבקפנים כבר אמרו רבותינו ז"ל שהשומע מפי קטן שבישראל כשומע מפי משה, והוא שדרשו בספרי פרשת ויהיה עקב תשמעון (דברים יא) והיה אם שמוע תשמעו, מנין אתה אומר שאם שמע אדם מפי קטן בישראל יהיה בעיניו כשומע מפי חכם תלמוד לומר אשר אנכי מצוך היום. ולא השומע מפי חכם כשומע מפי חכמים שגא' (קהלת יב) דברי חכמים כדרכונות מה דרכן זה מכין את הפרה לתלמיה כדי להביא תבואה לבעלים כך דברי תורה מכוונין דעתו של אדם לדעתו של מקום, ולא השומע מפי חכמים כשומע מפי סנהדרין שגא' בעלי אסופות. ואין אסופות אלא

אלא שפתי דעת הם כלי יקר שאינו מצוי כל כך אלא מציאות מעט, וקרא לשפתי דעת כלי יקר לפי שהשפתיים כלי הדבור, וכשם שהכלי מקבל כך השפתיים מקבלים מן המחשבה ושואבים ממנה כי אין הדבור ראוי עד שהנמר המחשבה, וכן אמר החכם הדבור כלי הלב. וידוע כי מי שיצ לו שפתי דעת הוא המדבר דברים נכוחים שיהיו מקובלים ונשמעים לכל, ועל זה אמר שלמה ע"ה (שם) שפתיים יסק משיב דברים נכחים. יאמר כי המשיב דברים נכחים כאלו הוא נושק שפתי השומעים כל כך הם מטיים אוזן ומקשיבים לדבריו והנה זה כאלו יסק בשפתיים של כל אחד ואחד מהם ולא יוכלו לדבר מרוב השתדלותם להקשיב אמרים. וכמו שאמרו רז"ל חגיגה (פ"ג דף י"ד) (ישעיה ג) חכם חרשים כיון שדבר נעשו הכל כחרשים, ובכלל שפתי דעת שלא ידבר אדם בפני גדולים ממנו בחכמה שהרי זה מכלל יראת חכמים שהוקשה ליראת המקום, ודרשו ז"ל במסכת שבת פרק כמה מדליקין (דף כ"ג) האני מאן דמוקיר רבן הווי ליה חתונתא רבן. האני מאן דרחים רבן הווי ליה בנין רבן, האני מאן דרחיל מרבן הווי נופיה הווי לורבא מרבן, וכן מצינו בדוד שהיה מונע עצמו מלדבר בפני עירא היאירי שכן דרשו רז"ל כחוב אחד אומר (תהלים קי"ט) בלבי לפנתי אמרתך וכחוב אחד אומר (שם) בשפתי ספרתי, הא כיצד אלא כל זמן שהיה עירא היאירי רבו של דוד קיים בלבי לפנתי כיון שנסחלק בשפתי ספרתי. אבל מכל מקום במחילה אפשר שהרי אמרו הרב שמחל על כבודו כבודו מחול, ואמר החכם הווי שקוד לדבר בפני גדולים ממך בחכמה לפי שאם השכיל ישבחוך ואם תסכל ילמדוך. ודרשו רבותינו ז"ל במדרש קהלת (קהלת ה) ומי אוהב צהמון לו תבואה מי שאוהב לדבר דברי תורה צהמון לו תבואה הרבה, וכיון שיש בזה תועלות רבות, במחילה מן הגדולים והחכמים ובגטילה רשות מהם נפרש פסוק אחד:

ראש השנה

פ'לם ומאזני משפט לה' מעשהו כל אבני כים (משלי יו). מחסדי השי"ת על ברוחיו שברא התשובה קודם שברא העולם לפי שהאדם מוטבע מיצר הרע והיה גלוי וידוע לפניו שעתיד לחסוא, והנה הוא חסר מצד החולדה עד שיתחזק שכלו ויתגבר וימשול על יצרו, והנה דוד המלך ע"ה אע"פ שהיה בתכלית החסידות והסלימות מצינו בו שהתגלל מצד החולדה בענין בת שבע שאמר (תהלים נ"א) הן בעון חוללתי ובחטא יחמני אמי, יאמר כי כל מה שקרהו היה מצד החולדה, וכן הוא אומר (בראשית ח) כי יצר לב האדם רע מנעוריו וכתיב (שם ו) וכל יצר מחשבות לבו רק רע כל היום. על כן גבר חסד השי"ת על נבראיו והקדים להם רשואה למכה וברא להם התשובה, ושבעה דברים הן שנגראו קודם שברא העולם ואלו הן, תורה תשובה גן עדן גיהנם כסא

אלא סנהדרין שנא' (במדבר י"א) אספה לי, ולא השומע מפי סנהדרין כשומע מפי משה שנא' (קהלת י"ב) נתנו מרועה אחד, ולא השומע מפי משה כשומע מפי הקב"ה דכתיב (תהלים ט) רועה ישראל האזינה. וכתיב שמש ישראל, הרי הוא אומר (שיר השירים ז) עיניך ברכות בחשבון, עיניך אלו הזקנים שהם מתמנין על הנצור וכן הוא אומר (ישעיה כ"ט) ויעלם את עיניכם. בריכות מה בריכות הללו אין אדם יודע מה בחוכם כך אין אדם עומד על דברי חכמים. בחשבון בחשבונות הנגמרים בעלה ובמחשבה היכן נגמרין בנתי מדרשות על שער בת רבים, וכן אומר (שיר ז) אסף כמגדל הלבנון. ואומר (מלאכי ג) זכרו תורת משה עבדי, ע"כ לשון הברייתא. וביאור זה כי ממה שכחוב אשר אנכי מלוה אחכם היום. במשמע שיהיה מורה לישראל. קטן שבישראל מנין ת"ל אשר אנכי מלוה אחכם היום. דהווי תרי מיעוסי ואין מיעוס אחר מיעוס אלא לרבות, ואע"פ שהדברים הולכין ומתעלין וזהו שאמר ולא השומע מפי חכם כשומע מפי חכמים וכן מפי סנהדרין ומפי משה ומפי הגבורה, ושמה האמר הואיל והדברים הולכין ומתעלין אין לי חפץ בחורה עד שאשמע מפי סנהדרין או מפי משה או מפי הגבורה לכך אמר עיניך ברכות בחשבון. כלומר שיש לשמוע מן החכמים המתקבלים בשער וזהו על שער בת רבים, וכן (דברים כ"ה) ועלחה יבמתו השטרה. וכן דרשו בבבא קמא פרק הכונס (דף ס"ג) על ענין דוד שאמר (שמואל ב' כ"ג) מי יסקני מים מבאר בית לחם אשר בשער, ושמה יאמר עד שישמע מפי הגבורה לכך חתם הגביא (מלאכי ג) זכרו תורת משה עבדי, לא תלה התורה בהקב"ה אלא במשה. וכיון שהוכחנו שהשומע מפי קטן שבישראל כשומע מפי משה שהרי לא תלה התורה אלא במשה לריך שיהיו הכל שומעים שאין להם לילך אחר דעהו של מגיד אלא אחר דעתו של מקום. וכן דרשו רבותינו ז"ל (משלי כ"ב) הם אונק ושמע דברי חכמים ולבך חשיח לדעתי לדעתם לא נאמר אלא לדעתי רוח הקדש אומרת כן, ומכאן שאין להקל בפי שמלמד חורה ודורש ברבים שאין להם לנטור ללכת אלא אחר דעתו של הקב"ה, וכיון שכן ברשות הקב"ה וברשות החכמים והקהל נפרש פסוק אחד:

רשות

יש זהב ורז פנינים וכלי יקר שפתי דעת (שם כ). למדנו שלמה בפסוק זה שאפשר לו לאדם להשיג כל מחמדים כגון זהב ופנינים, וכלים יקרים עם שפתי דעת. וכן אמר עוד (שם כ"ד) בחכמה יבנה בית וגו', יאמר דברים אלו מצויים הם בעולם, כי הזהב והפנינים מצויים הם אצל העשירים אבל כלי יקר שאינו מצוי הוא שפתי דעת, וצא ללמד על דבורו של אדם כשהוא בדעת ואחרי השתכלות המחשבה שהוא למעלה ממדרגת הזהב והפנינים שמיאוחס רב

כשא הכבוד בית המקדש שמו של משיח, וזהו הסדר המסודר והנכון וסדורם למעלה כן וליודעים חן. וקשור הענין החורה שישראל נזהרין בה מחייבת החשובה ומחייבת גן עדן וניהנס, שאם ישוב הרי גן עדן ואם לא ישוב הרי ניהנס, וקיום החורה לריך מקום העולם השפל שנברא בשבילה המחייבים בחנועת השמים שהם כשא הכבוד, ובכלל העולם לריך מקום פרסי והוא בית המקדש ולכך נחייבה מחשבת בית המקדש, ולפי שפחיד ליחרב יחייב שיבא משיח, וחכמית הדברים להשגת ידיעת השי"ת ולמתן שכרן של מנות, ולא הוצרך להזכיר מחשבת ישראל בכללם כי ידוע הוא, וכן אמרו רבותינו ז"ל מחשבתן של ישראל קדמה, ושבעה דברים אלו שנבראו קודם שנברא העולם הוכיחו אותם רז"ל מן הכתובים, הוא שדרשו תורה מנין שנא' (משלי ח) ה' קנני ראשית דרכו, חסובה מנין (תהלים ל) בטרם הרים יולדו וגו', גן עדן מנין שנא' (בראשית ב) ויסע ה' אלהים גן בעדן מקדש. גיהנס מנין שנא' (ישעיה ל) כי ערוך מאתמול חסחה יום שיש לו תמול ואין לו שלשום. כשא הכבוד מנין שנא' (ירמיה יז) כשא כבוד מרום מראשון. בית המקדש מנין שנאמר (שם) מרום מראשון מקום מקדשנו. שמו של משיח מנין שנא' (תהלים עב) לפני שמש ינון שמו ע"כ:

אמרו רז"ל (יומא פ"ה דף כו) גדולה חסובה שמגעת עד כשא הכבוד שנאמר (הושע יד) חסובה ישראל עד ה' אלהיך. ואמרו עוד במקום שבעלי חסובה עומדין אין לדיקים גמורים יכולין לעמוד. החסובה יש לה מדרגות רבות ולפי המדרגות יתקרב האיש השב אל בוראו יתברך, לפי ההכנעה שיוכיע אדם את יצרו ולפי הבשט שיחבייש על פוונותיו מן האדון יתברך שהמרה את דבריו ולפי היסורין והתעניות שסבל ושקבל על עצמו חסיה קרבתו אל השי"ת, כי ראוי לכל בעל חסובה שישקול מעשיו כאלו היה שוקל בפלס ובמאזנים ושיסבול לער ויסורין כפי ההנאה אשר נהנה מן העבירות, אמר דוד (תהלים קיט) פלגי מים ירדו עיני על לא שמרו תורתך היה לו לומר על לא שמרתי תורתך. אלא הכונה לומר שהם היו גורמין החסא ראויים הם שילקו ושיורידו דמעוה:

מציינו שהחשובה נקראת רפואה הוא שכתוב (ישעיה ו) ושב ורפא לו (הושע יד) חרפא חסובתא איהבס נדבה כי שב חסי ממנו. (תהלים מח) רפאה נפשי כי חסאתי לך (ישעיה נז) דרכיו ראייתו וחרפאהו. ולמה נקראת רפואה לפי שהעון הוא חולי הנפש ועל זה אמר (שם לג) ובל יאמר שקן חליתי וגו', כי כשא שהגוף יש לו בריאות וחולי כן הנפש יש לה בריאות וחולי. בריאותה המעשים הטובים וחליה הוא הפכה. וכשא שהגוף החולה מניח המאכלים הטובים ואוכל העפר והפחם ושאר דברים שאינן ראויין לאכילה כן הנפש החולה תרחיק ותמאש המדות הטובות ותבחר המדות הרעות והמעשים שאינן ראויים לעשותה. וכשא שחלי הגוף

אינו מחרפא כי אם בהסכו כן חלי הנפש החוסלת אינו מחרפא אלא בהסכו, כלומר שיהיה לו נער בחסובה כנגד מה שנהנה מן החסא כי יש בל אדם אשר עיניהם כהות מראות אור החסובה הוא שכתוב (איוב לט) וימנע מרשעים אורם. ויקרה להם כמו החולה שלא יבין ולא ירגיש בחליו ולא יחשוב אל הרפואה עד יכבד עליו חליו, זהו שאמר (משלי יו) בחסד ואמת יכופר עון כלומר עון הרשע והשקר שהן בהסך ממדות חסד ואמת והוא החולי המחרפא בהסכו, וראינו הכתוב המשיל החסא לנרעת ולכחם ולסומא, וכתוב אחד כולל את שלשתה הוא שאמר דוד ע"ה (תהלים נח) חסאתי באזוב וחסהר וגו', לימד כי כשא שהנרעת הוא חולי דבק בגוף והכחם דבק בצגד כן העבירה דבקה בנפש, וע"כ הזכיר חזוב שהוא כפרת המלורע, ואמר חכסני שהוא כבוס הכחם ואמר וחסהר מכלל שהיה עמא כי הסומאה לריכה סהרה. וידוע כי כל חסובה חמלא סליחה וכפרה כשא שמועיל כל כבוס שחחה עושה לבגד חבל לענין שישוב הבגד לבן וטהור היטב זה לריך כבוס גדול, כן הנפש חועיל לה כל חסובה להמליא לה סליחה וכפרה, חבל לענין שחשוב סהורה ונקיה מן העוונות כאלו לא היו זה לריך חסובה גדולה, וזהו שאמר דוד ע"ה (שם) הרב ככסני מעוני שהמשיל החסובה הגדולה אל הכבוס הגדול:

התשובה לריכה ארבע חנאים. האחד שיעזוב החסא בין במעשה בין במחשבה, הוא שהנביא צוח (ישעיה נה) יעזוב רשע דרכו זהו המעשה, ואיש און מחשבותיו זהו המחשבה, לפי שיש כמק בני אדם שהם סבורים שאין חועלת והפסד במחשבת הלב כי אם בדבור ובפועל, ודבר ידוע כי עיקר שמחת הגוף ולערו חלויים בלבו, אם כן הרי שהמחשבה מתפעלת בגוף כפי הנער או כפי השמחה, והמופת על זה הכתוב שאמר (משלי סו) לב שמח ייסיב פנים, עיקר הענוג הגוף יגיע משמחת הלב כי הלב שרש והמחשבות משתרגות ממנו כענפים המשתרגים משרש האילן, וכשא שמחגלה בענפים כח השרש שהיה בו לחלוחית כן יחגלו בפנים מחשבות הלב אם לנער אם לשמחה, זהו שאמר לב שמת וגו' ובעלגת לב רוח נכחה, כי לא חמלא הנאה לגוף עם שבר הרוח וכענין שכתוב (שם יח) רוח נכחה מי ישאנה, ומעחה נוכל ללמוד מזה פונג הלב השמח בחסא כי המחשבה ההיא יולאת לפועל באשר השמחה ההיא ניכרת בגוף, זהו לב שמח ייסיב פנים. והנה הדיקים שמחים בחורה ובמלות ועיקר שמחתם בעבודת השי"ת, וכן הכתוב אומר (תהלים קיט) שש חככי על אמתך, (שם לב) שמחו בה' וגילו לדיקים, והרשעים שמחים בחסא וברשע הוא שכתוב (משלי סו) חולת שמחה לחסר לב. הא למדת מזה שהמחשבה הרעה חסא גדול הוא ועשו רב כאלו חסא בפועל, וכמה מבני אדם שאין סבורין כן, ועוד אמרו רז"ל (יומא פ"ב דף כט) הרהורי עבירה קשין מעבירה, וביאור הדבר קשין על הנפש לפי שמחשבת העבירה

קבועה בנפש לעולם, וכמו שאמרו קטורה בו, ופעולת העבירה אינה אלא לפי שעה, והשני שיחנחם על מה שעשה מן העבירות לשעבר הוא שאמר הנביא (ירמיה לא) כי אחרי שובי נחמתי, והג' שהיה הסכמתו בלבו שלעולם לא ישוב לדבר שחטא, זהו שאמר הכתוב (הושע יד) ולא נאמר עוד אלהינו למעשה ידינו, וכך יעשה ולעולם אינו חוזר לדבר זה, וזהו עיקר הודוי, והרביעי ודוי דברים זהו חטאתי פויתי פשעתי לפניך, הוא שאמר הנביא (שם) קחו עמכם דברים ושובו אל ה' כלומר עיקר החשובה שתקחו עמכם דברים הללו והוא ענין הודוי, וכבר ידעת שודוי דברים זה מלות עשה הוא מן התורה שנא' (במדבר ה) איש או אשה כי יעשו מכל חטאת האדם וגו' והמודו וגו' :

ותחייב בעל החשובה להיות לו הכונה בלב ושיהיה לבו נשבר ונדכה על שהמרה אח פי ה', וכן אמר דוד ע"ה (תהלים נח) בנח אלו נחן הנביא האתו מזמור שהוא מחודה על חטאיו אמר בסוף יבריו זבחי אלהים רוח נשברה וגו', ורז"ל הביאו שם על זה מן הכלים הטמאים ואמרו נשברו נטהרו, ידוע שמזמור זה מיוחד על עיקרי החשובה וההכנעה ועיקרי החשובה הוא, ואמר ישעיה (ישעיה סו) ואל זה אביס אל עני ונכה רוח. וכן מלינו מפורש בתורה בענין החשובה (ויקרא כו) או אז יכנע לבבם הערל וגו', בא ללמד שעיקר החשובה ההכנעה, ואמר באחאב (מלכים א כא) הרחית כי נכנע אחאב זפני וכתיב בו (שם) ויהלך אט, וזה הפך משאר המלכים שהיו הולכים בגאווה ובקול המולה, ודבר ידוע כי עם היסורין וההכנעה עונותיו של אדם מתכפרין ע"ז אמר דוד (תהלים כה) ראה עניי ועמלי וגו', אמר עניי על ההכנעה ועמלי על היסורין, וכן מה שאמר תמיד (שם סו) כי עני ואביון עני. ביאורו נכנע ומחאה לחסות בלל רחמך, אע"פ שהמפרשים שרשו בו לפי שגירש אותו בנו מן המלכות. וכן אמרו במדרש (שם כה) פנה אלי וחנני כי יחיד ועני אני וכי דוד יחיד היה והלא כתיב (ד"ה א ב) אונם השני דוד הנביעי. וכי עני היה והלא כתיב (שם כב) והנה בעניי הכינותי לבית ה' זהב ככרים מאה אלף וכסף אלף אלפים ככר. אלא אמר דוד לפני הקב"ה לפי שנחמתי מלך על בניך ואני יחיד כנגדם וכלם נריכין לי ועיניהם תלויות ביואני עיני תלויות כך לכך יחיד ועני אני :

גם יתחייב בעל החשובה שיכוש על עונו מלפני הש"ת כעבד ששל שהמרה פי מלך גדול כמיהו יתברך, וזהו ק"ז שאין עליו חשונה שהרי הוא בוש ונבלם שלא ירגישו ולא יבינו בעבירותיו, ואף כי יש לו להתבייש ממלכו של עולם היודע מחשבותיו והוא צוחן לבות וכליות, וע"ז אמרו רז"ל (ברכות דף כח) צעקה פסירתו של רבן יוחנן בן זכאי אמרו לו תלמידיו רבינו ברכנו אמר להן יהי רצון שיהא מורא שמים עליכם כמורא צ"ו אמרו לו תלמידיו רבינו עד כאן וחו לא, אמר לכן ולואי תדעו שהרי אדם עובר

עבירה בסתר ואומר אל יראני אדם ואינו אומר אל יראני המקום, וזה הענין מטורף בכתוב שאומר (ירמיה לא) בשתי וגם נכלמתי כי נשאתי חרסת נעורי, וכתוב במקום אחר (שם נח) כשהה כלמה פנינו, כי בראות החוסא שהקב"ה מעביר על עונו ואינו מענישו כפי חטאו יש לו להוסיף בוסה בלבבו, הלא החוסא למלך צ"ו ובוגד בו והוא מכפר לו יבוש ממנו, ואמר הנביא (יחזקאל עז) למען תזכרי ובשת וארז"ל (ברכות דף יב:) העושה דבר עבירה ומחבייש מוחלין לו על כל עונותיו, וכן מלינו בשאלו שאמר (שמואל א כח) ולא ענני עוד גם ציד הנביאים גם בחלומות ולא הזכיר אורים ותומים שנחבייש להזכירם לפי שהרג נוב עיר הכהנים ובזכות שנחבייש מזה נמחלו לו כל עונותיו שכך אמר לו שמואל (שם) מחר אחה ובניך עמי, מאי עמי במחילתי :

התשובה מכפרת העונות בכל עם ובכל זמן וכל שכן בעשרה ימים אלה שהן ימי הדין והמשפט הנוראים הנקראים בכל ישראל ימי תשובה, ומיוחדים לעולם לתפלה ולבקש שערי חסונה, ויש מקומות בישראל שמתענין אותן כלן, ואמרו רז"ל שהקב"ה נמצא בהם לכל יחיד ויחיד הוא שדרשו ז"ל (ר"ה דף יח) (ישעיה נה) דרשו ה' בהמלחו אלו עשרת ימי תשובה שבין ר"ה ליוה"כ, ועל זה קבעה תורה צראש חדש זה של חשתי שיהיה יום הדין לכל באי עולם וקבעה חתימת הדין בעשור לחדש, ועשרה ימים בינתיים לתת זמן ושהות לחוסא לשוב מחטאו קודם שיחממו את דינו. ולפי שגברת העולם בר"ה צמדת הדין חייבה החכמה להיות יום הדין בר"ה להיות מעשה כל הנביות זכויותיהן ועבירותיהן שקולין בו, ועל זה אמר שלמה ע"ה (משלי עז) שלם ומאזני משפט לה' וגו', ואמר כי כל המשקלות הם לשה ית' והוא שוקל בהם מעשי העולם והמלות והעבירות קלות וחמורות. כל אבני כים ביאורו בכל אבני כים כלומר שכשם שיש לו כל המשקלות הפלם והמאזנים שהם הכלים ששוקלין בהם גדולים וקטנים כן יש לו האבנים גדולים וקטנים כמה שהוא שוקל, ובא המשל כאלו הוא יתעלה שוקל במשקל הככר והליטרא והאונקיא עד סוף כל משקל קטן. ומלח שלם הוא משקל גדול וכן אמר (ישעיה מ) ושקל בשלם הרים משקל ההרים בשלם הוא משל על המדה והשיעור שהחויך הקב"ה ההרים ביישוב בין הרוח והיישוב, כי לולא ההרים המגינים על היישוב היה העולם חרב מפני תוקף הרוח והנה ההרים בלי ספק לורך גדול צבריאה ומועלת גדול ביישוב. וכונת הכתוב כי הרוח היוצא לעולם הוא במדה ושיעור, כי הוא מוליח הרוח מאולרותיו כפי שיעור שצריך העולם שלא היה יכול להתקיים בלא רוח, וברא ההרים להגין על המוסר שהיה מפסיד קיום העולם וזהו שירוש הכתוב הזה במשקל השלם. ויחס אל ההרים שהם גדולים מן הנבשות משקל הפלם שהוא גדול מן המאזנים, וזהו שאמר

שאמר הכחוש (תהלים קיד) שהרים חרקדו כאילים
 גבעות כבני לאן, כי האילים גדולים ובני הלאן
 קפנים, ועוד ראה כי הפלם משקל גדול ורחב הוא
 שמלינו שיחס אותו הכחוש לדרכי התורה והחכמה
 כאמרו (משלי יד) פלם מעגל רגליך (שם ה) ארח
 היים סן הפלם. ודע פירוש פלם בעל כף אחד
 ומאזנים בעל שתי כפות כי כן המלה הזאת מורה
 :סשבון שנים כמלת להרים מזרים, כי יש אחרת
 קדמונית, וירושלים של מעלה ושל מטה, וכ"כ שמים
 כידוע להכמי הקבלה, וכן נקראו האיברים שבגוף
 שהם שני שנים כלשון הזה, וע"כ מאזנים בעל שתי
 כפות כף זכות וכף חובה, והן הן שתי מדות שהקב"ה
 מנהיג בהן את עולמו והן נקראות מדה"ד ומדת
 רחמים, ושמו המדה הטובה מאד מרובה שהיא
 לבון רבים. ומדת הדין לשון יחיד, והטעם בזה
 לפי שההויה מרובה על ההפסד, וכן גזר בעל
 ההויות יתעלה בצריחת העולם במעשה בראשית
 שהיה ההויה מרובה מן ההפסד בין בכלל המיאלות
 כולו בין בכלל העולם השפל בין בפרטי בני אדם
 בכל א' ואחד מהן. בכלל המיאלות הוא שהמיאלות
 נחלק לג' חלקים עולם המלאכים ועולם הגלגלים
 ועולם השפל. ובודאי ההויה בכלל המיאלות מרובה
 מן ההפסד, שהרי שני העולמות קיימים נלחיים אין
 הפסד שולט בהם והאחד הוא הפסד. ולפי הכונה
 הזאת היה מאמר רז"ל שאמר המלאך שלישו של עולם,
 בכלל העולם השפל מלינו ג"כ שההויה מרובה מן
 ההפסד, שאלמלא ביולדו הצריות בעולם יוחר ממה
 שהם מחים יהיה העולם חרב, וזהו מדת הרחמים
 המחשפת בכל העולם ועל כן המלאכה בלשון רבים
 כי לריך העולם שהתרבה מדת רחמים על מדה"ד,
 וכן מלת חיים לשון רבים לא תמלא ממנה לשון יחיד,
 וידוע כי ממדת רחמים מיאלות החיים, וזהו שאנו
 אומרים בתפלה זוכר יצוריו ברחמים לחיים, בפרטי
 בני אדם הוא שתמלא האדם מורכב מג' דברים
 השכל והנפש והגוף השנים קיימים נלחיים והגוף
 הוא הפסד, ואם כן הרי השגנו בגוף האדם עלמנו
 מדה"ד ומדת רחמים, מדת רחמים שהיא ההויה
 יתירה ועל כן בא הלשון מדת הדין בלשון יחיד ומדת
 רחמים בלשון רבים. ולפי שמדת רחמים היא לורך
 גדול לעולם אנו אומרים בר"ה וביוה"כ בחשלה
 ודברך אמת וקיים לעד לפי שמלינו במדרש אמרה
 מדת רחמים לפני הקב"ה רבש"ע מאחר שבראת
 העולם במדה"ד גנא' בראשית ברא אלהים ואי אפשר
 שלא תנהיג עולמך במדה"ד מפני מה בראשית, אמר
 לה חייך שאיני מנהיג עולמי זולתך, ואותו הדבור
 אנו מבקשין ממנו יתעלה לקיימו, וע"ז אמר בכלן
 אחר שהזכיר פלם ומאזנים הזכיר משפט לה' שאוסן
 שתי מאזנים שהן שתי כפות כף זכות וכף חובה הן
 כנגד מדה"ד ומדת רחמים הנרמזות בשתי מלות
 אלו, משפט לה', משפט רמז למדה"ד לה' רמז למדת
 רחמים. ורז"ל הרחיבו בזה ביאור לומר שהקב"ה דן
 את עולמו במשקל, ואמרו (ר"ה דף סז) גבי ורב

חסד מטה כלפי חסד הכי עבד רבי יוסי בר חנינא
 אמר כונש שנאמר (מיכה ז) ישוב ירחמנו יכבוש
 עונותינו רבי אליעזר אומר נושא שנאמר (שם)
 נושא עון ופשע, ופי' רש"י ז"ל נושא עון מגביה
 כף מאזנים של העבירות והזכויות מכריעין, וזה ודאי
 דרך משל כי המשקל הזה הוא כלשון הכחוש (ליוב
 כח) לעשות לרוח משקל שפירוש המשקל הזה שיעור
 ומדה כי ברא הקב"ה ההרים וההויך אותם בחוף
 היישוב להיותם מגינים על היישוב מפני הרוח כדי
 שיסתבר הרוח ולא יחריב העולם וגמלא כאלו הוא
 יתעלה מוליח הרוח במשקל כלומר במדה שיה
 הנריכה לעולם במשקל הפלם שפירשנו למעלה, וכן גם כן
 משקל העבירות והזכויות הכונה שהוא יתעלה שוקל
 בשקול דעתו גודל העבירה וקוטנה וגודל המלוא
 וקוטנה, כי יש מלוא אחת כנגד כמה עבירות ויש
 עבירה אחת כנגד כמה מלות, ולפיכך אין הקב"ה דן
 את העולם במנין שחאמר ראובן עשה ק' זכויות וק'
 עבירות ילכו אלו כנגד אלו, אבל דן הוא את העולם
 במשקל כגון שחאמר ראובן נתן פרוטה לפני הרי
 מלוא אחת גזל שתי פרוטות הרי ב' עבירות וגמלא
 רובו חייב אין ב"ד של מעלה דנין זה במנין אלא
 במשקל וכמו שחאמרו פלם ומאזני משפט לה', וטעם
 הדבר שנושאין ונותנין ב"ד של מעלה כשנתן פרוטה
 לעני היה אותו עני מוסל ברעב הוא ובניו ונשמתם
 קרובה לנחת וגמלא שהחיה כמה נפשות בפרופה זו
 וכשגזל אותן שתי פרוטות הוא עלמנו היה עני וגזל
 אותם כדי להשיב את נפשו לא לכונת גזלה, ועוד
 בגלם לפני בני אדם עבירים מושפטים, וגמלא זכות
 נתינת הפרוטה האחת גדול מעון גזלת שתי הפרוטות,
 וזה במעשה המלות וכן הדין גם כן במעשה העבירות
 שני בני אדם אוכלים נבלה זה ענשו יותר מזה לפי
 שהאחד יאכלנה לתיאבון והשני יאכלנה להכעיס,
 ואע"פ שהכל עבירה אחת העונש חלוק זה מזה,
 וכן שני בני אדם עוסקין בחורה זה בחור וזה זקן
 הזקן פרהו מרובה ולפיכך שכרו מרובה ואע"פ שהכל
 מלוא אחת, סוף דבר הענינים גדולים והדרכים
 רבים ואין סוף וחכמים כי מחשבות השי"ת עמוקות,
 ומשקל הפלם והמאזנים שהן לה' הכל בשקול יחברך
 והוא היודע היאך נערכין העונות עם הזכויות וע"ז
 ארז"ל (אבות פ"ב) הוי זהיר במלוא קלה ככמלוא
 חמורה שאי אחת יודע מתן שכרן של מלות. ויש
 להסתכל בשטוק זה של פלם איך הובא בחוף פסוקים
 שהם מדברים במדות המלכים, והם מסודרים זה
 אחר זה שכל אחד ואחד מזכיר מלך או מלכים,
 והאמנם אע"פ שמדברים במדות המלכים אין כונת
 שלמה במלכי ב"ו בלבד אלא כונתו במלך העליון ית'
 שהמליך אותם והוא השוקל מעשה כל העולם כלו
 בפלם ומאזנים שלו והכל שיה אלו כעבד כאדוניו
 ואין שלטון ביום המות, וזה סדרן של כחובים (משלי
 סז) קסם על ששתי מלך במשפט לא ימעל פיו, פלם
 ומאזני משפט לה' וגו' חועבת מלכים עשות רשע
 וגו', כי בצדקה יכון כסא. רלון מלכים ששהי נדק

מאמין לאותו השליח ומנוה לסמוך עליו אפילו אומר
 לך על ימין שהוא שמאל ועל שמאל שהוא ימין,
 וקרא שם תורה שבכתב תורה זהו ותורה אור על
 שם שהתורה תורה אור האדם דרך חיים במעשה
 המצוות, והמשיל התורה לאור והמנוה לנר, התורה
 לאור לפי שאורו מנר ענמו אין אורו תלוי בדבר,
 והמנוה לנר לפי שמדליקין אותו מדבר אחר כי כשם
 שהנר נאלל מן האור כך תורה שבעל פה נאללת
 מתורה שבכתב, ואין מנוחיה של תורה שבכתב יכולין
 להתבאר זולתי על ידי שהרי כמה מצוות יש שהן
 סתומות ואין לנו בהם שום ביאור מנר הכתוב זולתי
 ע"י הקבלה, כגון מצוות לינית שהקבלה האמתית
 שהיא מאירת עינים מחייבת בחובן המנוה ח' חופין
 ה' קשרים ולא נזכרו בתורה ולא היינו משיגין מתוך
 הכתוב אמת עשיית המנוה ועקרה, וכן מצוות תפילין
 לא היינו יודעין מן הכתוב חובן המנוה ומגין
 הפרשיות ומגין הבהים בשל ראש ד' בתים ובשל יד
 בית אחד ושי"ן של ד' ראשין של תפילין ורצועות שחורות
 שהכל מן הקבלה והלכה למשה מסיני, וכן מצוות
 שופר שנלשונו לתקוע בו ביום הזה מן הכתוב האומר
 (במדבר כט) ובחדש השביעי באחד לחדש וגו' יום
 תרועה יהיה לכם. והנה הפ' הזאת סתומה. והחקיעה
 הזו לא נחפרשה במה היא אלא בשופר אלא בחלוצרות
 או בשאר כלים גם לא נחפרש הסעם למה לזה
 בחקיעה, גם בכתוב לא נחפרש שהוא יום הדין,
 ואם תסחכל בשאר הפרשיות של שאר ימים טובים
 תמצא שמאריך בהן הכתוב והנה הוא מקצר בפרשה
 זו וסוטה הענין, וברור הוא שהענין גדול אע"פ
 שהמקרא קצר כי כן דרך הכתוב בדברים שהן יותר
 נעלמים בהן מקצר יותר וסוטה הענין, כמו שבא
 במעשה בראשית קיצר בצריחת האור העליון וכללו
 במאמר (בראשית א) יהי אור ויהי אור. גם בצריחת
 הרקיע ביום ב' והאריך בג' בצריחת הארץ בדשאים
 ובפירות ואמר (שם) אדשא הארץ וגו', והסעם בזה
 שלא ישחבשו הפתאים ותשאר הידיעה ליחידים, ולפי
 שהמנוה הזו לא נחפרשה בתורה באה הקבלה שהיא
 נר דלוק להאיר עיני הלב לקרא שהתרועה הזו היא
 בשופר, ולמדנו זה מיובל מג"ש דשביעי שביעי כתיב
 הכא (ויקרא כג) בחדש השביעי וכתיב החם גבי
 יובל (שם כה) והעברת שופר תרועה בחדש הזה,
 מה להלן בשופר אף כאן בשופר, והתרועה חקיעה
 לפניה וחקיעה לאחריה וזה בקבלה מן והעברת
 תעבירו, והנה חכמי התלמוד נסתפקו בשם התרועה
 מה היא והיא מתלוקת בין התנאים הנא דמתניתין
 סובר כי הוא ילולי זהו סי' הר"ם, ותנא דברייתא
 סובר גנתי זהו סי' הש"ם, בא אחרי כן רבי אבהו
 שהיה אמורא וחשב כי אולי שם התרועה גנתי
 וילולי ביה ועל כן תקן חסר"ם, וסבר כי בשימן
 חסר"ם לבדו ילאנו ידי חובה לפי שהוא כולל דעת
 תנא דמתניתין ודעת תנא דברייתא, ומכאן הקוביא
 שהקאו בגמרא ודילמא גנתי ודילמא ילולי הוא
 הסכימו האחרונים לעשות כל הסימנין ביחד הר"ם
 חס"ם

וגו', חמת מלך מלאכי מות ואיש חכם יכפרנה,
 באור פני מלך חיים. יאמר כי המלך הישר ראוי לו
 להיות חותך את הדין ולא יטעה לעולם לפי שמאחר
 שהוא מעמיד הארץ במשפט הכל יראה ממנו תלפועל
 שקר ויודעים שיחקור הדבר ויתאמת אלנו, וכמאמר
 האיש המגיד ליואב (שמואל ב יח) או עשיתי בנפשי
 שקר וכל דבר לא יבחר מן המלך כאלו היה קוסם
 וקסם על שפתיו, וראוי למלך כזה שיחשב הרשע
 ושיבחר הדין, וכן ראוי למלך שיכבוש את כעסו כי
 חמתו מלאכי מות הוא, וראוי ג"כ להמציא חנו
 ורצונו לעבדיו כי יש בזה תועלת גדולה לכל, ובכללו
 עוד הזכרה לעם שלא יכעיסו את המלך ושישחדלו
 בהסקת רצונו כי מלאכי מות חמתו ואור פניו חיים,
 וכל זה חוזר למעלתו של הקב"ה כי אף מלכי ב"ו
 הם מתעבים הרשע ובחורים הדין כ"ש וכ"ש הקב"ה
 כי לא הכין הוא יתעלה את כסאם כי אף בלדקה,
 כל שכן שיצטרך האדם לחשוב בלבו כי השם יתעלה
 יחשב עשות רשע ויבחר מעשה הדין, ושיצטרך לירא
 מחמתו ושלא יכעיסהו בעבירות כי אפי' חמת מלך
 ב"ו הוא מלאכי מות, ושישחדל לרדוף אחר התורה
 והמצוות שבהם ישיג רצונו כי הפלס והמאזניים בידו
 יתברך לשקול מעשיו הקלות והחמורות ויענישנו
 בחמתו על מעשה העבירות ויפיק לו רצונו על קיום
 המצוות, ומה שהובא פסוק זה של פלס בחוכם, לפי
 שהכתוב אומר במשפט לא ימעל סיו זהו ברוב אבל
 בודאי מועיל הוא לפעמים כי אינו נביא, ובמיעוט
 הפעמים יתעלם הדבר מן המלך ויזכה את החייב
 על שלא נודע לו אמת הדבר, והנה הוא יולא זכאי
 מבית דינו וצורה מלפניו, ומחוך זה הודיענו הכתוב
 הזה כי פלס ומאזני משפט לה' כי אף יבחר חסני
 מלך ב"ו לא יוכל לברוח מפני השי"ת, כן פירש הר'
 יונה ז"ל הספוקים הללו. והנה חתימתה באור פני
 מלך חיים הקדוש ב"ה יזכנו לחיים ויכתבו בספר
 חיים טובים :

ראש השנה

אמרו גנויים ה' מלך אף חכון תכל כל חמוס ידן
 עמים במיכרים (תהלים לו). אמרו רז"ל
 כי העוה"ז נברא בשתי מדות מדה"ד ומדת רחמים,
 מדק"ד שנא' בראשית ברא אלהים ואין אלהים אלא
 דין. מדת רחמים הוא שאמרו רז"ל הקב"ה ראה שאינו
 מתקיים במדה"ד שיקף עמו מדת רחמים שנאמר
 (בראשית ב) ביום עשות ה' אלהים ארץ ורמים,
 ומזה אמר רז"ל (תהלים קמג) ואל תבא במשפט את
 עבדך. וכיון שנברא העולם בשתי מדות היפה ראוי
 התורה שהיא קיום העולם להיות כלולה משתייהן
 תורה שבעל פה כנגד מדה"ד ותורה שבכתב כנגד
 מדת רחמים. וזהו שכתוב (משלי ו) כי נר מצוה
 ותורה אור ודרך חיים תוכחת מוסר, קרא לתורה
 שבע"פ מצוה ומצוה עליה לשמרה ואותם דברים
 שבע"פ הם משלימין דברי הכתב החתום והמלך

תש"ה והש"ת, ומה שהקדימו תש"ח והוא אחרון מתקנה ר' אבהו עשו זה בעיון ובכונה לפי שיש לנו לדחותו מפני תש"ח שהוא הסי' הב' לו וראוי שידחה אחרת מפני תש"ח דברייתא, וסימן תש"ח ויש לנו לדחותו מפני תש"ח הסי' הג' כי ראוי שתדחה הברייתא מפני המשנה, ולחלוק כבוד למשנה הפמידו סי' אחרון תש"ח כדי להעמיד כל הסי' עליו:

ופעם המנוה הזאת לצורך הלכ' כי הקול התעוררות דבר לאי זה ענין שיהיה, יש קול המביא לידי שמחה ויש קול מביא לידי עצבות, הקול המביא לידי שמחה הוא קול כלי שיר בכנור ונגל ושאר הכלים. כי הנביאים היו מנגנים בכנורות וכלי שיר לחדש בהם רוח השמחה ומתוך השמחה באין לידי רוח הקודש, שכן דרשו רז"ל (ערכי פסחים קיז) אין השכינה שורה לא מתוך עלנות ולא מתוך עצבות אלא מתוך השמחה שנא' (מלכים ב ג) והיה כנגן המנגן והיה עליו יד ה'. גם הלויים שהיו משרתי המקדש היו מצוררים בכלי שיר כדי להמשיך הרלון על ידי הקרבנות ושמהיה העבודה בשמחה, ומן הפעם הזה היתה כונת ילחק אבינו במפעמים כדי שתשרה עליו רוח הקדש מתוך השמחה ולא שאל זה להנחת הגוף ולחוש הפעם. הקול המביא לידי עצבות ולידי חרדה הוא קול השופר, ולמדנו זה מן הכתוב (עמוס ג) אם יתקע שופר בעיר ועם לא יחרדו, וידוע כי במתן תורה נאמר (שמות כ) וירא העם ויניצו וכתיב (שם יט) ויחרד כל ההר מאד והיה שם קול שופר שנא' (שם) וקול שופר חזק מאד (שם) וכל העם רואים את הקולות והיה שם להכניס בלבם פחד ויראה ושייראו מאת הסי' כענין שכתוב (שם) ובעבור תהיה יראתו על פניהם. והו' פעם המנוה שנינו הקב"ה בחקיעת שופר שגיהה חוקעין בתרועה שהיא יללה כדי לילל על עונותינו ושגתעורר מתוך אוחו הקול ושגלכש חרדה מאימת הדין, כי התרועה רמו למדת הדין שנא' (תהלים מז) עלה אלהים בתרועה ה' בקול שופר, והנה הפלגתים כאשר שמעו קול התרועה ידעו כי בא אחרון וביד אמרו (שמואל א ד) בא אלהים אל המהנה, הוא שכתוב (שם) וישמעו פלגתים את קול התרועה ויאמרו מה קול התרועה וגו' :

ועוד במנוה זו רמו למלכותו יתברך שביום זה ברא העולם והיה מלך כי אין מלך בלא עם, ודרך מלכי הארץ לתקוע בשופר בחללת מלכותם כענין שנאמר (מ"א ח) ויתקעו בשופר ויאמרו כל העם יחי המלך שלמה ומלכותא דארעא כעין מלכותא דרקיעא, ועל כן נזנו יתברך שנתקע בשופר ביום זה בחללת מלכותו ללמד כי מלך אלהים על גוים אלהים ישב על כסא קדשו, ועל זה הזכיר דוד בכתב אמרו בגוים ה' מלך וגו', ועוד כי מנהג המלך שיצו להכריז והעובר על מצותו חייב מיתה ועל כן אנו חוקעין בשופר להכריז הרועה לשוב ואם לא ישוב דמו בראשו ואין לך התראה גדולה מזו. ועוד יש בו רמו להורכן בית המקדש שהיה בקולות ושופרות

כענין שנאמר (ירמיה ד) קול שופר שמעה נפשי ואז נדאג ונבכה ונחפלל על בניינו, גם בזה רמו לגאולה כמו שהבטיח הנביא (ישעיה כז) והיה ביום ההוא יתקע בשופר גדול, גם בזה רמו לחתיית המתים שעמידין לחיית על ידי חקיעת שופר כדכתיב (שם יח) כל יושבי חבל ושוכני ארץ וגו' כל יושבי חבל אלו החיים ושוכני ארץ אלו המתים כענין שנא' (שם כו) הקינו ורגנו שוכני עפר, מלבד שיש בו עוד רמו לעקידת ילחק, ואלע"פ שאמרו רז"ל כל השופרות כשרין ידוע כי של איל מנוה מן המובחר :

ונצטוונו במנוה זו ביום הזה שהוא יום הדין וזה רמו במלת זכרון חרועה כי מלת זכרון נופל על הנשפטים כענין שכתוב (יחזקאל כא) יען הזכרתי בך תחשבו וכתיב (במדבר ה) מזכרת עון וכתיב (תהלים כט) וסקדהי בשפט פשעם, ואלרז"ל שקדונות הרי הן כזכרונות. היום הזה יום הוא שכל טובות העולם ורעותיו בענין מזונות האדם והיותו וקיום בניו נגזרים ביום הזה כל אחד ואחד בפרט. ומזה אנו אומרים ועל המדינות בו יאמר אי זו לחרב ואי זו לשלום אי זו לרעב ואי זו לשובע ובריות בו יסקדו להצבירם לחיים ולמות, יום הוא שכל באי עולם עוברין לפניו כבני מרון ובו מתבררים לפני ה' הנספחות והנגלות, יום שכל העולם עומד בסכנה כאשה הרה שיש לה צירים וחבלים ואינה יודעת אם תגלל ואם תמות, ומזה אנו אומרים הריח עולם, יום הוא שאין אומרים בו הלל שכן דרשו רז"ל (ערכי פ"ב דף י') א"ר אבהו אמרו מלאכי השרת לפני הקב"ה רבש"ע מפני מה אין ישראל אומרים שירה לפניך בראש השנה וביום הכפורים, אמר להן אפסר מלך יושב על כסא דין וספרי חיים וספרי מתים פתוחים לפניו וישראל אומרים שירה. ביום הזה נברא העולם וזה רמו בצבאשית, ועל זה אנו אומרים זה היום. תחלת מעשיך, והיה מחסדי השם ית' יתעלה שהודיענו בחורתו הקדושה משפט היום הזה לבעבור נהיה זריזין בו ולמען הכין עצמו לחפלה והשובה ולהיותנו חרדים מאימת הדין כשנחבקש מזד המלך ה', כי אם יביאו אדם לידי מלך בשר ודם אפ"ס שיודע בעצמו שהוא זכאי הלא יחרד חרדה גדולה וישתדל בכל מאמניו כח אחר מליצי זכות על אחת כמה וכמה היודע שיבואו דיניו לפני מלכות הקב"ה ויודע בעצמו שהוא חייב שיש לו להתשחד מזה, ולכך חייבה חכמתו ית' בעשרת הימים הללו הידועים בכל ישראל הנקראים עשרת ימי תשובה להיותם זמן לחושא שישוב מחסאו, ומה שהיו עשרה לענין מוכרת לפי שהשבון זה הוא קיום העולם, שכן אמרו רבותינו בעשרה מאמרות נברא העולם, אחר שחשאו אדם ועבדו ע"ז בימי אנוש והיו בוגין היכלות לכוכבים ומקריבין להם קרבנות תחייב העולם כליו בא נח ונשתכלל בזכותו והוא היה עשירי לאדם, אחר כן חשאו דור הפלגה ונחתיב העולם כליו בא אברהם שהיה עשירי לנח ונשתכלל בזכותו, ואברהם עצמו נתגסה בעשר נסיונות ועמד בכולן, ומשם זכה זרעו לקבלת

לקבלת החורה שהיא עשרת הדברות שהן קיום העולם, שכן דרשו רז"ל (תהלים עה) אנכי חכמתי עמודיה בזכות אנכי חכמתי עמודיה, אחרי כן נלסוה מבה על המשכן שהיה עשר יריעות, וכן בשאר הכלים הארון והשלחן והמטרה יש בכל אחד רמז לחשבון עשירי, וכן במטות היום הזה שהוא ראש השנה קבעה אותו תורה שיהא יום הדין בראש החודש ושיהיה יום הכפורים בעשרה בתש. ובאה הקבלה שהיה נר לרגלנו להודיענו על עשרת ימים הללו שהן קביעות זמן ליחיד החוטא לחזור בתשובה לפני השי"ת, ועל כן תקנו לט' רז"ל בתפלת היום הזה עשר מלכיות עשר זכרונות עשר שופרות, זהו כי נר מטה וטורה אור, ואמר ודרך חיים בוכחות מוסר לרמוז על שתי מדות הללו מדת הדין ומדת רחמים שהתורה הנקראת מוסר כלולה מהן וקראתן תוכחת לשון לטכת על כס שהם זה כנגד זה. ושתי מדות אלו הן רמוזות במטה זו של חקיעת שופר, החקיעה כנגד מדת רחמים, השרועה כנגד מדת הדין לבאר שהעולם שנברא בתשרי נברא בשתי מדות אלו, ובהקיעת השופר אנו מעוררין הלב למטה ומעוררין הכונה במדות למעלה, ולעולם החקיעה בראש ובסוף כדי שתחנכר מדת רחמים על מדת הדין, והוא שאומרין בתפלה ויגלו רחמך על מדותיך שיחגלגלו רחמי ויהפך מדת הדין למדת רחמים, הוא שאמרו במדרש תהלים (שם מז) עלה אלהים בתרופה ה' בקול שופר אמר רבי יהודה בשם ריש לקיש כיון שעלה הקב"ה בדין ויושב על הכסא כיון שתוקעין בשופר הוא עולה והופך מדת הדין למדת רחמים, וכשמריעין עלה בדין ומשהשופר תוקע עלה אלהים בדין בתרועה ה' בקול שופר ברחמים שנא' (שמות לד) ה' אל רחום והטון: היום הזה קדוש ה' מכובד כי הוא מצולס ומקודש בעניינו, גם החדש הזה מקודש שהוא שביעי ומיוחד למטות הרבה הוא שקראוהו חקי' במלות ממה שכתוב (מ"ח ח) בירח האיתנים, וכשם שמספר שביעי יש לו מעלה ויתרון על שאר המספרים כך יש לחדש הזה מעלה במלות על שאר החדשים, שהרי נזכרות בו מטות רבות ראש השנה שופר יום הכפורים פיכה לולב פרצה, גם במהות החדש הזה ובמזלו יש לו התעוררות גדול שהוא מאזיז והוא רומז פעולת היום הזה שכל מעשה הצדקות נשקלן במאזיזים לתח לאיש כדרכיו וכפרי מעלליו. וכבר השגנו מסוך מדור שמות י"ב מזלות שופת ועדות על ההשגחה ועל שונש ושכר, והוא שמזל טלה הראשון הוא מזל האור ומזל שור השני הוא מזל הסעך, ודרשו רז"ל דרכן של פלאים לבנים דרכן של שורים שחורים, ישראל נקראו טלה שנא' (ירמיה כ) שה פזורה ישראל והיו עתידים לקבל התורה הנקראת אור שנא' (משלי ו) כי נר מטה וטורה אור, ועמידן שיזכו ליטות לעולם הבא בסוף הנספון שנא' (תהלים לו) כי עמך מקור חיים וט', ואמרו במדרש אימתי ישתמשו באותו אור לכשיבא אותו ששמו שור שנא' (דברים לג) בצור שורו הדר

לו ואותו שעה יהיה חשך לאומות עכו"ם שנאמר (ישעיה ס) כי הנה הסעך יכסה ארץ וגו' ועליך יזרח ה'. וסמך להם תאומים לפי שהתאומים הוא אדם והיה אדם עתיד להחנהג באור ובהשך וזו סדר שמות י"ב מזלות, שש"ח סא"ב מע"ק גד"ד, והאדם הזה שהוא תאומים נברא חלש כשרסן הזה שהוא שרץ חלוש וכשהוא גדל יזר הרע מתגבר עליו כאריה לכך סמך לו אריה, והוא בסבבו חזק בתאות הגשמיות ונמשך אל החומר שהמסילו הכתוב לנקבה בהרבה מקומות, וידוע כי הבחולה מעודנת צמיני התענוגים יותר משאר הנשים ולפיכך המשיל עדוני העולם הזה לעדוני בתולה ולכך סמך לו בתולה, וצא ולימד שאם ימשך אחר החומר הזה ויגבר עליו תאות העולם שהמסילה לבחולה הנה כל מעשיו נשקלים במאזיזים לכך סמך לו מאזיזים להודיע כי כל פעולותיו ישקלו במאזיזים, ואם ימלא רובו הייב יורידוהו לגיהנם לכך סמך לו עקרב לשון נחשים ועקרבים שהם משליה גופניים לרמוז על יסורי גיהנם, ואחר שיקבל דינו בגיהנם יזרקוהו משם כקשת הזורק את החץ לכך סמך לו קשת, ועל זה ארז"ל יורדין לגיהנם ומנפלין ועלין, ובעלותו משם ירקד כגדי המשילו לבהמה שהורה ראוייה לקרבן ולזה אמר גדי ולא צבי לכך סמך לו גדי, וסמך לגדי דלי כי השי"ת יזרוק עליו מים שהורים וימחול על עונותיו ולא יירש העולם הבא שאין העין שולטת בו כדגים שבים שאין העין שולטת בהם לכך סמך לו דגים, וידוע כי החכמה נמשלת לים ופקח עיניך וראה כי בא הרמז הזה בשמות המזלות ללמדך כי אע"פ שכת המזלות גדול מאד ושהם פועלים פעולותיהם מששת ימי בראשית והעולם הפסל מחנהג בהם הנה יש עליהם כח עליון הוא כח השי"ת כמאמר הכתוב (קהלת ה) כי גבוה מעל גבוה שומר ונבוהים עליהם והוא משפיע הכח ומנסל הכח כרצונו, וצא ולימד עוד כי הוא יתעלה מעניש את האדם וגומלו לפי המעשים הנשקלן במאזיזים לא לפי המזלות, ועל כן נבחר החדש הזה שמזלו מאזיזים שיהיה בו יום הדין שידין בו כל יצורי עולם כמו שאנו אומרים בתפלה היום הרח עולם היום יעמיד במשפט כל יצורי עולמים אש כבנים אש כעבדים וכו'. יאמר היום הרח עולם כאשה הרה היושבת בסכנה, היום יעמיד במשפט על שם שאדם הראשון נידון ביום שנברא ולקח לשון זה על שם שכתוב (משלי כט) מלך במשפט יעמיד ארץ, אש כבנים אש כעבדים יאמר לא ידענו אש חדינט על ענין שאנו בניך שנא' (דברים יד) בניס אפס לה' אלהיכם או תדינט על ענין שאנו עבדיך שנא' (ויקרא כה) כי לי בני ישראל עבדים ואין דרך לרחם על העבד ככן, אש כבנים חדינטו רחמנו כרחם אב על בניו כלומר לאוד אהב בכך כי כן אמר דוד ע"ה (תהלים קג) כרחם אב על בניו וגו', ודרך האב הארחם על בנו שיוכיחנו סעם ויראהו סעם כאמרו (משלי ג) כי את אשר יאהב ה' יוכיח וכאב את בן יראה, הסיל הכתוב וכאב את בן בן יוכיח ליראה להודיע

כי פעה יוכיחנו ופעם ירלנו, וכן דרך הצורה יתעלה הוא שכחוב (ישעיה ס) כי בקלפי הכיהיך וכרלוני רחמתיך. ואם לא זכינו שפדינו כבנים אלא כעבדים כמה אדונים יש רחמים שמרחמים על העבדים, ועל כן עיינו לך חלוינו, כלשון הכחוב שאמר דוד (תהלים קכז) הגה כעני עבדים אל יד אדוניהם כעני שפחה אל יד גברהה כן עיינו אל ה' אלהינו עד שיחנונו:

אות שבועה שיין

אני סי מלך שמור ועל דברת שבועת אלהים (קהלת ח). הזהיר שלמה בכאן את האדם שיקיים וישמור כל מה שיצונו המלך לפי שאנו מצווין על יראתו של מלך וכענין שדרז"ל (קידושין פ"ק דף לב) (דברים יז) שום חשים עליך מלך שפחה אימתו עליך, וכן אמר שלמה (משלי כב) ירא את ה' בני ומלך כיוון לומר שיירא מן המלך העליון תחלה ואחריו שיירא את המלך המולך בארץ והשוה את שניהם יחד במדת היראה, כי יאמר כשם שאחת ירא את השם הנמלא בכל מקום ופורה מן העון ליראתו ואע"פ שאי אחת רואהו כן יש לך ליראה את המלך שאחת רואהו בהפרוש ממה שתחייב מיתה ליראתו ואע"פ שאי אחת עומד לפניו, כי א"ל לו למלך ב"ו להמלא בכל המקומות וע"כ תלמדך שתהיה אימת המלך וזורתו חקוקה בלבך בהעדרו מן המקום ולא תראנו כאלו ראינו אותו בעיניך כשם שאחת ירא מן המלך העליון יתעלה שלא ראינו מעולם בעיניך, (שם) ועם שונים אל תתערב וזהיר שלא ישנה הדבר שלא יירא ממלך ב"ו תחלה כי יש עוברין על רצון השי"ת ליראתו של מלך, והגה הכ יראים ממלך ב"ו תחלה ועושין יראתו עיקר ולא יחכן לעשות כן אבל הראוי שיהיה השי"ת תחלת יראתו וטיקר מהשבתו ופעולותיו כולן, ולפי שהשי"ת ממ"ה ראשית כל ראשית ואין מלכות המלכים רק ממנו ומלכותו לעד לעולם ומלכות ב"ו כלה ואובד ואין ראוי להשוותו כלל לכך הפסיק בהן הכחוב במלת בני כי היה הכחוב ראוי לומר בני ירא את ה' ומלך כמנהגו בשאר הכחובים שיחזיל במלת בני אבל ראה להפסיק ביניהם לבאר אע"פ שהשוה אותם הכחוב לענין היראה אין ענינם שוה ואין לשחק ביניהם שהרי יש הפרש גדול ויחרון ביניהם כיחרון האור מן החשך וענין הכחוב כי יראת המלך הוא קיום הארץ וצורך גדול לבניות ודרשו ז"ל (אבות פ"ג) הוי מתפלל בשלומה של מלכות שאלמלא מוראה איש את רעהו חיים בלעו, אבל העיקר הגדול והטעם והמעלה העליונה שיירא תחלה את המלך העליון שהיי השלבים כולם ומלכותם חלויה בידו וע"ז אמר שלמה בכאן אני סי מלך שמור ועל דברת שבועת אלהים כלומר אני אומר לך סי מלך שמור ששמור סי המלך ושהעשה כל מה שיורה ועל הדברים כלן ששמור שבועת אלהים, ובא לומר שאם המלך יחשוך להפכירו על מצותיו שלא ישמע לו אלא

שיחור תחלה יראת ה' והשבועה שנשבע לו בסיני לקבל עליו התורה והמצוות, וכן אמרו במדרש אני סי מלך שמור מצותן אני לשמור סי מלכי האומות המושלים בנו במסים וגולגוליות. ועל דברת שבועת אלהים ואכל דברת שבועת אלהים לא לשמור סי המלכים שכן מלינו בחגיגה מישאל ועזריה שאמרו לנבוכדנצר (דניאל ג) לא תשחין אהנא על דנא וגו'. ומחזיל הפסוק ענו שדרך מישך ועבד נגו ואמרין למלכא נבוכדנצר לא תשחין וגו', אם מלכא למה נבוכדנצר ואם נבוכדנצר למה מלכא אלא כך אמרו לו אם מלכא עלנא במסים וגולגוליות אבל על דנא שאתה אומר לנו לעבוד ע"ז נבוכדנצר אתה ולא מלך ואם וכלכא שוין, כלומר שאין אנו רשאים לבא כנגד השבועה שנשבענו בהר סיני, זהו ועל דברת שבועת אלהים: צריך אדם שיזהר מאד בהזכרת השי"ת וזה מכלל יראת השי"ת, שכן ארז"ל בפ"ק דתמורה (דף ג ב) אזהרה למוציא שם שמים לבטלה מדכתיב (דברים ו) את ה' אלהיך תירא. ועוד ממה שכחוב (שמות ח) לא תשא את שם ה' אלהיך לשוא. ויש להחזיק בפסוק לא תשא שהוא דבור שלישי הוקבע אחר אזהרת ע"ז כי כמו שראוי ליראה את השם הגדול והנורא שלא לתת כבודו לאחר כן ראוי לתת כבוד לשמו והנושא אותו לשוא מחלל כענין שכחוב (ויקרא יט) ולא תשבעו בשמי לשקר ותללת את שם אלהיך. וזהיר הכחוב הזה שלא ישבע אדם בשם לריק כגון שנשבע על הידוע לשנותו או לקיימו והוא שנשבע על עמוד של זהב שהוא כל שיש או שהוא של זהב, והזכיר לשון לא תשא ולא אמר לא תשבע לפי שהוא כולל עוד שלא ישא אדם על שפתיו השם לחנם כלשון (שמות כג) לא תשא שם שוא (תהלים סז) וכל אשא את במוחם על שפתי כי הדבור יקרא כן בעבור שישא בו קול, וזה נקרא בלשון רז"ל מוציא שם שמים לבטלה ודרז"ל (נדרים פ"ק דף יב ב) מנין שלא יאמר אדם לה' עולה לה' חסאת. ח"ל קרבן לה' והלא דברים ק"ו ומה זה שלא נתכוין אלא להזכיר שם שמים על הקרבן אמרה תורה קרבן לה', לבטלה על אחת כמה וכמה. ופעם איסור השבועה כי הוא מכתיב האמת מעיקרו ואבדה האמונה ונכרחה מפיו, ובין שחיה השבועה בנקיפת חסן בין שחיה בלא נקיפת חסן הרי זה כופר בתורה או צמי שנהנה כיון שנטל דבר או עבר על שבועתו, וכ"כ החכם רבי אברהם ף עזרא ז"ל העובר על השבועה כאלו מכתיב וכופר בהקב"ה כי כותב הנשבע כאשר השם אמת כן יהיה דברי אמת ואם לא יקיים דברו הרי זה כמכתיב את השי"ת. ומנהג אנשי מצרים עד היום אם ישבע אדם בחיי המלך ולא יקיים דברו יומת ואלו נתן כופר משקלו זהב לא יחיה שהרי הוא מצוה את המלך בצרהסי' וא"כ למלך ב"ו שחלתו ומלכותו הכל ואחריתו הכל על אכ"ו אלקי אלפי פעמים שחייב אדם להשמר בשבועתו בשם ית'. והנה ראינו בעצור שנשבעו בני ישראל ברבים על דבר פילגש בגבעה ובם היה פינחס הכהן הגדול, ומלאח שנהרגו העוברים על השבועה

והם חנשי יבש גלעד חנשים ונשים וטף וכן לא יעשה חפ"י במחללי שבת, גם ראינו כי בקש שאלו להרוג ליהונתן בנו והוא לא שמע בהשביע חביו את העם. וגדול מאד ויהונתן לא שמע בהשביע חביו את העם. וגדול מאד פה השבועה שהרי יהונתן לא עבר בזדון אלא בשוגג ואעפ"כ חייבו חביו מיתה עד שהולרכו העם לפדותו שנא' (שם) ויפדו העם את יונתן ולא מת. ופדאוהו בדין מפני שאמרו שוגג היה, ומכאן יש ללמוד שהעובר על השבועה חייב מיתה ב"ד, בוא וראה שהרי השוה הכתוב עובר על השבועה לאיסור אשת איש כתיב הבא (שמות כ) כי לא ינקה ה' וכתוב החם (משלי ו) כן הבא אל אשת רעהו לא ינקה כל הנוגע בה. וראינו שהביא השם ית' רעב בארץ צעבור שאלו וביתו שעברו על שבועה הנשיאים שנשבעו לגבעונים וכאשר נהרגו בית הדמים אז (ש"ב כא) ויעהר אלהים לארץ ושלמה אמר לשמעני (מ"א ב) הלוא השבעתיך בה'. והכלל לא מלאנו בעשרת הדברות שכר מפורש רק בכבוד אב ואם ולא עונש מפורש רק בע"ז ובשבועת שוא, ורבים חושבים כי הנושא הש"י לשוא לא עבר עבירה גדולה ואני אראה לו כי הוא קשה מכל לאוין הבאים אחריו, כי הרולח והנואף שהם עבירות קשות לא יוכל לרלוח ולנאוף כל עת כי יפחד, ואשר הרגיל עצמו להשבע לשוא ישבע ביום אחד כמה שבועות בלא מספר, ומרוב רגילותו לפני הדבור יקדימו השבועה והוא להם לשון נחות ואלו לא היה בישראל רק עבירה זו תספיק להאריך הגלות ולהוסיף מכה על מכוחינו, ואני אראה להם שגנוס כי הרולח אם רצה אויבו ימלא חלוחו בנקמתו וכן הנואף לשעמו והגונב להנחתו ועד שקר להחללות או להנקם, אבל הנשבע לשקר מחלל את הש"י בשרהסיה בלא הנאה שיש לו ע"כ:

ובציינו יעשה הנביא שהיה מוכיח לישראל בעבירה זו הוא ככתוב (ישעיה מח) שמעו זאת בית יעקב הנקראים בשם ישראל וממי יהודה ילאו הגשבעים בשם ה' ובאלהי ישראל יזכירו לא באמת ולא בנדקה, כי מעיר הקדש נקראו ועל אלהי ישראל נסמכו ה' לבאות שמו. כיוון ישעיה בשני פסוקים אלה לומר שאין לתמוה על שאר האומות אם הם נכשלים בעון זה כי שאר האומות לא קבלו התורה לא ראו אור ולא ידעו ולא יבינו וגו', אבל התימה הגדול על אותם שהם בית יעקב ונקראים בשם ישראל שהם קבלו את התורה ושמעו דבור לא תשא, ולכך הזכיר בית יעקב בלשון האמור במתן תורה (שמות יט) כה תאמר לבית יעקב ותגד לבני ישראל כי במתן תורה נחקיים להם שם ישראל הנגזר משררה כי ראו שררה הש"י וכבודו עין בש"ן. ומזה נקראו ישראל, ואמר וממי יהודה ילאו כלומר מזרע יהודה, והזכיר יהודה לפי שתחלת נבואתו של ישעיה לשבט יהודה הייתה הוא ככתוב (ישעיה א) אשר חזה על יהודה וירושלים, והנה הנביא כמחמיה בלשונו על זאת איך אפשר לבית יעקב שקבלו התורה והם נקראים בשם ישראל וילאו משבט יהודה שממנו האור והמלכות שיהיו נשבעים באמת

בשם ה' ובאלהי ישראל יזכירו ואינם חוששין בהזכירם השם חמיד והם מעיר הקדש נקראו והיה להם להיות קדושים כשם שנקראו ממלכת כהנים וגוי קדוש ועל אלהי ישראל נסמכו בפייהם לא בלבם. כענין ככתוב (ירמיה יב) קרוב אהה בפייהם ורחוק מכליותיהם. ואמר (ישעיה מח) ה' לבאות שמו כי הוא אדון כל הנבואות כלן העליונים והשפלים ועל כן היה לכם ליראה מפניו:

ואכזרו במדרש העובר על השבועה כעובר על החרם כי השבועה הוא החרם והחרם הוא השבועה. גדול כח החרם מנין מעבן שהרי עבן מעל בחרם ומחו עליו ל"ו לדיקים שנא' (יהושע ז) ויכו מהם חנשי העו וגו', אמר הקב"ה ליהושע חסא ישראל מה עשה יהושע נסתכל ב"ב חבני החשן וראה חבנו של יהודה מכהה אורה וידע שבט יהודה מעל בחרם. הפיל גורלות למשפחות וממשפחות לגברים ונלכד עבן בן כרמי בן זבדי בן זרח למטה יהודה, וכן מלינו בשאלו בן קיש שהחרים בלשון ארור שנא' (ש"א יד) ארור האיש אשר יאכל לחם עד הערב. וכתוב (שם) ויהונתן לא שמע בהשביע חביו את העם, מה שהחרים שאלו בלשון ארור קרא הכתוב שבועה, ואכל מעט דבש ותאורנה שמי עיניו, כיון שראה שאלו את פלשתים מחנצרים על ישראל מיד ידע שמעל ישראל בחרם נסתכל בחבני החשן ראה חבנו של בנימן מכהה אורה וידע שבט בנימן מעל בחרם, הפיל גורלות למשפחות וממשפחות לגברים ונלכד הוא ובנו שנאמר (שם) וילכד שאלו ויהונתן לקח שאלו חרבו להרוג ליהונתן שנא' (שם) כה יעשה לי אלהים וכה יוסיף כי מות חמות עד שאמרו לו העם כי בשוגג היה והקריב קרבן על שגגתו ונחרצה לו שנא' (שם) ויפדו העם את יונתן ולא מת. וכן מלינו בחמי יוסף שהחרימו ביניהם שלא יגלה אחד מהם הדבר ליעקב אמרו אין לנו אלא ס' ואין החרם מחקיים אלא ב' מה עשו שספו להקב"ה עמהם והחרימו, ראובן לא היה שם כשבא הגידו לו הדבר והחרם שהחרימו ושמע ראובן החרם ושחק ולא הגיד ליעקב מפני החרם ע"כ במדרש פרקי רבי אליעזר. ובמדרש הנחומא בפסוק (ויקרא ד) נפש כי תחטא ושמעה קול אלה בא וראה כשנבראו העליונים והחתונים בחצי השם נבראו שנא' (ישעיה כו) כי ביה ה' אור עולמים אל תקרי אור אלא נר ולמה לא נבראו בכל השם כלו כדי שלא להזכיר את השם שלם אוי להם לרשעים שמחרפין שמו של הקב"ה ומזכירין אותו חמיד חנם, ראה מה כתיב בקרבנות (ויקרא ח) אדם כי יקריב מכס קרבן לה' אינו אומר לה' קרבן לה' עולה אלא קרבן לה'. ובני אדם מחרפין שמו חנם זהו שאמר שלמה (קהלת ח) אל תבהל על פיך וגו'. שנו רז"ל לא יהא אדם מישראל פרוץ בנדורים ואין לו להתמיד בשבועות חפ"י על האמת ומעשה בהר המלך שהיו שם ששים אלפים פירות וכלן חרבו על שבועת אמת, כינד היה אדם אומר לחבירו בשבועה שאני הולך למקום פלוני ואוכל ואשחה והולכין ועושין ומקיימין שבועתן ומה הנשבע באמת

באמת כך הנשבע לשקר על אחת כמה וכמה. כשיבא הקב"ה לדון עם ברוחיו הרי הוא דן הנשבעים לשקר עם המכשפים והמנאפים הוא שנה' (מלאכי ג) וקרנתי חליהם למשפט והייתי עד ממחר במכשפים ובמנאפים ובנשבעים בשמי לשקר ובעושי שקר שכיר חלמה ויחוס ומפי גר ולא יראוני אמר הקב"ה פה שנחתי לכם להיות מהללים ומשבחים אותי זו אחס מחרפין ומגדפין ונשבעים בשמי לשקר שכל הנריות לקלוסי בראתים שנה' (משלי פז) כל פעל ה' למענהו לא די לכם שאי אחס מקלסין אותי חלל אחס מהרפין אותי זהו שכתוב (ישעיה נז) והרשעים כים נגרש וגו' מה הים הזה הגלים שבזכו מתגאין ועולין כיון שהגיע כל אחד מהן לחול הוא נשבר וחבירו רואה אותו שנשבר ונסגאה ועולה ואינו הוזר זו כך הרשעים רואין חלו אח חלו מהגאין ואינם חוזרין לפיכך נמשלו כים ואין להם נוח בעולם כי השקט נח יוכל, אבל הנדיקים יש להם השקט שנה' (ירמיה ל) ושם יעקב ושקט ושחן ואין מהריר :

בעון השבועה העולם הרב והיישוב מתמוטט והפירות לוקין, שכן אמר ישעיה ע"ה (ישעיה כד) על כן חלה חלה ארץ וגו'. וכתיב בחריה אבל תירוש חומללה וגו' וכתיב (שם) שנת משוש תופים וגו'. והנה בכלל זהירות שבועה להזהר בהקדשות וכל עניני נדרים ונדבות, כי כשחדם נהנה מן ההקדשות ומועל בהם הרי זה עון פלילי והוא שנת מכשולות רבים, על זה אמר שלמה ע"ה (משלי ב) מוקט חדם ילע קדש. וענין נדרים מלוח עשה שנתורה שנה' (דברים כג) מולא שסתיך תשמור וגו'. וכן אמר דוד ע"ה (תהלים סו) אשר סאו שפתי ודבר פי. כי מי שמתנדב על מהותו או על הליו או על מקרה שאירע לו ואינו משלם הלא זה מכשול ועון פלילי. והאומר אשנה סרק זה או מהכת זו הרי זה נדר גדול נדר לאלהי ישראל והוא הדין בכל דבר מלוח שהדבור בעלמא בדבר מלוח הוא כנדר גמור, כ"ש כשהוא מתנדב דבר מלוח בחוך קהל שהוא נריך להשלים שאם לא כן הרי זה מתח שקר וכתיב (משלי כה) נשיאים ורוח וגשם אין וגו', ועוד שהוא גזל בידו ומלא גזל את ההקדש, ואם הוא מאמת דברים ומשלים נדבתו מביא גשמים לעולם שכן דרשו רז"ל בטסוק (שמות ד) אהיה אשר אהיה אמר הקב"ה כמו שאתה הוה עמי אני הוה עמך אם אהה פותח את ידך ונותן לדקה שנה' (דברים סו) פתוח תפתח את ידך אף אני אפתח את ידי שנה' (שם כח) יפתה ה' לך, הרי שהזכיר כאן בפירוש שבזכות הנדקות הגשמים מתרביץ :

כל מי שהוא מזרעו של אברהם נריך שיתבונן כי העובר על השבועה היא אש שורפת כל ממונו של אדם, שכן אמרו במהכת שבועות (פ"ו דף לט) דברים שאין אש ומים מכלין אותן שבועות שוא מכלה אותן שנה' (זכריה ה) ולנה בהוך ביתו וגו' לכך הוקבע לא תשא דבור שלישי כנגד ג' שהוא מכלה שנה' (שם) וכלתו את עניו וגו', ובאגדה של עשרה

הדברות בדבור ג' לא תשא ועובדא הוה צמד גברא דאפקיד גבי בר תמליון ק' דינרין חזל בעי להון גביה ח"ל מאי דאפקדת גבאי מסרית בידך ח"ל אשחבט לי, מה עבד בר תמליון נסב חד קנה חקקיה ויהב אינון דינרין בגויה שרי מיסחמך עילויה כיון דעל לכנישתא ח"ל סר הדין קניא בידך עד דאגא משחבט לך, ח"ל מאי דאפקדת גבאי מסרית בידך ההוא גברא מן כוזב קניא נכסיה לארעה שרין דינרין מתדדרין ושרי מלקט ח"ל לקוט לקיטתך דמן בידך את מלקט. דברים שאין אש ומים מכלין אותן שבועת שוא מכלה אותן שנה' (זכריה ה) וכלתו את עניו ואת חבניו, אמר הקב"ה ד' עדים יש לי מבני אדם והן יודעין שאין אלוה בעולם חלל אני לבדי וחלו הן. משה וחליהו ויונה וקרת. משה עלה לשמים וירד. חליהו עלה ולא ירד. יונה ירד לתהום ועלה. קרת ירד ולא עלה. מלאכים וארמלים שלי שלשה פעמים ביום מקדישים צפיהם ומזכירים שמי הגדול בקדושה ובטהרה ומי שלא נשבע כלל ושיקר בעולם אשריו בעוה"ז ופוז לו לעוה"ב ע"כ. ויש לך להשכיל מה שאמרו רז"ל (שבועות פ"ו דף לט) שכל העולם כלו נודעזע בדבור לא תשא מה שלא אמר כן על שאר הדברות, ויש בזה סוד גדול לפי שהשבועה מלשון שבעה וו' קטנות והו' קדש זהו כל העולם והמשכיל יבין. אבל לפי ששם המאמר לפי שכשמזכיר את השם כל המוני מעלה ומטה רועשים בהזכרתו שכלן נכללים בו והרי הוא כמי שמיניע נוף האילן וכל הענפים שסביבותיו מתנועעין, וזהו (תהלים פ"ט) אל נערץ בסוד קדושים רבה וגו' :

הנשבע לגוי ועבר על השבועה הרי זה מחלל את השם ולמדנו זה מדקיהו שנשבע לנבוכדנצר ועבר על שבועתו ונענש עליה, והוא שאמר יחזקאל (יחזקאל יז) ויקח מזרע הארץ ויתנהו וגו'. יאמר כי נבוכדנצר לקח מזרע הארץ והוא משל על נדקיהו שהיה מזרע המלוכה והשביעו באלהים ומלכד האלה והשבועה שעשה לו הניח חללו מן השמים והגדולים אשר לו להיותם ערבים שלא ימרו בו ושיהיה נכנע אליו, וכיון שעבר על שבועתו אמר עליו (שם) היצלת הימלס וגו'. והנביא מפרש והולך כי נשבע הקב"ה שימות נדקיהו בעירו של נבוכדנצר והוא בכל, והוא שאמר (שם) אם לא במקום המלך הממליך אותו אשר בזה את אלתו וגו'. ולשון אם לא שבועה הוא והזכיר אחריו עוד (שם) לכן מי אני אם לא אלתי אשר בזה וגו', כלומר שישיב לו גמולו בראשו, או אמר ונתתיו בראשו על עורו עיניו שנה' (מ"ב כה) ואת עיני נדקיהו עור. ואמר עוד (יחזקאל יז) ושרשתי עליו רשתי וגו', וענין רשתי הוא הסבה שאמרו במדרש מערה היתה מבית נדקיהו עד ערבות יריחו וברה לו נדקיה דרך המערה והקב"ה זימן לבי וראו הכשדים ורדפו אחריו ואז ראו לנדקיהו והשבוהו זהו (שם) ופרשתי עליו רשתי וכל העונש הזה לנדקיהו בעון השבועה שנשבע למלך בכל ועבר עליה. ומכאן יש ללמוד חומר

חומר השבועה במי ששבע לגוי מן האומות ועבר על שבועתו כמה עמנו גדול עד שמים יגיע וזה מפני חילול השם, ועל זה אמר הכתוב (ויקרא יט) ולא תשבטו בשמי לשקר וגו' אני ה' המעניש אותך בזה אם תשבט לשקר. בשום דבר ואפילו לגוי לפי שאלה מתגלגל את השם, וכן בכל שאר המצוות שכתב בהן אני ה' ענינו אני ה' הנותן שכר בקיומם חו המעניש העובר עליהן, כענין שגא' (שם) איש אמו ואביו תיראו וגו' אני ה' שאתן לך שכר בזה, ומה שכתוב (שם) וחלתי מסכה לא תעשו לכם אני ה' זהו לענין בעונש, וכן כל מקום שגא' בו אני ה' הוא לחומר המצוה ולגודל השכר או לגודל העונש, לכך סיימה הפרשה אני ה' בשתי מצוות אלו שהרי המלך שמצוה לעבדו ואמר לו בגזירה עשה כך וכך ואח"כ מוסיף על אותה מצוה ואומר לו אני הוא המלך המצוה הנה הדבור הזה לחזק מצוותו וכל הפושט בה מתחייב בגטשו והמקיימה יש לו שכר גדול. וכן אמר במדרש תנחומא בפרשה בראשית בל ולמד מתן שכרן של מצוות כשאמר פרעה ליוסף אני פרעה כמה גדלו ונתן לו שכר שגא' (בראשית מא) ויפר פרעה את עבדו מעל ידו. והקב"ה שאמר על כל מצוה ומצוה אני ה' על אחת כמה וכמה ללמדך שאין קצבה למתן שכרם עד כאן. ענין המדרש הזה כי יש בכל מצוה ומצוה שזכר בה אני ה' שכר עולם ועקב רב וק"ו מב"ו, ולכך הזהיר שלמה על האדם שישמור כל מצוה ומצוה שגא' בה אני ה' שהוא דבורו של מלך, וזהו שאמר אני ה' מלך שמור ועל דברת שבועת אלהים:

שבת

א תשיב משבת רגליך עשות חפליך ביום קדשי וקראת לשבת עונג ולקדוש ה' מכובד וכבדתו מעשות דרכיך וגו', אז תתענג על ה' והרכבתך על צמתי ארץ וגו' (ישעיה נח). ידוע כי השבת מצוה ראשונה שנלפסו בה ישראל קודם מתן תורה ונלפסו עליה במרה וכמו שאמרו רז"ל (סנהדרין סרק כ"ז ב') שבת ודינים במרה חסדוד שגא' (שמות כו) שם שם לו חק וגו', ונקראת חק כמצוה שילה שנקראת חק וזהו חק בשאלו שם כי מצוה השבת והמילה שגיהם נקראים חק ואות והכל ענין אחד, והמלוה הזאת רמו וחדוש לענין העולם שנברא ונתחדש מאין ונלפסו המעשים כלם בששה ימים וביום השביעי שבת, ויטבן לומר כי על זה אמר הכתוב (שם לא) בני ובין בני ישראל אות הוא לעולם, כלומר לחדושו של עולם, ומאדש והולך כי ילד כי שבת ימים עשה ה' את השמים ואת הארץ וגו', ומפני שהוא מוסת ועדות על החדוש נלפסו שזכור אותו בכל יום הוא שנאמר (שם כ) זכור את יום השבת וגו', וביאור הכתוב על דרך הפשט מה שאנו מזכירים ימי השבוע אחד בשבת ב' בשבת וכן כלן ואין לנו קורין את הימים בשם מיוחד לכל יום ויום כמו שעושין האומות ואנו עושין כך כדי שזכור יום השבת עם כל יום

ויים וזהו פירוש זכור את יום השבת לקדשו. וזה בזכרון הזה שיהיה חדיר בכל יום ויום כענין יליאת מזרים שכתוב בו כלשון הזה (שם יג) זכור את היום הזה אשר ילחמם ממזרים. והמצוה היא שזכור אותו בכל יום כי כן כתיב (דברים טז) למען תזכור את יום לאחך מארץ מזרים כל ימי חיך. ודבר ידוע ומפורסם כי הדבור הזה של זכור את יום השבת לקדשו בכלל עשרת הדברות ביום שבת נאמר שהרי ביום השבת ניתנה תורה וכמו שדרשו ז"ל כתיב הכל זכור את יום השבת וכתיב החם זכור את היום הזה מה להלן בעיומו של יום אף כאן בעיומו של יום, וזה מפורש במסכת שבת (דף פו ב') פרק ר' עקיבא) שבשבת ניתנה תורה וראויה מצוה שבת שיהיה שקולה כנגד כל התורה מאחר שנתחדש יום השבת לנתינתו. ומצוה שבת נלפסו בה במצוה לא תעשה ועשה, מצוה לא תעשה שגא' (שמות כ) לא תעשה כל מלאכה, מצוה עשה שגא' (שם כג) וביום השביעי תשבט, כי אחר שהכיר לנו כל מלאכה בלאו הונוך להזכיר עשה שנשבות אף מן הדברים שאינם מלאכה, וכן עשה ישעיה שהזכיר כאן בענין השבת מצוה לא תעשה ועשה, זהו שאמר אם תשיב משבת רגליך, זה הזהיר בלא תעשה הזהיר שלא ללכת חוץ לחוץ, ובלא הלשון הזה לומר כי אף אם היית בדרך ואחיה זוכר שהוא שבת שחשוב לדרכך וזהו לשון אם תשיב משבת רגליך כאלו אמר אם תשיב מלכת בשבת רגליך. עשות הפליך ענינו מעשות חפליך כי מ"ס משבת עומדת במקום שנים, וביאור הכתוב אם תשיב רגליך מלכת בשבת וכל שכן שלא תעשה חפליך והיא המלאכה שחייב עליה מיתה כי אם הוא אוסר ההליכה חוץ להחוס שהוא בלאו כ"ס המלאכה שהיא במיתה בעדים והחרחה ובלא עדים ברכת. כי על זה אמר הכתוב (שם לא) מחלליהמות יומת, כי כל העושה בה מלאכה ונכרתה הנפש ההיא. וביאור הכתוב מות יומת בעדים ובלא עדים ונכרתה, ואמר ביום קדשי ביום שאני קדשתיו והבדלתיו משאר הימים כי הקדושה הוא ההבדל, ומה שהזכיר רגליך בלא יו"ד ורגליך קריין כלומר אע"פ שכתוב רגליך בלא יו"ד יש אם למקרא ודרשו בו רז"ל רגלו אחת בתוך התחום ורגלו אחת חוץ לתחום יכנס שגא' אם תשיב משבת רגליך רגלו קריין. וקראת לשבת עונג ענינו שתענג את השבת במהכל ומשהה יותר משאר הימים ומעולה על כולם אז יזכור מעשה בראשית ויתן הודאה להקב"ה שחדש העולם ובראו מאין כי בעשותו זה יקרא את השבת עונג ויתענג עונג הגוף והנפש. עונג הגוף במיני אכילה ושחיה ועונג הנפש בזכרון מעשיו של הקב"ה ונפלאותיו ויהיה לשון וקראת מלשון (לפניה ה) הקדים קרואיו, כלומר שיזמין את השבת כאלה המזמין את המלך לאכול עמו על שולחנו זהו וקראת לשבת עונג. כאלו אמר הזמין את השבת. ומלה עונג הוא השכר כלומר אם תעשה מצוה זו שתזמין את השבת תזכה לעונג והוא השכר האמתי לחיי העולם הבא כי הוא רמו אל הגן ואל הנהר

והעדן מלשון הכתוב (בראשית ב) ונהר יוצא מעדן להסקות את הגן. והנה זה עיקר החיים האמתיים הנלחיים אשר אין להם ערך ודמיון, והוסיף לומר לקדוש ה' מכובד כלומר שיהיה כבוד ה' מחופף עליך והו' תהיה אהה מכובד ממנו כלומר מעוטר ומוכתר מן הכבוד. וכבודו מעשות דרכיך ממלוא חפצך ודבר דבר. פירש הנביא זכאן בענין השבת שיבדילוהו אדם מאחר הימים בג' ענינים. ההבדל במלבושים והנהגתו וההבדל בחפלים וההבדל בדבור, ההבדל במלבוש ובהנהגה זהו שאמר וכבודו מעשות דרכיך, וכן דרשו רז"ל וכבודו שלא יהא מלבושך של שבת כמלבושך של חול שכן מלינו ר' יוחנן היה קארי למאני מכבדותיא. דרכיך שלא יהא הילוכך של שבת כהילוכך של חול והוא הדין הנהגתו באכילתו שיב לו לשנות עת האכילה מאחר הימים או יקדים או יאחר, ההבדל בהפלים זהו שאמר ממטא הפנך (שבת פרק ט"ו קי"ג) ודרשו רז"ל הפניך אסורים הפלי שמים מותרים וכן אמרו השבונות של מצוה מותר להשבן בשבת, והאמרו עוד פוסקין לדיקה לעניים בשבת מדכין על החינוקות ליארם ועל החינוק ללמדו ספר וללמדו תומנות בשבת, כי בזה יש לד מצוה כי עב האומנות נוהן לו חיים וימנע מלגנוב ומללסס את הצביות, אבל שאר החפלים שאין בהם לד מצוה הם הנקראים הפניך והם הפלי חול ואסורין. ההבדל בדבור הוא שאמר ודבר דבר ודרשו רז"ל ודבר דבר שלא יהא דבורך של שבת כדבורך של חול, ולומר לך שידבר בשבת בנהת ויהיה ממעט בדברים ומלשון דבר דרשו רז"ל דבור אסור הרהור מותר, ואב"פ שהרהור מותר הסידי שנדורות נמנעים מלהרהר בהפלי רשות אלא בהפלי שמים הם מהרהרים ומדברים כי הוא העונג שלהם:

מציונו צניה ראשון שהיו צידם עבירות הרבה, ע"ז וגילוי עריות ושפיכות דמים גזל ולשון הרע ועון אשת איש. ע"ז שכן מלינו ישעיה וירמיה שהיו שניהם בבית ראשון מזהירין אותן על ע"ז, ישעיה אמר: (ישעיה ל) ושמתם את ליפוי אלילי כספק וגו' (שם) חזרם כמו דזה לא האמר לו. ירמיה אמר (ירמיה ז) הבנים מלקטים עלים ואבות מצברים את האש וגו', ועוד אמר (שם סז) כזכור בניהם מצחותם לומר כי זכירת מצותותם להם חביב וצרב עליהם כזכירת בניהם כמי שזכר את בנו דרך הינה יהירה. ויש שפירשו מלשון אזכרתה אבל הראשון יותר נכון, ושיעור הכתוב כזכור בניהם יזכרו מצותותם ונכך קראם הנביא הררי, הוא שהזכיר אחריו הררי בשדה כי היו מלוין חמיד בשדות על ההרים לעבוד ע"ז. שפיכות דמים ישעיה אמר (ישעיה ח) ועתה מרלחים, ירמיה אמר (ירמיה ב) גם ככופך נמלאו דם נפשות אביונים נקיים. גזל ישעיה אמר (ישעיה ה) הוי מגיעי בית צבית שדה בשדה יקריבו וגו', ירמיה אמר (ירמיה ה) ככלוב מלא עוף כן בתיים מנחים מדמה. לשון הרע הוא שאמר (שם ט) הן שהוט לשונם וגו'. עון אשת איש.

הוא שאמר ירמיה (שם ה) סוסים מיוזנים משכים היו וגו'. ואב"פ שהיו בהם כל עבירות הללו לא חלה הכתוב חורבן ביהמ"ק אלא על חלול שבת הוא שאמר ירמיה (ירמיה יז) כה אמר ה' השמרו בנפשתיכם ואל תשאו משא ביום השבת והנחתם בשערי ירושלים. ולא תוליאו משא מנתיכם ביום השבת וכל מלאכה לא תעשו וקדשתם את יום השבת כאשר זויחי את אבותיכם. ולא תשמו ולא תפסו את חנום ויקצו את ערפם לבלתי שמוע ולבלתי קחת מוסר, והיה את שמוע תשמעו אלי נאח ה' לבלתי הביא משא בשערי העיר הזאת ביום השבת ולקדש את יום השבת לבלתי עשות בו כל מלאכה וזאו בשערי העיר הזאת מלכים ושרים יושבים על כסא דוד רוכבים ברכב ובסוסים המה ושריהם איש יהודה ויושבי ירושלים וישבה העיר הזאת לעולם, וזאו מערי יהודה ומסביבות ירושלים ומהרץ בנימן ומן השפלה ומן ההר ומן הגגב מביאים עולה זבחה ומנחה ולבונה ומביאי תודה בית ה', ואם לא תשמעו אלי לקדש את יום השבת ולבלתי שאח משא וזא בשערי ירושלים ביום השבת והלחי את בשעריה ואכלה ארמנות ירושלים ולא תכנה. מה שאמר ולא תוליאו משא מנתיכם ביום השבת ציאו הענין חוץ לעיר שהרי ירושלים דלתיה היו נעולות כלילה ולא היו הייבן עליה בחוץ העיר משום רשות הרבים, ומה שהזכיר אותם על ההבאה יותר מן ההולאה לפי שירושלים הינה כרך גדול ובדרך המביאים רבים יותר מן המוליאים שהרי בני עיירות ו בני כפרים מביאים לכרך התבואה והפירות וכל ממכר, וכן מלינו בספר עזרא שהוכיחם נחמיה על יום השבת הוא שאמר (נחמיה יג) ומביאים ירושלים ביום השבת לא הזהירם על חוץ העיר כי לא היה צריך שהרי הדלתות נעולות כלילה ולא היו חייבין בהכנסה והולאה מנתיים בחוץ העיר אבל הזהירם על חוץ לעיר. והנה נחבאר בפרשה זו כי חלה החרבן בשמירת יום השבת ופתק ירמיה הנביא משאר עבירות שבידם ולא הזכיר אלא ענין השבת והודיעם מפי השי"ת שאם ישמרו השבת וישבה העיר הזאת לעולם ואם לא ישמרוה והלחי את בשעריה, וכל זה ללמדך כי השבת שקולה כנגד כל המצוות כלן והוא עדות לחדושו של עולם, ולהסלגת עילוי מצות השבת דרז"ל (שבת פרק טז קיח) כל המשמר שבת כהלכתה אב"פ שצבד ע"ז כדור הנוש מוהלין לו שנאמר (ישעיה נ) אשרי אנוש יעשה זאת וכן אדם יחזיק בה שומר שבת מחללו אל תיקרי מחללו אלא מחול לו. וראויה מצות שבת שיתלה קיום ביהמ"ק על שמירתה וחרבן המקדש על הלולה לפי שהמקדש אמנעות העולם וכן השבת אמנעי כי הוא שביעי והוא אמנעי ליום השבת והוא רביעי, שהרי יום רביעי בשבת נקרא ערב שבת ואם כן דה"ו מלפני השבת אב"ג מאחריו הרי השבת אמנעי ורביעי ורביעי לכל השלשה, והוא כענין המאור הגדול בגלגל רהמה שהוא אמנעי על דרך ש"ס חנכ"ל ורביעי לכל אחד ואחד, ומן הידוע כי השמש בגלגל

בגלגל רביעי הוא. וכיון שהשבת הוא המלעי הנה זה עליו ומעלתו על שאר הימים שכן כל המלעי מקודש ומעולה מחבירו כענין עץ ההיים שהיה בחוף הגן והגר המלעי של מנורה שהיא כלפי שכונה, ולפי שהשבת נקודה המלעית על כן יקראנו הכתוב קדש (שמות לא) ושמתם את השבת כי קדש היא לכם. ואמרו בספר יצירה היכל הקדש מכוון במלע, ולא גלו ישראל מארץ הקדושה שהיא נקודה המלעית של העולם עד שחללו את השבת, והיו ראויין לכך כי מדותיו של הקב"ה מדה כמד מדה הם חללו את השבת כי עשו מן הנקודה המלעית אחת מן הקלוות, לכך גלו מן הארץ שהיא נקודה המלעית וסבורו של עולם לשאר הקלוות, כענין שכתוב (דברים ל) אם יהיה נדחק בקלה השמים וגו' אם כן ראוי שיהיה קיום ציהמ"ק חלוי בשמירת שבת. ועוד מפני שהשבת נקראת מנוחה דכתי' (שמות כ) וינת ציום השביעי וכן ארץ ישראל נקרא מנוחה דכתי' (דברים יב) אל המנוחה ואל הנחלה. ויבטיח הכתוב כי אם ישראל משמרים מנוחת השבת ישמור הקב"ה את הארץ ואם לא ישמרו השבת הרי הוא גוזר ומהריב את הארץ. הא למדת שהגלות חלוי בעונש חילול שבת והגאולה חלוי בשמירת השבת. וכן מצינו צימי לדקיהו שחרב הבית צימיו שלא שמרו ישראל מצות שמטה שהיא שבת הארץ, ולכך אמר ירמיהו הנביא (ירמיה יז) ושמטהה וכן מנחלתך. יאמר ושמטה בעל כרחך תחת אשר לא רצית להשמיט בהיותך בארץ השמיט על כרחך, ע' שנה של גלות צבל כנגד ע' שמשות שחסרת בארץ והשמטה הזאת תהיה כך, וזהו שאמר ושמטה וכן כלומר שחיהיה שמט אתה בעלמך מנחלתך אשר נחתי לך לפי שלא רצית להשמיט בשבתך בפוכה תהיה נשמת ממנה. ומלת ושמטה חוזרת למלת הררי שהזכיר הכתוב שלמעלה כי קרא לישראל הררי בשדה על שם שהיו עובדים ע"ז צהרים ואעפ"כ לא נשמת מנחלתו בעון ע"ז אלא בעון שמטה שהוא שבת הארץ:

בא וראה כמה גדול כח השבת מצינו שהבטיח הקב"ה לעמיד שכן גדול למהזיקים במצות שבת ואין לריך לומר שיזכו להקריב קרבנות ציהמ"ק ולהתפלל שם ושיקבל תפלתם והוא שאמר ישעיה על הסרים והנכר (ישעיה ג) והביאותים אל הר קדשי וגו'. והסעם שהזכיר בן הנכר והסרים לפי שהשבת נתנה לדורות שנאמר (שמות לא) לעשות את השבת לדורותם ברית עולם. ולכך אמר (ישעיה נו) ואל יאמר בן הנכר הבדל יבדילני ה' מעל עמו שהוא מיוחד לו ולא יתן לי שכן בכלל משמירת השבת לפי שאין לי דורות לפני ולא עמדו על הר סיני, ואל יאמר הסרים הן אני עין יבש ואין לי דורות לאמרי והשבת היא מלוח שניחנה לדורות והיא כח הדורות, כי כה אמר ה' לסריסים אשר ישמרו את שבתותי כלומר משעה שהם משמרים את השבת הם צוחרים באשר חפלתו ומחזיקים בבריתו כי כן השבת נקראת ברית. ודרז"ל שקולה שבת כנגד כל מצות שבחורה, וביאור הענין אל יחשבו עלמן בכך ספורין ממלות

שבת לא הסריסים ולא בני הנכר לפי שאני עמיד ליתן שכר לסריסים ויד ושם שיהיה להם פונ מצנים ומצנות ואפי' לבני הנכר אמן שכר בשביל זאת שאקבל תפלתם וקרבנותם זהו שאמר והביאותים אל הר קדשי, וי"מ הסריסים אותן שמצילים עצמם ומחשבתם מכל מלאכה בשבת כשם שהסרים מצולל מכה החולדה: ראוי לו לאדם להיות זהיר במצות שבת שיחשבו בו ושיהיה לו יום מנוחה שהרי הוא מקודש ומעולה כל כך עד שאפי' רשעי גיהנם יש להם בו מנוחה. וכן אמר במדרש מפשה צפורנסרופוס הרשע שפגע בר' עקיבא בשבת אמר לו מה היום מימים אמר לו ר' עקיבא ומאי גבר בגוברין אמר ליה דמארי צבי אמר ליה ר' עקיבא שבת נמי דמארי צבי, כמו שרצה לכבדך כך לזה אותנו מלך מ"ה הקב"ה שנכבד את השבת, אמר לו ח"כ אלהיכם למה הוא עושה מלאכה בשבת. אמר לו ומה מלאכה הוא עושה אמר לו כדרך שהוא עושה בחול הוא עושה בשבת משיב הרוח ומוריד הגשם מעלה עננים מזריח חמה ולבנה, אמר לו ר"ע יודע אני שאתה בקי בהוראתם של עבדים שנים שדריס צהר אתה זה נוחן לזה עירוב זה נוחן לזה עירוב שמה מופרים הן לטלטל, אבל יהוד הדר צהר אתה גדולה כאנטוכיא הוא מטלטל בהללו לפי שאין רשות אחר עמו והקב"ה השמים כפאו והארץ הדום רגליו מלא כל הארץ כבודו אין לאהר רשות עמו לטלטל בעולמו, ולא עוד אלא אוכלי המן מעידין עליו שכל ימי השבוע היה יורד ובשבת לא היה יורד, ולא עוד אלא נהר סבסיון יוכיח שכל ששת ימים הוא רץ ובשבת אינו רץ, אמר לו הנח מן שלא היה צימיו ומנהר סבסיון איני מאמינך, אמר לו לך אלל אוב וידעוני שכל ימות השבוע עולה ובשבת אינו עולה. ועוד לך ובדוק בקבר אביך וראה כל ששה ימים עשן עולה מקברו ובשבת אינו עולה והמחים יודעים שהוא שבת והחיים לא ישמרוה. הלך ובדק בקבר אביו וראה כי בשבת לא היה עשן עולה, אמר לו שמה נגמר דינו אמר לו למחר תראה. למחר באחד בשבת ראה העשן עולה חזר ועשה כשפים להעלהו מקברו, אמר לו בחיך לא שמרת את השבת במיתתך אתה משמר מן חימת אישעבידת יהודאי, אמר לו בני כל מי שאינו משמר את השבת אלליכם כתקנה בא לכאן ומשמרה בעל כרחו, ח"ל ומה מלאכה אלליכם בימות החול ח"ל כל ימות השבוע אנו נדונין ובשבת אנו נחין ובערב שבת צת קול מכרזת ואומרת הגה לרשעים וימרו ומלאך ששמו דומה ממונה עלינו ודן אותנו כל הימים ובמולאי השבת כשהסדרים נשלמין לועק אותנו מלאך ואומר חזרו רשעים לניהגם שכבר השלימו ישראל סדריהן ע"כ במדרש. וזהו שנהגו כל ישראל שאין ממהרין צויהי נועם וסדר קדושה אלא מחשיכים הרבה ואומרים אותו בנחת, ומן הסעם הזה אסרו לשחות מים בערב שבת בין השמשות שהרי זה גזל את המחים. וכיוון בזה לקבוע בנפש אמונה זו שיש לרשעי גיהנם מנוחה בשבת, וכשהם יולאים בע"ש הם שוקין ורוהלין ומלפנין במים, עד שהשוחה מים

באותה

באותה שעה הולרכו לומר שהוא גוזל אותם מהם ועשו
 את השוטה גזלן ומחוסר חמנה :
עוד יש במלות השבת סוד נסתר כי מלבד שנגלהו
 הוא מופת ועדות על חדוש העולם והיותו יום
 מיוחד למנוחה מיגיעת מלאכה הששה כדי שימלא
 האדם מרגוע שיהיו שביעות שני חייו במנוחה והשקט,
 עוד יש בנסתרות ענין פנימי ונעלם והוא שאמרו
 במסכת יום טוב (פ"ב דף טז) ח"ר שמעון בן יוחאי
 כל המלות שנחן הקב"ה לישראל נתן להם בפרהסיא
 חוץ מן השבת שניתנה להם בלינעה שגא' (שמות לא)
 בני ובין בני ישראל אות היא לעולם, וא"ך ניתנה
 מלות השבת בלינעה והלא בפרהסיא ניתנה צהרי היא
 מכלל עשרת הדברות ששמעו אותן כל האומות, וכן
 הכתוב אומר (ישעיה מח) לא מראש בשחר דברתי,
 וכן אמר דוד- (תהלים קלח) יודוך ה' כל מלכי ארץ
 כי שמשו אמרי ס"ך. חמס כוונת החכמים היחה
 על הפנימי שבה כי הוא הניתן בלינעה וזהו לשון
 בני ובייכס. ובאלה שמות רבה (שמות יו) ראו
 כי ה' נתן לכם השבת, לכם ולא לאומות העולם
 מכאן אמרו אה יבואו בני נח וישמרו את השבת
 שאין מקבלין שחר. וכן הוא אומר (שמות לא) בני
 ובין בני ישראל אות היא לעולם. משל למלך יושב
 ומסרוגא יושבת כנגדו העובר ביניהם חייב. ולפי
 דעתי על זה אמר הכתוב (שם) ושמרו בני ישראל את
 השבת והיה ראוי לומר ושמרו בני ישראל את יום
 השבת, אלא שכיוון הכתוב להמשילה לשבת שלמעלה
 שהזכיר בה לעשות השבת כלומר שבת שלמעלה כנגד
 שלמטה, ומזה אמרו במדרש לעשות את השבת כל
 המשמר את השבת למטה כאלו עשה למעלה שגא'
 לעשות את השבת. וביאור זה כי המקיים את
 השבת למטה זה עדות שהוא מודה ומאמין בשרשה
 ועיקרה למעלה והמבטל אותה למטה כאלו מבטל
 שלמעלה. והענין הזה מפורש בחורה הוא שאמר
 הקב"ה למשה (שם) דבר אל בני ישראל אך את
 שבחתי שמעורו, ואמר ושמרתם את השבת ולא אמר
 את יום השבת לפי שהוא מדבר בשבת העליונה,
 וענינים נסתרים כאלה שנקללין במלות השבת נלסוה
 משה מפי עליון לגלותם ליחידי ישראל, וזהו שהתחיל
 ואמר דבר אל בני ישראל שיודיע להם ענין השבת
 בנגלה ובנסתר. וראינו כי משה לא הזהיר לישראל
 במלות השבת כאשר לזה ולא הזכיר מרמזי השבת
 העליונה כלל אלא אמר בפרשת ויקהל (שמות לה)
 וביום השביעי יהיה לכם קדש שבת שבתון. ונראה
 לי הפסם בזה כי משה ידבר בהמון לכל עדת בני
 ישראל האנשים והנשים ועל כן העלים הנסתר ולא
 רנה לדבר כי אם בסגס המנוה בנגלה שבה בלבד
 ובדרך קלרה, ומכאן ראה ברורה שאין לגלות ולבאר
 ענינים נסתרים בהמון. (ישעיה נח) אז תהפנג על
 ה' אם תקרא השבת עונג אז תחענג על ה' וזה
 מדה כנגד מדה. העונג על ה' הוא עונג הנפש
 כלומר יתן לך עונג הגוף בשפע טובה עד שחודה
 בו ובקובותיו ותחענג נספך בזכרו. אבל הגאון

רבינו סעדיה ז"ל פירש על עונג הגוף כלומר חענוג
 גוסך יהיה על השי"ת ולא ככהילים שגא' בהם (משלי
 יס) לא נאזה לכסיל חענוג אלא שיקח מן-החענוג
 במדה ובמשקל, כי כך דרך המשכיל שלא ירבה
 בחענוגים אבל יקח מהם די ספוקו בענין בינוני כי
 בו ייטב שכלו ויתחזקו שלטה כחותיו והן כח הבחינה
 וכח המחשבה וכח הזכרון. והרכבתיך על במתי ארץ
 יבטיחנו בהנפתח הארץ ולפי שהיא גבוהה מכל
 הארצות יקראנה במתי ארץ כענין שנאמר (דברים
 לב) ירכיבוהו על במתי ארץ והאכלתיך נחלת יעקב
 אביך כפל הענין לחזוק והכל ענין אחד. ודרשו ז"ל
 (שבת פס"ז דף קיח) כל המענג את השבת נוחנין
 לו נחלה בלי מזריב שגא' (ישעיה נח) והאכלתיך
 נחלת יעקב אביך. לא כאברהם שגא' בו (בראשית
 יג) קום התהלך בארץ. ולא כיצחק שנאמר בו (שם
 כו) כי לך ולזרעך אתן את כל הארצות האל, אלא
 כיעקב שנאמר בו (שם כח) ופרלח ימה וקדמה וגו'
 וכן כתוב (תהלים קה) ויעמידה ליעקב לחק וגו' לאמר
 לך אתן וגו', כי אע"פ שהארץ ניתנה לאבות אינה
 מיוחדת בנחלה אלא לבני יעקב: כיון שהוכחנו
 כח גדול מלות השבת שהנסתר והנגלה שבה יורו על
 נפלאות תמים דעים ראוי לנו להפיר עיני הלב
 להנפער ולדאוג על שערוריה שנעשחה בארץ, שיש
 בישראל מחללי שבת ושופטים ושופרים שכל שער
 ושער העלם יעלימו עיניהם מעם הארץ בחללם את
 יום השבת, והגה הם חושבים שגם מוסר לרדות
 הפרבנין ודי לנו חרפה גם בזיון וקלף בהיות בישראל
 מחללי שבתות בפרהסיא. והנה משה רבינו אור
 חלניו במנוה זו וחייב סקילה והוא חפא המקושש,
 ועוד בראותנו האומות שהם שומרים ימי חגיהם
 וישראל אינם משמרים השבתות והמועדים האקראים
 מועדי ה' הנה יש בזה עון חלול השם נוסף גם הוא
 על עון חלול שבת, ולכך ראוי לב"ד להניף יד ומקל
 מוסרם לא ישיבו ריקס לשלם למחלל שבתות כפעלם
 אל חיקם. והשי"ת ברחמיו ינקו מעון ויכין לבבנו
 ליראתו ויתן לנו שחר עם שומרי שבת כהלכתה ועובדי
 עבודתו לפי שהשבת היא דוגמא לעולם הבא, וכן
 במדרש לא ניתנה שבת אלא דוגמא של העולם הבא
 שנאמר (יואל ב) ואכלתם אכול ושבעו וגו' ולא
 יבשו עמי לעולם :

שלום

דרביה דרכי נעם וכל נתיבותיה שלום (משלי ג).
 פסוק זה בא ללמדנו כי יסוד התורה כלה
 ועיקרה שלום, וכן מנינו עיקר בריאתו של עולם
 הוא השלום (חולין פ"ג דף ט) ומזה דרשו רז"ל כל
 מעשה בראשית לדעתן נבראו ללבינוס נבראו שנאמר
 (בראשית ב) וכל לבאם. ודבר ידוע כי שמים נבראו
 חלה נקראו שמים לפי שהם אש ומים והנה הם
 שני הפכים לא יתכן זונס והתחברותם כי אם ע"י
 השלום הוא שכתוב (איוב כה) עושה שלום במרומו,
 ומלת

ומלח במרומיו כוללם ב' דברים , הא' במרומיו ממע
 כלומר בעלם השמים שהם שוים עגומים בענין שלא
 יהיה להם קיום אלא ע"י שעשה בהם שלום .
 והשני במרומיו במלאכיו שבמרומיו שהוא עושה
 שלום ביניהם , וזהו שדרשו ז"ל המשל ופחד עמו
 עושה שלום במרומיו . המשל זה מיכאל . ופחד זה
 גבריאל . מיכאל מתיב וגבריאל מאש והקב"ה עושה
 שלום ביניהם . וענין הכחוז כפשוטו הוא שהיה
 איוב מחלוק על לערו שהיה לו שלל כדין לפי דעתו
 והיה סבור שגאל לו דרך מקרה כפי מערכת הכוכבים
 לא בהשגחת משגיח , ולכך השיבו בלדד ואמר המשל
 ופחד עמו וגו' . כלומר הממשלה והפחד עם הש"י
 כי מנד ממעלתו הגדולה הכל מתשחדים ממנו והוא
 עושה שלום במרומיו, והרעות הבאות על בני האדם
 הם בעצמם הגורמים כי אין למעלה רק שלום הן
 במרומיו כלומר בעלם השמים הן במלאכים שבהם
 שכלם הוא עושה שלום. ולכך הזכיר אחריו (שם) היש
 מספר לגדודיו כלומר שעושה ביניהם שלום וכן אמרו
 אין דבר רע יורד למעלה , ובמדרש שיר השירים
 רבה שיר השירים אשר לשלמה לאנה וראינה צנות
 ליון במלך שלמה במלך שהשלום שלו . במלך שלמה
 במלך שהשלים מעשיו לצריות כיגד השלים האש
 לאנרהם אצונו השלים החרב' ליחזק השלים המלאך
 ליעקב . דבר אחר במלך שלמה שעשה שלום בין
 צריותיו . חני רבי שמעון בן יוחאי הרקיע של שלג
 והחיות של אש . הרקיע של שלג שגא' (יחזקאל ח)
 ודמות על ראשי החי' רקיע וגו'. מיכאל של שלג וגבריאל
 של אש ולא זה מכבה לזה ולא זה מוסיק לזה . והחיות
 של אש . שנאמר (שם) מראיהן כנחלי אש וכתיב (שם)
 והחיות רגוא ושוב . ולא מכבה זה לזה ולא זה
 מוסיק לזה . אמר רבי אבין לא סוף דבר בין מלאך
 למלאך אלא חסי' בין מלאך אחד שחזו שלג וחזו
 אש הקב"ה עושה שלום ביניהם , א"ר יוחנן כתיב
 עושה שלום במרומיו הרקיע של מים והכוכבים של
 אש ואין מוסיקין זה לזה . מעולם לא ראה חמה
 פגימתה של לבנה . ועוד שם בא וראה כמה גדול
 כח השלום ישראל שבדי ע"ז והם נעשין חבורה אחת
 אין מדה הדין פוגעת בהם שגא' (הושע ד) חבור
 ענבים אפרים הנח לו , גדול הוא השלום שאין חוסם
 ברכת כהנים אלא בשלום שגא' (במדבר ו) וישם לך
 שלום , גדול הוא השלום שהרי נכתבו בחורה דברים
 שלא היו מסני השלום הוא שכחוב (בראשית ג) אביך
 נזה לפני עושו כה תאמרו ליוסף וגו' ומעולם לא
 נזה יעקב דבר זה אלא מעצמן אמרו . ראה כמה
 גדול כח השלום שהרי חסי' המלאך שינה דברו מסני
 השלום שגא' (שם יח) למה זה נחקה שרה וגו' ואני
 זקנתי והיא אמרה ואדוני זקן והמלאך שינה ואמר
 ואני זקנתי . וכל כך למה מסני השלום . מעולם לא
 ראה חמה פגימתה של לבנה למה מסני דרכי שלום
 שגא' המשל ופחד עמו וגו' . ואמר רבי לוי המזלות
 הללו שהם מהלכין ברקיע אין אחד מהן רואה מה
 שלפניו אלא מה שלאחריו כאדם שעולה בסולם

לאחריו שיהא כל מזל ומזל אומר חני ראשון . הוי
 אומר עושה שלום במרומיו ע"כ . הקב"ה נקרא שלום
 שגא' (שופטים ו) ויקרא לו ה' שלום . וכתיב שיר
 השירים אשר לשלמה . בהר בישראל יוחר משבעים
 אומות וקראם שולמית , הוא שדרשו ז"ל (שיר
 השירים) שובי שובי השולמית אומה ששלום העולמים
 דר בתוכה ונתן להם חת תורתו שכלה שלום שגא'
 (תשלי ג) דרכיה דרכי נועם וגו' . כל מצותיה של
 תורה הן שלום לגוף ולנפש . שלום לגוף הוא שכחוב
 (שמות טו) ויאמר אה שמוע חשמע בקול ה' אלהיך
 וגו' כי חני ה' רופאך . שלום לנפש מנד קיום
 המצות חשוב הנפש שלמה וסבורה לשרבה , שנאמר
 (תהלים יט) תורת ה' חמימה משיבת נפש וטהיה מדת
 השלום שואפת אותה , ומזה דרשו רז"ל כשהנדיקים
 יולאין מן העולם מלאכי השרת יולאין לקראחם ואומרי'
 יבוא שלום . וכשהרשעים נפטרין מן העולם מלאכי
 זעם יולאין לקראחם ואומרי' (ישעיה מח) אין שלום
 אמר ה' לרשעים :

גדולה מדת השלום שכל המצות כולן נחממות
 בשלום והשלום חסימה הכל , ועל כן תקנו
 לנו רבותינו חסימת החסלה בשלום המצרך אח עמו
 ישראל בשלום . וכן אמרו במסכת מגילה (פ"ב דף
 יח) ברכה להקב"ה שלום הוא שגא' (תהלים כט) ה'
 עוז לעמו יתן וגו' . וכן מצינו הקרבנות כלן חוהמים
 בשלום שגא' (ויקרא ז) זאת התורה לעולה ולמנחה
 וגו' ולזבח השלמים . הרי כל הקרבנות חוהמים
 בשלמים . ואמרו רז"ל למה נקרא שמן שלמים שמסילים
 שלום בעולם . וכן שלמה חסם ספר שיר השירים
 בשלום שגא' (שיר ה) אז הייתי בעיניו כמולאת
 שלום . הא למדת שהשלום קיום העולם :

ובויקרא רבה חזקיה אמר הרתי בר קפרא אמר
 אמר הלה . חזקיה אמר הרתי גדול הוא
 השלום שכל המצות כתיב כי תראה כי חסגע כי
 יקרא אש באת מצוה לידך אשה זקוק לעשותה ברם
 הכח (תהלים לד) בקש שלום ורדפיהו בקשהו במקומך
 ורדפיהו במקום אחר . גדול הוא השלום שכל
 המסעוה כתיב ויסעו ויהנו נוסעים במחלוקת וחונים
 במחלוקת כיון שכחו כלם להר סיני נעשו שם חנייה
 אחת הה"ד (שמות יט) ויחן שם ישראל נגד ההר
 אמר הקב"ה הרי שעה שאני נוחן להם חורה . בר
 קפרא אמר ג' . אמר גדול הוא השלום שדברו הכתובים
 דברי בדחי כדי להסיל שלום בין אנדהם לשרה שגא'
 (בראשית יח) ואדוני זקן וכתיב ואני זקנתי. ד"א גדול
 הוא השלום שדברו הנביאים דברי הנבי' כדי להסיל
 שלום בין מנעח לאשמו הה"ד (שופטים יג) הנה נא
 חת עקרה ולא ילדה אבל למנוח לא אמר כן אלא
 (שם) מכל אשר אמרתי אל האשה תשמר מכל מקום
 סממין היא לריכה , ד"א גדול הוא השלום מה אש
 העליונים שאין בהם לא קנאה ולא שנאה ולא מחלוקת
 ולא עין רעה לריבין שלום שגא' עושה שלום במרומיו
 התחחונים שיש בהן כל אלו אהת כמה וכמה . חני
 רבי ישמעאל גדול הוא השלום שהשם הנכתב
 בקדושה

כד

שלום

הקמח

בקדושה הוא נמחה על המים כדי להסיל שלום בין איש לאשתו. ר' מאיר הוה יחיב ודריש כלילי שבתות הוה תמן חדא איתתא יחיבא ושמתא ליה בני מדרשיה והיתה ממחנת עד דיחסיל מאי דדריש אזלת לביחיה אשכחא בולינא עמי אמר לה בעלה אן הוית אמרה ליה אנא יחיבא ושמתא דרוש אמר לה בכן זכן לית את עלית להכא עד דתיזיל ותירוק באנפי דרושא, יתבין שבתא קדמיתא תנינא ותליתא אמרין לה מגורחתא כדו אחון להיבין חימי אן עיילן עמך לדרושא כיון דהמא יתהון רבי מאיר לפה ברוח הקודש אמר להו איך מינייכו איתתא דחכימא למילתא עינא אמרין לה מגורחתא כדו את אזלת ירקת באנפא ומשחריא לבעליך כיון דיתבא קמיה אבדילת מיניה אמרי ליה לית אנא חכימא למילתא עינא אמר לה רוקי באנפאי שבע זמנין. אמר לה זילי אמרי לבעליך את אמרת חדא זימנא אנא רקית שבעה זמנין, אמרו לו תלמידיו רבינו כך מבזין את ההורה לא הוה לך למימר להד מינן למילתא לך אמר להו די למאיר שיהא שוה לקונו דחני רבי ישמעאל גדול הוא השלום שהשם הנכתב בקדושה אמר הקב"ה ימחה על המים כדי להסיל שלום בין איש לאשתו. ח"ר שמעון בן חלפתא גדול הוא השלום שכשברא הקב"ה עולמו עשה שלום בין העליונים והתחתונים ביום ראשון ברא מן העליונים ומן התחתונים הה"ד בראשית ברא אלהים את השמים ואת הארץ. ביום שני ברא מן העליונים שנהמר (בראשית ח) יהי רקיע בתוך המים. ביום ג' ברא מן התחתונים שנא' (שם) יקוו המים. ביום ד' מן העליונים (שם) יהי מארת. ביום ה' מן התחתונים (שם) ישרנו המים. בששי ברא לבראח אדם אמר אה אני בורא אוהו מן העליונים הרי העליונים רבים על התחתונים בריה אחת אם אני בורא אוהו מן התחתונים הרי התחתונים רבים על העליונים בריה אחת מה עשה בראו מן העליונים והתחתונים הה"ד (שם ז) ויגזר ה' אלהים את האדם וגו'. ע"כ במדרש ויקרא בענין קרבן שלמים: ובמדבר סיני רבה (הושע ז) והיה מספר בני ישראל כהול הים מה דרכו של הול אדם מכניסו לאור ומוליא אוהו שלם ועושין כלי זכויות כך ישראל נכנסין לאור ויוצאין חיים שנא' (דניאל ג) עבדתי די אלהא עילאה פוקו ואחו, ואף לעתיד לבוא הם נכנסין לניהנא ועכו"ם נכנסין לניהנא אלו נכנסין לחובה ואובדין וישראל יוצאין מתוכה בשלום שנא' (ישעיה מג) כי תלך כמו אש לא תכוה וגו' כי אני ה' אלהיך מחזיק בימינך האומר לך אל תירא אני עזרהיך, לכך משלם בחול ולעהיד לבא משלם בככבים מה הככבים מזהירין בכל הרקיע כך הם מזהירין לעתיד לבא שנאמר (דניאל יב) והמשכילים יזהירו וגו'. ולמה נמשלו בככבים ולא בחמה ולבנה אלא אברהם נמשל לחמה ויזחק ללבנה ויעקב לככבים לעתיד לבא החמה והלבנה בושים שנאמר (ישעיה כד) וחשכה הלבנה ובושה קהמה והככבים אינם בושים כך אברהם ויזחק פניהם מתכרמות לעתיד לבא בשביל בניהם, אברהם בשביל ישמעאל ובני

קטורה. יזחק בשביל עשו ואלופיו. הככבים חין להם בושה כך יעקב חין לו בושה שנא' (ישעיה כט) לא עתה יבוש יעקב וגו' שכולם נדיקים שנאמר (שיר ד) כלך יפה רעיתי ומוס חין כך. מה הככבים חולקין כבוד זה לזה ושלום ביניהם שנאמר עושה שלום במרומיו כך הנדיקים אוהבין זה לזה. גדול השלום שהוא שקול כנגד הכל שנאמר (ישעיה מה) עושה שלום ובורא רע גדול השלום שניתן לענויים שנא' (תהלים לג) וענוים יירשו ארץ וגו'. גדול השלום שניתן לאוהבי חורה שנאמר (שם קיט) שלום רב לאוהבי חורכך וגו'. גדול השלום שניתן ללומדי חורה שנא' (ישעיה נד) וכל בניך למודי ה' וגו'. גדול השלום שניתן לעושי נדקה שנא' (שם לב) והיה מעשה נדקה שלום. ע"כ במדבר סיני רבה:

ודבר ידוע כי שלום העיר וההנהגה שבה הכל לפי המנהגים, שכן דרשו ז"ל הכל הולך אחר הרועה שהרי משה זכה וזיכה את הרבים ירבעם בן נבט חסא והחטיא את הרבים, הכל הולך אחר הרועה ובזמן שאין הרועים נוהגין כפורה רבו המחלוקת בין בני העיר וכלם מפוזרים כלאן שאין להם רועה, וכן הזכיר ירמיה (י) כי נבערו הרועים את ה' לא דרשו וגו' והרועים ההם היו יהויקים ונדקיהו שהיו מלכים שכן המלך יקרא רועה. וכן תרגם יונתן ארי החטפישו מלכיא, ואמר לא השכילו כלומר לא הלליחו במלכותם כמו (שמואל א יח) ויהי דוד בכל דרכיו משכיל. ויהויקים ונדקיהו מפני שלא דרשו את ה' כמו יאשיהו על כן לא הלליחו במלכותם כמו שהלליח הוא וכל מרעיתם הם הלאן והם ישראל שנפולו בגלות לפי שהרועים לא היו כדאי וכן כתיב (זכריה י) על הרועים חרה אפי וגו', והנה ראינו כי בעבור שירבה השלום לזו החכמים שיהיה האדם זרוי בנתינת שלום לחבירו מפני ששם נתינת שלום תגדל החברה ותרבה האהבה בין החברים, והיה חכם מחכמי התלמוד משבחא ואומר מימי לא הקדימיני אדם בשלום ואפילו גוי בשוק, ואמרו בברכות פ"ק (דף ו ב) כל הרגיל ליתן שלום לחבירו ויום אחד לא נתן לו עובר משום (ישעיה ג) גזלת העני בנתיבם כלומר גזלת העניים:

בא וראה כמה גדול כח נתינת השלום שהרי התירו רבותינו להזכיר בו את השם שכן כתוב בצעזעו (רות ב) ויאמר לקוברים ה' עמכם וכן אמר המלאך לגדעון (שופטים ו) ה' עמך גבור החיל, וכל זה מוסר ודרך ארץ שהתורה חנוה בכך כדי להרבות האהבה והחברה בישראל, וגדולה מזו מנינו שאסור להפסיק ולשיח בקריאת שמע וברכותיה בין הפרקים אבל בענין נתינת שלום למי שהוא חייב לכבדו כגון אביו או רבו או גדול ממנו התירו לשאול שלום בין הפרקים, והוא שאמר (ברכות פ"ב דף יג) ר' יהודה אומר בשרקים שואל מפני הכבוד ומשיב שלום לכל אדם, וזה ממושר התורה שיתחייב אדם לכבד מי שגדול ממנו או מי שהוא חייב בכבודו כיון שאהובה מדת השלום:

צריך אדם לזכור מן המחלוקת ולהסתייג מאותן שטונאים השלום שעליהם אמר ישעיה (ישעיה נט) דרך שלום לא ידעו וכתיב אחרי על כן רחוק משפט ממנו ולא השיגנו לדקה וגו', ומן הידוע כי המלכיות והמדינות אינם נחרבות אלא בשביל המחלוקת והפורעניות שהם משפטי הש"י והן תהום רבה אינן באין אלא בשון המחלוקת שכן מלינו במחלוקתו של קרח נעשו בהם שפטים גדולים שבלעה אותם הארץ ונשרפו מחטים וחמשים איש ועוד מהו במגפה ארבעה עשר אלף וזו מאות מלבד המחטים על דבר קרח וכל זה בשביל המחלוקת שאין ב"ד של מטה מענישין עד שיהא בן שלש עשרה שנה ולא ב"ד של מעלה עד שיהא בן כ' שנה ובשביל המחלוקת אבדו אפי' יונקי שדים שנאמר (במדבר יז) וזניהם ונשיהם וטפם, דרשו רז"ל ארבע נקראו רשעים המרים יד על חבירו אע"פ שלא הכהו וקראו רשע שנא' (שמות ב) ויאמר לרשע למה חכה רעך למה הכית לא נאמר אלא למה חכה, והלוא ואינו משלם שנאמר (תהלים לז) למה רשע ולא ישלם. ומי שיש בו עזות פנים שנא' (משלי כח) העז איש רשע בפניו. ומי שהוא בעל מחלוקת שנא' (במדבר טז) סורו נא מעל אהלי האנשים הרשעים. ושניהם היו עזי פנים דתן ואבירם ובעלי מחלוקת ולשון מחלוקת באותיותיו נדרש כן. מ. מכה. ח. חרון. ל. לקות. ק. קללה. ט. חכלית. שמיא כלייה על העיר: זבסדרש הנחומא פרשת לו גדול הוא השלום שאפילו היו ישראל עובדי ע"ז והם נעשין חבורה אחת אין מדת הדין פוגעת בהם שנא' (הושע ד) חבור עלצים אפרים הננו לו. גדול הוא השלום שאין חותם הכרעות אלא שלום שנא' (במדבר ו) וישם לך שלום. גדול הוא השלום שהרי נכתבו בתורה דברים שלא היו מפני השלום הוא שנא' (בראשית כ) אביך עוה וגו' ומשום לא לזה יעקב אלא מעלמם אמרו. ראה כמה גדול כח השלום שהרי המלאך שינה דבורו מפני השלום שנא' ואני זקנתי וכל כך למה מפני השלום, ולעתיד לבא כשיחזיר הקב"ה הגליות בירושלים בשלום הוא מחזירן שנאמר (תהלים קכב) שאלו שלום ירושלים וכתיב (ישעיה סו) הוני נוסה אליה כנהר שלום. ובמסכת מגילה (פ"ג דף יח) ברכה דהקב"ה שלום הוא שנאמר (תהלים סט) ה' עוז לעמו יתן ה' יברך את עמו בשלום:

שבועות

מצות עשה

לב עהור ברא לי אלהים וכוונתו חדש בקרבי (תהלים נח). דע כי כל מצות השורה הם מחלוקת לשלשה חלקים. יש מצות תלויות בדבור כגון למוד תורה שכתוב בה (דברים ו) ודברת בם, ומצות קדוש והבדלה שכתוב בה זכור ואמרו רז"ל (ערכי פסחים דף קו) זכרהו בכניסתו ובליאתו, וכן מקרא

מגלה מדאחיא זכירה זכירה כתיב (שמות טז) כחובי זאת זכרון בספר וכתיב במגילה (מגילה ט) נזכרים ונעשים מה להלן בפה הכא גמי בפה, ויש מצות תלויות בלב כגון האמונה דהקב"ה שהיא בלב ומצות היחוד ומצות האהבה כשי"ת. ויש מצות תלויות במעשה כגון נתינת תפילין מזוזה לולב סוכה שופר מילה לדקה וכיוצא בהן, ושלשתן רמזן משה בפסוק אחד. הוא שאמר (דברים ל) כי קרוב אליך הדבר. ביאר ג' חלקי המצות שהם מצות הפה והלב והמעשה, ודבר ידוע כי כל מצות שבתורה אינן אלא לתקן הלב כי הלב הוא העיקר, והוא הכונה בכתוב שהכניס מלה ולבבך באמצע כי עיקר כל דבר שבעולם הוא אמצעיתו והארץ הוא נקודה באמצע השמים ולכך דעת מקצת החכמים כי השמים נבראו בעבור הארץ וא"כ הארץ עיקר, ודרשו ז"ל עיקר שכינה בחסותו היה שנא' (בראשית ב) וישמעו את קול ה' אלהים וגו', וכן באדם הלב עיקר שהוא באמצע הגוף, וכן בבינה החלמון עיקר שהוא באמצע ולא החלבון, וכן בגן עדן עץ החיים היה עיקר הגן והיה באמצע הוא שכתוב (שם) ועץ החיים בחוף הגן, וכן א"י עיקר העולם והיא באמצע העולם, וכן ירושלים באמצע ארץ ישראל, וכן בית המקדש באמצע ירושלים והיכל באמצע בית המקדש, ולפי שהלב עיקר הגוף וכל האיברים תלוים עליו לכך הוסיף בכתוב באמצע כי המחשבה קודמת אל הדבור והמעשה, וע"כ כשהתפלל דוד המלך להדש בקרבנו רוח נכון בקיום המצות שאל עזר. וסיוע מאת השי"ת שיצרה לו לב עהור שהוא עיקר כל האיברים שבו ישתדל בקיום התורה והמצות וישיג רצון השי"ת, ופי' לב עהור מן החלואות לפי שהמסך אחר החלואה נקרא עון והעון קרוי עומאה, וכן אמר דוד (תהלים נח) ומחטאתי סהרני, וסהרת הלב הוא שימנע מן החלואה, וכן אמר שלמה (משלי כב) אהב סהר לב וגו'. ישנה סהרת הלב ויאמר מי שחובב שיחיה סהר לב והוא הנקי מכל מחשבות רעות יהיו דבריו חן בעיני הכל וראוי הוא שיהיה המלך רעהו ועל זה לא אמר רעהו המלך. ללמדך כי הוא למעלה מן המלך:

וזאת היא הכונה בעשרת הדברות כשהתחיל במצות הלב היא מצות האמונה והוא אמרו (שמות ב) אנוכי ה' אלהיך. ובה להאיר את האדם להתחמץ באמונת הלב שיש לעולם בורא נמצא והוא סבת כל הנמצאים ומחוייב המציאות, ועל כן התחיל במלת אנכי המורה על נמצא להורות על מציאותו יתברך והיא מצות עשה של וידעת היום וגו' ואמרו כן אמר ה' שהוא השם המיוחד. והכונה בזה ליחד אותו הבורא הנמצא, וזה שהזכיר השם המיוחד המורה על יהודו כי דוע לבצלי הקבלה והיא מצות עשה כל שבע ישראל. ואמר אלהיך הכונה בזה לאהוב אותו הנמצא היהודי יתברך באמרו (דברים ו) ואהבת את ה' אלהיך, וענין האהבה הוא שנהשוב ונחבונן פקודיו ומצותיו עד ששיגורו ונחפונג בהשגתו חכלית העונג וזו היא האהבה המהוייבת, אמרו בפסרי לפי שנאמר ואהבה

ואהבה את ה' אלהיך אינו יודע כיצד אוהב אדם את המקום ת"ל והיו הדברים האלה שמתוך כך חכיר את בוראך, ופס עוד ואהבה את ה' אלהיך אהבה על הנריות כאברהם אביך שגא' (בראשית יב) ואת הנפש אשר עשו בחרן כמו שהעיד עליו הכתוב (ישעיה מא) אברהם אוהבי, כלומר כשם שקרא בני אדם להאמין מרוב אהבתו כך אתה אהבתו עד שתקרא בני אדם אליו. והוא למדת בני תיבות ה'ללו חכמי ה' אלהיך שבאו לרמוז על שלשת מלות עשה הראשונות הקודמות לשאר מלות, וכן מציאותו ויחודו ואהבתו, ותמלאם שלשתן בשסוק של ק"ש, מציאותו ה' אלהינו. יחודו ה' אחד. אהבתו ואהבה את ה' אלהיך:

ודע כי בכלל האהבה מלות עשה של תפילין וליניית שהאוהב את אוהבו זוכרו תמיד וכתוב בתפילין (שמות יג) ולזכרון בין עיניך וכתוב בליניית (במדבר טו) וזכרתם את כל מלות ה', ובכלל אהבתו של הקב"ה אהבת החברים היא מלות עשה שגא' ואהבת לרעך כמוך, ובכלל ואהבת לרעך להיות החובל משלם ממון, והוא שגא' (שמות כא) וכי יגלו אנשים והכה איש את רעהו. לדון בזקי בהמות הוא שנאמר (שם כב) כי יגוף שור איש. לדון בזקי הבור הוא שנאמר (שם כג) כי יפתח איש בור. לדון בגנב או בתשלומין או במית' (שם כד) אם המלא תמלא בידו הגנבה אם בתחירת ונו'. לדון בזקי הבער שנאמר (שם כה) כי יבער איש שדה. לדון בזקי האש שנאמר (שם כז) כי תאחש, לדון בזקי שומר הנס שנאמר (שם כח) כי יתן איש אל רעהו ונו', והשוכר שגא' (שם כט) אם שכיר הוא צא בשכרו, והשואל שגא' (שם ל) כי ישאל איש מעם רעהו. בדין מקח וממכר שנאמר (ויקרא כה) וכי תמכרו ממכר לעמיתך. בדין פושן וכוסר שגא' (שמות כג) על כל דבר פשע. והן י"א מלות עשה, ועוד כולל ואהבת לרעך כמין להוכיח החוסה שגא' (ויקרא יט) הוכח תוכיח, וכתוב (משלי ג) כי את אשר יאהב ה' יוכיח, ובכלל התוכחה מלות עשה של מלקות ארבעים. ועוד בכלל ואהבת לאהוב את הגר שגא' (דברים ו) ואהבתה את הגר. וממדת האהבה הזאת נאלצת מדת היראה כי האוהב אדוניו הוא ירא אותו והירא את אדוניו אפשר שלא יאהבנו, וע"כ אין האהבה בכלל היראה אבל היראה בכלל האהבה שהאוהב את אדוניו ייראנו פן יעשה הפך כונתו, ואם כן נלטינו במלות עשה של יראת השם הוא שכתוב את ה' אלהיך תירא. ובכלל היראה לבנות לו בית המקדש המיוחד לתפלה ולעבודה שגא' (שמות כה) ועשו לי מקדש, לירא מן הבית ההוא שגא' (ויקרא כו) ומקדשי תיראו, לשמור אותו שנאמר (במדבר ג) אחה ובניך אחך לפני אהל העדות ושמרו משמרתך ומשמרת כל האהל. וכהנים ולוים היו משמרים אותו כהנים מנפנים ולוים מבחון וכתוב בלוים (שם ב) סביב לאהל מועד יחנו, והשמירה למעלה ולכבוד וכמו שדרשו רז"ל אינו דומה לפסרין שיש לו שומרין לפסרין שאין לו שומרין, להפריש לו שבת לוי שיהא מיוחד ושנוי לעבודתו בבית ההוא שנאמר (שם יח) ועבד הלוי. לחלוק כבוד לזרע אהרן שהוא משפט לוי עצמו ומקודש יותר מלוי ולמעלה ממנו

במעלה ובפנימיות ענין ועליו אמר הכתוב (ויקרא כא) וקדשתו, להלבישם בגדי קדש שגא' (שמות כא) ועשיתם בגדי קדש, למפחם בשמן משחת קדש שגא' (שם ל) שמן משחת קדש יהיה זה לי, לתת להם חרומה הנקראת קדש שגא' (דברים יח) ראשית דגן, והטעם בזה לפי שהם נקראים קדש שגא' (ד"ה א כג) ויבדל אהרן להקדישו קדש קדשים והחרומה נקראת קדש ממה שכתוב (במדבר יח) מכל חלבנו את מקדשו ממנו והיה חרי ממאה אחד מחמשים כנגד ג' פערי צינה. וכנגד היום הזה יוסף של מתן תורה שהוא קדש וכנגד שנת הג' של יובל שהיא קדש. לערוך כהן נרות במקדש שגא' (שמות כז) יערוך אותו אהרן ובניו, להיות נושא את כפיו ומברך לישראל שנאמר (במדבר ו) כה חזרכו את בני ישראל. להסדיר הכהן להם ולצונה שגא' (שמות כה) ונתת על השלחן. להקטיר קטרת שנאמר (שם ל) והקטיר עליו קטרת פמים. והקטרת לא על חטא במעשה כחטאת, ולא על חטא במחשבה כעולה רק על השמחה שגא' (משלי כז) שמן וקטרת ישמח לב וכתוב (ההלים קמא) תכון חפתי קטרת לפניך ולא אמר תכון חפתי חטאת או עולה אלא קטרת שהיא נבחר מן הכל. לערוך אש במזבח העולה תמיד שנאמר (ויקרא ו) אש תמיד תוקד על המזבח, להרים הכהן הדשן בכל יום מעל המזבח שגא' (שם ז) והרים את הדשן, לעבוד משמרות שגא' (דברים יח) וכי יבא הלוי מאחד שעריך, לקדש עצמם בשעת עבודה, שנאמר (ויקרא כא) הם מקריבים והיו קדש. לישא בתולה שגא' (ויקרא כא) והוא אשה בתולה יקח. כל המלות הללו בכלל היראה. ועוד מלות עשה של יראה להקהיל את העם בבית השמחה שנאמר (דברים לא) הקהל את העם האנשים והנשים וגו'. לאכול מעשר שני בירושלים שגא' (שם יד) ואכלתם שם לפני ה' אלהיך ונו', לכתוב כל איש ספר תורה לעצמו והמלך שנים אחד בבית גזיו ואחד בלאתו למלחמה שגא' (שם יז) והיתה עמו וקרא בו כל ימי חייו, ליראה מן האב והאם שנאמר (ויקרא יט) איש אמו ואביו תיראו. ועוד מלות מילה מכלל היראה שנאמר (ההלים כה) סוד ה' ליראיו ודרז"ל זו מלות מילה: כזכר לל האהבה והיראה שיחפלו לפניו שגא' (דברים י) ולעבוד את ה' אלהיך. שידבק בו שנאמר (שם) ובו חדבק, שיטבע בשמו שנאמר (שם) ובשמו חטבע, שיקדש את שמו שנאמר (ויקרא כב) ונקדשתי בתוך בני ישראל, שילמד תורה וילמדנה לאחרים שגא' (דברים ו) ושונתם לבניך ודברת בם שלא יתכן אהבה השי"ת בלתי למוד התורה, שיברך על מזונו שגא' (שם ח) ואכלת ושבעת וברכת את ה' אלהיך. ועוד מכלל האהבה להדמות אדם לבוראו וללכת בדרכיו שגא' (שם כח) והלכת בדרכיו לפי שהאוהב את חבירו אחוז דרכו וגמשך אחריו ויחדמה לו ואז ילך האדם בדרכי השי"ת ילך בדרכי הקדושה ויתרחק מן הסומאה ויפטר בענין סומאות. להיות טעם בנבלה פמא שנאמר (ויקרא יח) וכי ימות מן הצהמה וגו'. להיות ח' שרנים מסמאין שגא' (שם) וזה

כד שבועות דקמח פס פס

וזה לכם הסמא. האוכלים מסמאין שנא' (שס) מכל האוכל אשר יאכל. הגדה סמאה ומסמאה. היולדת סמאה כנדה. ומלודע סמא ומסמא. זב וזבה והמח. ומי נדה מסמאין לאדם סהור ומסמאין מסומאח מח בלבד, שהרי בענין סומאוח נאמר (שס כ) והייתם לי קדושים כי קדוש אני, וכן מצוה עשה של נזיר שנקרא קדוש שנא' (במדבר ו) קדוש יהיה וגו'. אם ילך בדרכי הקדש יבעול בקדושין כדי שיהא קנין כספו ומיוחדת לו ואסורה לכל אדם כהקדש, ואחר שהיא קנין כספו יפטרנה ויגרשנה בשטר שנא' (דברים כד) וכתב לה ספר כריתות וכתוב (ישעיה נ) אי זה ספר כריתות אמכם וגו', אם ילך בדרכי הקדושה והסורה יתנהג במצות הסוטה כמצות הפרשה, וזהו שכתוב (ויקרא כ) והתקדשתם והייתם קדושים. ואמרו בספרי והתקדשתם זו עשיית מצוה ואחר כך והייתם קדושים, לפי שעשיית המצוה היא הקדושה. אשר נא לרמוז על כל מצוה עשה שבאה בו תורה בלשון אשר, כגון מצוה עשה לזדק מאזנים שנא' (שס יט) מאזני זדק אבני זדק וגו' אני ה' אלהיכם אשר הולאתי אתכם מארץ מצרים. להשיב הגזלה שנאמר (שס ה) והשיב את הגזלה אשר גזל. לשחוט ולאטול שנא' (דברים יב) וזבחת מבקרך ומלאךך כאשר תיטיב. לכסות את הדם שנא' (ויקרא יז) אשר יטד וגו' ושפך את דמו וכסו. לבדוק בסימני בהמה שנא' (שס יח) זאת החיה אשר תאכלו. בסימני דגים שנא' (שס) אשר לו סנפיר וקשקשה. בסימני חגבי. שנא' (שס) אשר לו כרעים. בסימני עופות שנא' (דברים יד) כל נשור סהורה תאכלו וזה אשר לא תאכלו. שהרי מן האסורין מכל להביר המותרין. לערוף העגלה שנא' (שס כ) אל נחל איתן אשר לא יעבד בו וגו'. לעשות לעדים זוממין שנא' (שס יט) ועשייתם לו כאשר זמם. למנות שופטים שנא' (שס יו) שופטים ושופרים תתן לך בכל שעריך אשר ה' אלהיך נותן לך. לכבד אב ואם שנא' (שמות כ) כבד את אביך וגו' אשר ה' אלהיך נותן לך: הוצאתיך עיקר האלצה בלילה היתה שנאמר (דברים יז) הוציאתי ה' אלהיך ממצרים לילה ואע"פ שכמו (במדבר לג) ממחרת הפסח ילאו בני ישראל מ"מ בלילה נשחלחו והורשו ללחא כאמרו (שמות יג) ויקרא למשה וגאהרן לילה ויאמר קמו לאו. והמלה הזו רמז למצוה עשה הטהרות בלילה כגון אכילת מצה שנא' (שס) בערב תאכלו מצות. ואכילת הספח בלילה שנא' (שס) ואכלו את הבשר בלילה הזה. ולספר ביציאת מצרים בלילה הזה שנא' (שס יג) והגדת לבנך ביום ההוא, ואמרו בהגדה אי ביום ההוא יטל מעבוד יום ח"ל בעבור זה בעבור זה לא אמרתי אלא בעשה שיש מלה ומרור מונחין לפניך. וכן מצוה עשה של ספירת השומר שנא' (ויקרא כג) וספרתם לכם ממחרת השבת שהיא בלילה. מארץ הוא סולל כל מצוה עשה שהן נעשות בקרקע כגון מצוה עשה של ערלה, שנאמר (שס יט) שלש שנים יהיה לכם ערלים, להיות נטע רבעי קדש שנא' (שס) יהיה כל פריו קדש הלולים, לשבות מעבודה קרקע שנאמר (שמות לד)

בחרים ובקציר תשבות, וזה כולל כלאי זרעים וכלאי הכרם שכלם מעשים נעשים בקרקע. להשמיט קרקע שנא' (שס כב) והשביעית תשמטנה ונטפתה. ועוד יכול מארץ כל מצוה עשה של קרבנות החלויות בארץ והן מצוה רבות ואין חיוכן בכל מקום כי אם במקום אשר יבחר ה': מצרים זכרון יציאת מצרים הוא עיקר לכל המצוה והראיה מתשובת עבדים הייט לשאלת מה העדות והחקים והמשפטים, וע"כ אפשר לומר כי מלח מצרים כוללת כל מצוה עשה הנמשכות אחר יציאת מצרים, ואלו הן, מצוה עשה לקדש בכור בהמה סהורה ולהקריבו שנאמר (דברים טו) כל הבכור אשר יולד, וכן כחיב (במדבר יח) ביום הכותי כל בכור בארץ מצרים הקדשתי אותם לי. לפדות בכור אדם שנאמר (שס) ופדויו מכן חדש חסדה. לפדות פטר חמור שנא' (שמות לד) ופטר חמור חסדה בשה. לערוף פטר חמור שנא' (שס יג) וערפתו, ולהקריב מוסף שבת, להקריב מוסף ראש חדש, מוסף הפסח, וקרבן מנחת העומר ממחרת הפסח, להוסיף קרבן ביום העלאת שנא' (במדבר כח) וביום הנבחרים. להביא שתי הלחם שנא' (ויקרא כג) ממושבתיכם חביאו. להוסיף קרבן בר"ה שנא' (במדבר כט) וביום השביעי באחד לחדש ועשיתם. להוסיף קרבן ביום"כ של' ובעשור לחדש השביעי, לעשות עבודה ביום ב"ה"כ שנא' (ויקרא יו) בזאת יבא אהרן. להוסיף קרבן ביום ח' חג העלאת לחוג ברגלים שנא' (שמות כג) שלש רגלים תחוג לה'. להראות ברגלים שנא' (דברים יו) יראה כל זכורך. לשמות ברגלים שנא' (שס) ושמתם בחגך. ועיקר כל הרגלים הללו זכר ליציאת מצרים. לבשר חמץ שנא' (שמות יב) אך ביום הראשון תשביתו שאור. לשחוט כבש בפסח שנא' (שס) ושחטו אותו כל קהל עדת ישראל. ולאכלו שנא' (שס) ואכלו את הבשר. ולג' שפת פסח שני בחדש השני ב"ד יום. ולאכול פסח על מצוה ומרורים שנא' (שס) על מצוה ומרורים יאכלוהו. ולישב בסוכה שנא' (ויקרא כג) בסכות תשב ז' ימים. סבית כולל שתי מצוה עשה, מצוה מזוזה ומעקה. מזוזה דכתיב (דברים ז) על מזוזות ביתך. מעקה דכתיב (שס כב) ועשית מעקה לגגך. עבדים יכול לבעניק עבד עברי ואמה העבריה שנאמר (שס טו) הענק תעניק לו. לדון עבד עברי בהלכותיו שנא' (שמות כח) כי תקנה עבד עברי, שיאל לחפשי בשנה שביעית. והגרנע שיאל ביוכל, ליעד אמה העבריה שנא' (שס) אשר לו יעדה. לעטוד בענד כעניי לעולם שנא' (ויקרא כה) לעולם בהם תעבדו. אל קנא כולל מצוה עשה של הרוני ב"ד סקילה שריפה הרג וחנק סקילה שנאמר (דברים כ"ג) וסקלתם אותם באבנים. שריפה שנא' (ויקרא כה) באש תשרף. הרג שנא' (שמות כה) נקם ינקם. חנק שנאמר (שס) מות יומת. ועוד נכלל בו לחקוע בשופר בר"ה שנא' (במדבר כט) יום תרועה יהיה לכם. כדי להעביר כעס וחומה ביום הדין שכל באי עולם עוברין לפניו כבני מרון. ועושה חסד. יכלול כל מצוה עשה שיש בהן גמילות חסדים כגון זדקה לפני. לבלות לפני שנאמר

כד

שבועות

הקמת

שנא' (שמות כה) אם כסף תלוה . לתת לפני לקם
 שפחה ופחה ועומר השפחה . להגות פולטת . בכרם
 ופרס הבציר שנאמר כבולן לפני ולגר העוזב אותם .
 להפריש בשנה השלישית מעשר עני . להשיב המשכון
 לצעליו שנא' (דברים כד) השב תשיב לו אם העצום .
 ליתן שכר שכיר שנאמר (שם) ביומו חתן שכרו להיות
 השכיר אוכל בזמן שכירותו שנאמר (שם) כי תבא
 בכרם רעך ובפועל הכתוב מדבר . נאמר כאן כי תבא
 ונאמר להלן (שם כד) ולא תבא עליו השמש . לעוזב
 מעל חבירו או מעל בהמתו שנאמר (שמות כג) עוזב
 העוזב עמו . להקים המשא על הבהמה שנא' (דברים
 כג) הקם תקים עמו . להשיב האבדה שנא' (שמות
 כג) השב תשיבם לאחריך . וכן מלות עשה ליבם אשה
 אח שנא' (במדבר כה) יבמה יבא עליה בגם זה חסד
 עם המתיים . ולשוברי מצותי כולל מלות עשה של
 חליצה שנא' (שם) וחלצה נעלו ולרמוז שהיא שומרת
 היבום או החליצה . זהור את יום השבת זה מלות
 עשה לשבות ביום השבת שנא' (בראשית ג) ויקדש
 אותו כי בו שבת, ובכלל שבתה זו שבתת המועדים
 שגם הם נקראים מקראי קדש . ובשביעי בו שנאמר
 (ויקרא כג) וביום השביעי מקרא קדש . לשבות ביום
 ג' שנא' (שם) וקראשם בעלם היום הזה . ביום ראשון
 של חדש השביעי שנא' (שם) באחד לחדש יהיה לכם
 שבתון . וביום הכפורים שנא' (שם) שבת שבתון הוא
 לכם, ובראשון של הג שנא' (שם) וביום הראשון מקרא
 קדש . ובשמיני בו שנאמר (שם) וביום השמיני מקרא
 קדש ובכלל זה לקדש חדשים . לחשב שנות חדשים
 כג"ד שכן המועדים הלויין בהן, וכן למנות שנות
 יובל ושמינות שנה' (שם כה) וספרת לך, ויום
 השביעי שבת נה' אלהיך כולל מלות עשה של שמיטת
 קרקע בשנה השביעית שנא' (שמות כג) והשביעית
 תשמטנה ונטתה, ולקדש שנת היובל בשבתה שנאמר
 (ויקרא כה) וקדשתם את שנת החמשים, ולתת גאולה
 לארץ בשנה זו שנא' (שם) ובכל ארץ אחוזתכם . בבר
 את אביך ואת אמך זו מלות עשה של כבוד אב ואם
 שהם סבת הבן . ויכלול עוד לכבוד הקב"ה ולרמוז על
 זה באו האתין, כי כשם שנתחייב לכבוד אביו ואמו
 בהם סבתו כך נתחייב לכבוד השנה הראשונה האב
 העליון יתב', וזהו שאמר בברכות (פ"ו דף לה ב)
 (משלי כה) גזל אביו ואמו אין אביו אלא הקב"ה שנא'
 (דברים לב) הלא הוא אביך קנך . ואין אמו אלא
 כנסת ישראל שנאמר (משלי א) ואל תמוש תורת אמן,
 ובכלל כבוד השכינה לקצור הנהרג ביומו כדי שלא
 לעכבו בזמן ממשלת הדין שנא' (דברים כה) כי קצור
 תקברנו ביום ההוא וגו' :

פ) והוא עומד בין ההדסים . וערבי נחל זה הקב"ה
 שנא' (תהלים סח) סולו לרוכב וגו', וזהו שאמר ה'
 אלהיך רמו על מדת היום ומדת הלילה, לולב בימין
 ואחרוג בשמאל . מלות פריה ורביה וכללת ג"כ במלת
 אנכי זהו שאמרו כל שאינו שוסק בפריה ורביה כאלו
 שוסך דמים ומכסל הדמות, ר' עקיבא אומר כאלו
 ממעט הדמות, אחרים אומרים גורם לבכינה
 שתסתלק מישראל שנאמר (בראשית יז) להיות לך
 לאלהים ולזרעך וגו', שבזמן שזרעך אחרריך שכינה
 שורה אין זרעך אחרריך על מי שורה על העצים ועל
 האבנים . ובכלול בזה לשמח חתן את אשתו שנאמר
 (דברים כד) ושמח את אשתו אשר לקח :

רמ"ח מלות עשה אלו כנגד רמ"ח חיבריו של אדם.
 וכן דרשו ז"ל רמ"ח תיבות בק"ש ולריך לדקדק
 בהם אמר הקב"ה אם תשמור את שלי אני אשמור את
 שלך כלו' אם תשמור רמ"ח תיבות שבק"ש או רמ"ח מלות
 שבתורה אני אשמור רמ"ח חיברים שלך, וכן אמר דוד
 להקב"ה (תהלים יז) שמרני כאישון בת עין. אמר לו
 הקב"ה (משלי ד) שמור מלותי וחייה . רמ"ח מלות עשה
 אלו הן כנגד החיים והסוב כנגד הימין כדי להמשיך
 האדם בדרך ישרה כדי שיתקרב אל בוראו ויחדמה לו
 במטה הללו, ראוי שידבק בהן ושישתעשע בהן, וכן
 אמר דוד (תהלים קיט) דנקתי בעדותך ה' אל חביבני,
 דרך מלותיך ארון כי תרחיב לבי :

שבועות

מצות לא תעשה

אמרתי אעלה בתמר אחזה בסנסניו וגו' (שה"ש ו).
 דבר ידוע שאין הקב"ה מחילה מכל ע'
 אומות שבעולם כי אם בישראל וזהו שנא' (שם ח)
 כי טובים דודיך מין כלומר משבעים אומות . ולפי
 שישראל הם הכונה בצריחת העולם הזכיר שלמה
 בכאן אמרתי אעלה בתמר, וידוע כי לשון אמירה
 בהקב"ה ענינו מחשבה כלשון (קהלת ג) אמרתי אני
 בלבי, (ש"א ב) מה האמר נפשך ואעשה לך, ויאמר
 הכתוב מחשבותי בצריחת עולמי היחה שאחילה בישראל
 והמשיל ישראל לתמר שנא' (תהלים נב) נדיק כתמר
 ישרא . מה תמר זה אין לו אלא לב אחד כך
 ישראל אין להם אלא לב אחד לאביהם שבשמים :
 אחזה בסנסניו כלומר אבחר בנדיקים שבהם והם
 שעושין פירות, שהרי לשון סנסנים הם הענפים
 העליונים אשר שם הפרי והוא רמו לז' נדיקים שעשו
 שרש למטה ועשו פרי למעלה ומדכך העולם בהם והם
 מאדם ועד יעקב שכל זרעו היה מזוקק ראוי לקבל
 התורה שהרי לא ניתנה התורה עד שזיכר הקב"ה וזיקק
 כל התולדות ז' פעמים כדי שיהיה נקיי התולדות
 וכלים פהרים מוכנים לנפש השאורה לקבל התורה,
 ואלו הן אדם שש נח שם אברהם יצחק ויעקב, והא
 שאדם הראשון היה פסולת בזרעו קין ותולדותיו
 ומדכך זרעו בשם שהיה זרע אחר תחת הבל כי הרגו
 קין לא כענין התולדות הראשונות, וזה שאמר
 (בראשית ה) ויולד צדמותו כללמו ויקרא את שמו שח
 כי

עוד יש מלות אחרות ממטת עשה כגון לולב שנאמר
 (ויקרא כג) ולקחתם לכם . ומלות עשה של
 פריה ורביה שנאמר (בראשית פ) פרו ורבו שהן
 נכללות במלת אנכי, שהרי לולב הוא רמו להקב"ה
 בארבעה מינין שבו הוא שדרשו (ויקרא כג) פרי עץ
 הדר זה הקב"ה שנאמר (תהלים קד) הדר והדר
 לבשת . כשת תמרים זה הקב"ה שנא' (שם נב) נדיק
 כתמר ישרא . וענף עץ עבות זה הקב"ה שנא' (זכריה

דומה ריחן לריח השדה של תפוחים ע"כ, ומה אלו חמ"ו שמסרו את עמנן לכבשן האש כדי שלא יעברו לא יהיה לך אלהים אחרים:

לא יהיה לך אלהים אחרים על פני, זו מנחת לא תעשה שלא להעלות במחשבה שיש אלוה זולתו והוא כולל שלא למנות על ישראל מלך מקהל גוים שלא להפסיד תמונת האמת שגא' (דברים יז) לא תוכל לתת עליך איש נכרי, והוא חייב במנחת לא תעשה שגא' (שם) לא ירבה לו נשים ולא ירבה לו כסף וזהב ולא ירבה לו סוסים:

לא תעשה לך פסל וכל תמונה. שלא יעשה פסל ומסכה צידיו שמחוך העשייה יבא לידי עבודה, ואמרו במס' ע"ז (דברים כו) ארור האיש אשר יעשה פסל ומסכה, ארור משעת עשייה שהעשייה מביאה לידי תועבה שעובדו, וכן לא יעשה לאחרים, שלא לעשות ע"ז אפי' לאחרים שגא' (ויקרא יט) ואלהי מסכה לא תעשו לכם. ושלא לעשות ערות לטי ואף ע"פ שאין עובדין אותן שגא' (שמות כ) לא תעשון אחי. ושלא להשתחוות לע"ז אע"פ שאין דרך עבודתה בהשתחוויה שגא' (שם) לא תשתחוה להם: ושלא לעבוד ע"ז בדברים שדרכן לעבדן בהם שנאמר (שם) ולא תעבדו, ושלא להעביר למו"ל שגא' (ויקרא יח) ומזרעך לא תתן להעביר למו"ל. ושלא לעשות מעשה אוב שגא' (שם יט) אל תפגו אל האובות, ולא מעשה ידעוני שגא' (שם) ואל הידעוני, ושלא לפנות אחר ע"ז שגא' (שם) אל תפגו אל האלילים, ושלא להקים מצבה שגא' (דברים טז) ולא תקים לך מצבה, ושלא ליתן אבן משכית שגא' (ויקרא כו) ואבן משכית לא תתנו בארצכם, ושלא לסעם אינן במקדש שנאמר (דברים טז) לא תסע לך אשרה וגו', ושלא ליטע בע"ז ולעובדיה. וגם אין משביעין אותם בה שגא' (שמות כג) ושם אלהים אחרים לא תזכירו. ושלא להדית בני ישראל אחר ע"ז שגא' (שם) לא ישמע על פיה. ושלא להסית אדם מישראל שנאמר (דברים יג) ולא יוסיפו לעשות כדבר הרע הזה. ושלא לאהוב המסית שנאמר לא תאבה לו, ושלא לעזוב השגאה שגא' ולא תשמע אליו. ושלא להניל המסית אלא לעמוד על דמו שג' (שם) לא תחוס עיניך עליו. ושלא ילמד המוסת זכות על המסית שגא' (שם) לא תחמול, ושלא יחריש המוסת ללמד חובה על המסית אם ידע לו חובה שג' (שם) לא תכסה עליו, ושלא ליהנות מניסויו ועבד שגא' (שם) לא תחמוד כסף וזהב עליהם. ואמרו במסכת ע"ז (פ"ד דף נב) פסלו לאלוה לא תחמוד פסלו מאלוה ולקחת לך. שהרי הכתוב מתחיל פסילי אלהיהם והוא לשון פיסול עשייה ויכלול עוד לשון פסלות וביטול. ושלא לבנות עיר הגדחה לכמות שהיתה שגא' (שם יג) לא תבנה עוד. ושלא ליהנות בממון עיר הגדחה שגא' (שם) ולא ידבק בידך מאומה מן החרם. ושלא ליהנות בע"ז ובכל משמיה ובתקרובת. שלה וביין שנחנפך לה שגא' (שם ז) ולא תביא תועבה אל ביתך. ושלא להתגבא בשמה שגא' (דברים יח) ואשר ידבר בשם אלהים אחרים. ושלא להתגבא בשקר שג' (שם) אשר יזיד לדבר.

כי שם לי אלהים זרע אחר, ושת גם הוא לא מודקך והיה בזרע פסולת זה אטע וכל דורו שהיו עובדין ע"ז עד שנודקך בנת וגם הוא היה פסולת בזרעו וכוליד חס ומודקך זרעו בשם, גם שם העמיד תולדות שנחלקו על עבודת ה' ומודקך באזרהם, גם אזרהה היה פסולת בזרעו זה ישמעאל ובני קטורה ומודקך בינחק שגא' (שם כא) כי בינחק יקרא לך זרע. גם ינחק היה פסולת בזרעו ומודקך זרעו ביטקב. יעקב היה כל זרעו קדש שנים עשר שבטים חכמים ולדיקים אין בהם פסולת וסיב לא חסרו לקבלת התורה רק ריטוי עם נמלאת למד שבקבלת התורה מדרכו הדורות כבר ז' פעמים כדי לקבל התורה שהיא כסף לרוף, והנה במלרים נשתלחה בהם הברכה וכן הריטוי עד שעלו לשמים רבוה שהוא המנין הכולל כל הצורות וכל הדעות ולא הייתה רחיה התורה להנתן בשמות מהשטן הזה ומחוך האותיות והמסותים שנעשו במלרים נחפרם האלהות אצל האומות שהיו כבהמות, והוא שכתוב (ישע יב) ואנכי ה' אלהיך מארץ מלרים, ביאר כי כח היחוד והאלהות נחפרם מארץ מלרים ואז נחעלה הקב"ה בעיני האומות על ידי ישראל בעשר מכות במלרים ואחר כן בקריעת ים סוף וכענין שכתוב (שמות טו) שמעו עמים ירגזון, ואחרי כן נחתם הענין להם במתן התורה כי שם נחעלה ושם הראה לישראל את כבודו ואת גדלו ונחפרם מניחותיו ואלהותו:

ובמדברש אמרתי אעלה בחמר אחזה בסנסניו אלו חנוניה מישאל ועזריה שהיו זקופין בקומתן ולא ראו להשתחות לאלם הזהב. בסנסניו הם היו סנסני חמר שיצאו מפרץ וזרח שיצאו מחמר. ואמרו במדרש כמה היה נבוכדנצר מפתה לדניאל היה אומר לו לית את סגיד לללמח לית את חמי מה דהוא עביד, חמי מה דהוא עביד ואת מן גרמך סגיד ליה, מה עשה אותו רשע נפל ליע של כהן גדול ונחת לתוך פיו וכנס כל זיני זמר והיו מקלסין לפניו והוא אומר ה' אלהיך כיון דחמת דניאל כן חמת ליה את יהיב לי רשותא למיעל ולמישק דיין ללמח דידך על שומיה מיד נתן לו רשות ועלה, כשעלה השביעו לנין אמר לו ב"ז אני ושלוחו של הקב"ה אני אלא הזהר שלא יתחלל בך שם שמים גוזר אני עליך שתבא אחרי בא לנשקו והוציא בלשו מפיו מן דנחת היו מתכנפין כל זיני זמרא והיו מקלסין לפניו ולא היה עשה כלום מיד נפל הנלם הה"ד (ישעיה טו) כרע כל קרם נבו כיון שראו האומות נסים וגבורות שעשה הקב"ה עם חנוניה וחביריו היו לוקחין סעות ומשכרין אותן והיו עושין מהן פעמונים וזנים ותולין אותם בכלביהן ומחריבין והיו ישראל אומרים להם ראייתם למה הייתם משתחווים לקיים מה שגא' (שם) היו ענביהם לחיה ולבהמה, (שיר השירים ו) ויהיו נח עדיך כאשכולות הגסן זה פרץ וזרח מה פרץ וזרח נגזרה עליהם שריפה ולא נשרפו אף אלו נגזרו עליהם שריפה ולא נשרפו. וריח אשך ענושותים. אמר רבי אלעזר מאחר שכתוב בהם (דניאל ג) וריח נור לא עדם בהן ואת אמרת וריח אשך כתפוחים. ולמה

בד שבועות הקמח

לדבר דבר בשמי אשר לא נתייפו. ושלל לשמוע למתנבא
 בשם ע"ז שגא' לא תשמע אל דברי הנביא ההוא.
 ושלל ימנע מהריגת נביא השקר שנאמר לא הגור
 ממנו, ושלל ללכת בחקות ע"ז ולא במנהגותיהם
 שגא' ולא הלכו בחקות הגוים. ושלל לקסום שגא' לא
 יהיה כך קוסם קסמים, ושלל לעונן שגא' ולא תעוננו.
 ושלל לנחש שגא' ולא תנחשו, ושלל לכסף שגא' מעונן
 ומנחש ומכסף, ושלל להיות מכסף שגא' מכשפה לא
 סחיה, ושלל לחבר חבר שגא' וחובר חבר, ושלל לשאול
 באוב שג' ושאל אוב, ושלל לשאול בידעוני שג' וידעוני,
 ושלל לשאול בחלום אל המחים שגא' ודורש אל
 המחים, ופירוש מנחש אמרו בספרי אלו המנחשים
 בחולדה ובצופות ובכוכבים, ופי' חובר אחד חובר
 את הנחש ואחד חובר את העקרב כלומר שיאמר
 הדברים ההם ולא ישכנו לפי דבריו, או אם יאמר
 אוחס על המכה הכואבת ינוח הכאב מיד, ופי' אוב
 המדבר משחיו וידעוני המדבר בפיו והוא נעשה
 געלם שמכנים בפיו מחיה ששמה ידוע, ושלל לכחוב
 בגוף שגא' (ויקרא יט) וכחובת קעקע לא תחנו בכס.
 ובתסכת מכות (פ"ג דף כה) כחב אפי' לשמים ולא
 קעקע קעקע ולא כחב אינו חייב עד שיכחוב ויקעקע
 שגא' (שם) לא תחנו בכס חני ה' לא תחנו בכס שמי
 ה'. ושלל לשכון בארץ מנרים לעולם שהיא גורמת
 להסות מדרך האמה כענין שכחוב כמעשה ארץ מנרים
 וגו' שגא' (דברים יז) לא תוסיפון לשוכ בדרך הזה
 עוד, ואזהרה זו אינה אלא למי שדר בארץ ישראל
 שאין רשחין לדור וללכת שם וזהו לבון בדרך הזה
 עוד. אבל היושבים בחוזה לארץ חין בכלל אזהרה זו,
 בא וראה כמה קהלות וכמה אנשים גדולי ישראל
 נתישבו במנרים שבאו שם מחוזה לארץ ולכך חין
 אזהרה זו אלא לאותן הדרים בארץ ישראל. ושלל
 לכרות ברית לז' עממין שגא' (שמות כג) לא תכרות
 להם ולא להיהם ברית. ושלל להחיות אדם מז' עממין
 שגא' לא תחיה כל נשמה. ושלל לחון עובדי ע"ז
 שגא' לא תחנם. ושלל להוסיב ע"ז בארצנו שגא' לא
 יסבו בארצך. ושלל להתחנן בעובדי ע"ז שנאמה
 (דברים ז) לא תתחנן בם. ושלל ישא עמוני ומואבי
 בם ישראל לעולם. שגא' לא יבא עמוני ומואבי בקהל
 ה'. ושלל לקרא להם לשלום בשעת מלחמה כשאר
 בגוים שגא' לא תדרוש שלומם. כל אלו בכלל לא יהיה
 אך שהן בלן מנות לא תעשה נגרות ונמשכות אחר
 ע"ז. ולשוכרי מנותי (שמות כ) ירמוז למנות לא
 תעשה הנכללות בגדר גמילות חסדים שנאמר (שם)
 ועשה חסד לאלפים. והן שלא לתשכן האלמנה שגא'
 (דברים כד) לא תחבול בגד אלמנה. ושלל יחבע
 פעני בחובו שגא' (שמות כב) לא תהיה לו כנושה
 ובד"ה כשהוא יודע שאין לו מפני שהוא מלבין את
 פניו בלא תועלת שיש לו. ושלל להרחיק זרע עשו
 מן הקהל אלא עד ג' דורות שגא' (דברים כג) לא
 תחשב הדומי, ולא מזרי לבא בקהל אלא עד ג'
 דורות שגא' (שם) לא תחשב מזרי, ושלל להלוות
 צרבים שגא' (ויקרא כה) את כספק לא תתן לו בנשך,
 ושלל ללוות צרבים שנאמר (דברים כג) לא תשיך

לאחיק, ושלל להשיח יד בין לזה למלוח צרבים להיות
 ערב או עד ולא לכחוב ביניהם שגא' (שמות כב) בכל
 אלו לא תשימון עליו נשך. ושלל לעבוד בעבד עברי
 בעבודה עבד שגא' (ויקרא כה) לא תעבוד בו עבודה
 עבד. ושלל למכור אוחו ממכרת עבד שנאמר (שם)
 לא ימכרו ממכרת עבד, ושלל לעבוד בו בפרך שגא'
 לא תרדה בו בפרך. ושלל להניח לגוי לעבוד בעבד
 עברי הנמכר לו שגא' (שם) לא ירדנו בפרך לעיניך.
 ושלל למכור אמה עבריה שנאמר (שמות כה) לא
 ימשול למכרה, ושלל למנוע ממנה שאר כסות
 ועונה שנאמר (שם) לא יגרע, ושלל ימכור אשת
 יפת תואר שגא' (דברים כה) ומכר לא תמכרנה.
 ושלל לכנוש אוחה לשפחה אחר שלקחה לאשה,
 שנאמר (שם) לא תחטמר בה. ושלל לאחר פעולת
 שכיר שגא' (ויקרא יט) לא תלין פעולת שכיר, ועוד
 יכלול מנות לא תעשה של חסד עם המחים שלא
 תנשא יבמה לאחר חוץ מיבמה שגא' (שם כה) לא
 תהיה אשת המת החולה לאיש זר, כדי ליתן זרע
 לאחיו ולא תכרת שלשלת היחס מן המקום שמשלשלת
 משם: דא השא זו מנות לא תעשה שלא ליטע לשוא
 ויכלול שלא לעבור על שבועת בטוי, ושלל לחלל שמו
 של הקב"ה שגא' (ויקרא כב) ולא תחלל את שם
 קדשי. ושלל לנקוב את השם לפי שאנו מזהרין על
 ברכת השם וכתיב בעונש (שם כד) ונקב שם ה' מות
 יומת. ושלל לנסות את השם שגא' לא תנסו. ושלל
 לעבור על דברים שאסר בהן על נפשו שג' (במדבר ל)
 לא יחל דברו:

לא תעשה כל מלאכה. זו מנות לא תעשה. שלא
 לעשות מלאכה ביום השבת. ויכלול שלא לנאת
 חוץ לתחום, ושלל לענוש בשבת שגא' (שם לה) לא
 תבטרו את כל מושבותיכם ביום השבת. ופירושו לא
 תשרוף מי שנחייב שריפה והוא הדין שאר מיתות
 ב"ד מה שריפה שהיא מיוחדת שהיא אחת מיתות
 ב"ד ואינה דוחה את השבת אף כל שאר המשפטים
 לא ידחו את השבת, ונמלא בירושלמי בכל מושבותיכם
 ר' אילא בשם ר' ינאי מכאן לבתי דינין שלא יהו דינין
 בשבת, ויכלול עוה שלא לחרוש בשור וחמור יחדו
 שנאמר (דברים כב) לא תחרוש בשור ובחמור יחדו
 ועל כן אמר שורך וחמורך:

לא תרנח זו מנות לא תעשה שלא להרוג נקי.
 ויכלול עוד שלא לנסות אחרי רבים לרעות בדיני
 נפשות אם היו המחייבין יוסר על המזכין אחד עד
 שיהיו שנים שגא' (שמות כג) לא תהיה אחרי רבים
 לרעות, ושלל ילמד חובה מי שלמד זכות תחלה בדיני
 נפשות שגא' (שם) לא תענה על ריב לנשות, ושלל
 למנות בדיינין אדם שאינו חכם בדברי תורה אע"פ
 שהוא חכם בחכמות אחרות שגא' (דברים ה) לא
 תכירו פנים במשפט, ושלל לכרות הדין על פי עד
 אחד, ושלל לשמוע מאחד מבפלי דינין ואין חברו
 עמו שגא' (שמות כג) לא תשמע שוא, ושלל
 לחתוך הדין באומד הדעת עד שירא שני עדים גופו
 של דבר שגא' (שם) ונקי ונדיק אל תהרוג. ושלל
 יורה

יורה הפד שהפיד צדיני נפשות שנה' (במדבר לה) ועד אחד לא יענה בנפש . ואלא יהרג מחויב הריגה קודם שיטמוד בדין שנה' (שם) ולא ימות הרוגה עד עמדו וגו' ואלא לחוס על הרודף אלא הורגין אותו קודם שיגיע לרודף כענין שנה' (דברים יז) וכל העם ישמשו וייראו וגו' , ואלא לענוש האנוסה שנה' (שם יד ז) ולנערה לא תעשה דבר . ואלא ליקח כופר מן הרוגה לפי שפוטו לרנוח אחר שנה' (במדבר לה) ולא תקחו כופר וגו' , ואלא ליקח כופר בגלות רוחה בשגנה שנה' (שם) ולא תקחו כופר לנוס . ואלא לעמוד על הדם שנה' (ויקרא יט) לא תעמוד על דם רעך . ואלא להניח מכשול שנה' (דברים כב) ולא תשים דמים . ואלא להכביל עור בדרך שנה' (ויקרא יט) ולפני עור . ואלא להוסיף מלקות המחוייב מלקות שנה' (דברים כה) לא יוסיף פן יוסיף . ואלא לרגל שנה' (ויקרא שס) לא תלך רכיל . וכן הוא אומר (יחזקאל כב) אנשי רכיל היו כך למען שפך דם . ואמרו רז"ל (ערכין פ"ג דף טו:) ג' לשון הרע הורג האומרו והמקבלו ומי שנה' עליו . האומרו מדואג שנה' (תהלים כב) גם אל יתך לנח . המקבלו משאלו . ומי שנאמר עליו מאחימלך בן אחיסוב , ואלא לשנוא בלב שנה' (ויקרא יט) לא תשנה את אחיך בלבבך . ואלא להלבין פני חברו . והוא שאמרו יכול אפילו פניו משחטת (ככרוס) ח"ל (שם) ולא תשא עליו חטא . ואמרו עוד במערכה במאי זהירי פטי באחורי אנשין דחזיל סומקא ואחי חזירא . ואלא לחבול כלים לעושיין בהם אוכל נפש שנה' (דברים כד) לא יחבול רחיס ורכב . ואלא לנקוס שנה' (ויקרא יט) לא תקוס . ואלא לנשור שנה' (שם) ולא תשור שכל מי שנוקס ומטר חינו הולך בדרכיו של הקב"ה שנה' (ירמיה ג) כי השיד אני נאום ה' לא אשור לעולם . וכן הנדיק חץ ראוי לו לנקוס ולנשור , ודוקא במילי דעלמא אבל במילי דשמיה מותר ועל זה כתיב (משלי כח) שאת פני רשע לא טוב , ואמר דוד (תהלים קלס) הלא משנאיך ה' אשנה . וכתיב (משלי ח) יראה ה' שנאת רע , ביאורו שנאת איש רע . וכן בהקב"ה ח"ע"פ שאומר לא אשור לעולם לגבי הרשעים הוא נוקס ומטר שנה' (נחום ח) נוקס ה' לנרו וגו' .

לא תנאף כולל שלא לגלות ערות אה ושלא לגלות ערות אהיו . ואלא לגלות ערות אהיו מן האב ומן האה . ואלא לגלות ערות בת הבן . ואלא לגלות ערות בת הבת . ואלא לגלות ערות אבא ק"ו מבת הבת . ואלא לגלות ערות אשה ובתה . ואלא לגלות ערות אשה ובת בנה . ערות אשה ובת בתה . ערות אחות האב . ערות אחות האם . ערות האם . ערות אשת אחי האב . ערות אשת הבן . ערות אשת האח . ערות אחות אשה . והטעם בכל אלו שלא להשיב הדבר הנפרד לשרשו והטעם לעיקרו . שלא לגלות ערות נדה שנס זה קרוי עומאה שנאמר (ויקרא יח) ואל אשה בנדת עומאתה וגו' שלא לגלות ערות אשת איש שאף זה קרוי עומאה שנה' (שם) ואל אשת עמיתך לא תתן

שכנתך וגו' , ואלא להביא אשה בהמה עליה שנאמר (שם) חבל הוא , ואלא לשכב עם זכר שנאמר (שם) תועבה היא . ואלא ליקרב לעריות בדבר המביא לידי גילוי ערוה שנה' (שם) לא תקרבו לגלות ערוה . ואלא ללבוש אשה לבוש איש של' (דברים כב) לא יהיה כלי גבר על אשה , ולא ילבש איש לבוש אשה שנה' (שם) לא ילבש גבר שמלת אשה . שכל זה דרך המנאפים הזכר מתיחד עם הנקבות והנקבות עם הזכרים : לא תגוב זה מנות לא תעשה . שלא לגוב נפש מישראל והוא דומיא דלא תרנח לא תנאף שיש בהם מיתות ב"ד , ויכלול עוד שלא לגוב ממון שנה' (ויקרא יט) לא תגובו שנסדר קדושים תהיו . ואלא יונה במקח וממכר שנה' לא תונו , ואלא לעשות שול במדה שנה' (שם) לא תעשו עול וגו' . ואלא לעשות איפה ואיפה שנאמר (דברים כה) לא יהיה צביתך איפה וגו' , ואלא להשיב ענד שברח לארץ ישראל מאדוניו שבח"ל , ואלא לענות יתום ואלמנה שנאמר (שמות כב) כל אלמנה ויתום לא תענון :

לא תענה זו מנות לא תעשה שלא לעשות עדות שקר . ויכלול שלא יגרש את אשתו לעולם בלשון (משלי ג) אל תחרוש על ריעך וגו' , והנביא מלאכי אומר (מלאכי ב) כי שנה שלח . וכתיב (ירמיה ג) אכן בגדה אשה מרעה כן בגדה בי , ויכלול עוד שלא יגרש אונס אנוסחו שנאמר (דברים כב) לא יוכל שלהה כל ימיו , ואלא יעיד בעל עבירה שנאמר (שמות כג) אל תשח ירך עם רשע . ואלא יעיד קרוב שנה' (דברים כד) לא יומחו אבות על בנים כלומר בעדות בנים וה"ה לשאר קרובים :

לא תחמוד זו מנות לא תעשה בחמדת הלב החמיל במנות הלב וסיים במנות הלב לומר כי הכל מיוחד וסופו כחלחלו , כי הוא כמו המעין המחפשע מן המקור שאין לו סוף , והנה עשרת הדברות כנגד עשר ספירות . ונמצא בספר יצירה עשר ספירות בלימה נעוץ סופן בחלחולן כשלהבת קשורה בגחלת שהרי הרבה חוסין של אש יונחין מן הגחלת שהיא אחת והחורה נמשלה לאש שנה' (ירמיה כג) הלא כה דברי כאש נאום ה' וכתיב (שיר ח) רשפי אש שלהבת יה . ויש לשאול ואיך קבעה תורה מנות זו בחמדת הלב ומי יוכל להזהר שלא יחמוד בלבו הדבר הנרחה . ואמר החכם רבי אברהם בן עזרא הכונה שיסיר מחשבה זו מלבו ויחישא מן הדבר כמו שמחישא הכפרי מנשוא המלכה שהרי יודע הוא שאי אפשר לו זה . וכן יעשה באשת חבירו . ויכלול שלא יגזול שנאמר (ויקרא יט) ולא תגזול שחרי מן החמדה יבא לידי גזילה הוא שכחוב (מיכה ב) וחמדו שדות וגזלו . ואלא להסיג גבול שנה' (דברים יט) לא תסיג גבול ריעך . ואלא לעשוק שנאמר (ויקרא יט) לא תעשוק ושלא לכחש בממון חבירו שנה' (שם) לא תכחשו , ואלא להחאות שנה' (דברים ה) לא תחלוא בית רעך , ואלא יאכל השכיר בשעת מלאכה מן המחובר שהוא עשה בו שנאמר (שם כג) וחרמש לא חניף , ואלא ליתן לכליו שנה' (שם) ואל כלך לא תתן . הנה הוכחנו תרי"ג מנות

מנות אלו מכלל עשרת הדברות. והנה הם נחלקות לב' חלקים עשה ולא תעשה. ושני דרכים אלו, הא' להדריך האדם במעשים הטובים ללכת בדרכי הש"י להדמות אליו, והב' להרחיקו ולמנועו מן הדרך הרע והמדה המנוגה וזוהי יהיה הגוף והנפש בדרך אחד והסכמה אחת בעבודת הבורא יתברך וזה כענין שאמר הכתוב (תהלים לד) סור מרע ועשה טוב. תרי"ג מנות אלו כולן אלהות והן המורות חכמה האלהות מלד ידיעת פעולותיו כך אין תכלית לפרטי המנות וכמאמר דוד (שם קיס) לכל תכלה ראייתי קץ וגו' :

תרי"ג מנות הללו הם תרי"ג כללים. ועשרת הדברות הן הכלל העליון כמו שאמר שם אדם הוא כלל לראובן שמעון לוי ויהודה גם לעמלקי גם לסלשתי גם לשבעים לשון. ואמנם שם גוף הוא כלל עליון ממנו שהוא כולל הגלגלים והכוכבים והיסודות וכל ברואי מסה היסודות והמחכות האילנות והעשבים הבהמות והחיות העופות והדגים והאדם. וידוע כי הוא משלמות התורה שכל המעמיק במלפניה יראה בעין שכלו כי הכתובים אור נגה עליהם לפקוח עינים עורות. ויתבונן וישיג שהיא הכוללת כל החכמות וכל עניני העולם, וכמו שאמרו במסכת מעניית (ס"ק דף ק) ההוא ינוקא דאשכחיה רבי יוחנן דקא גרים (משלי יט) אולת אדם תסלף דרכו וגו' אמר מי איכא מידי בכחובי דלא רמיזא באורייתא כי האי גוונא והא כתיב (בראשית מב) ויאל לבס ויחרדו איש אל אחיו וגו' על אחת כמה וכמה בעיקרי התורה ובגופי המנות שיש לומר כי בעשרת הדברות נכללו תרי"ג מנות אלו בהזכרנו אחת לאחת. תרי"ג מנות אלו עולמיות נלחיות הן ונוהגות לדורות אינן תלויות בזמן מן הזמנים, וזהו שאמר הכתוב בהן (דברים לג) מורשה קהלת יעקב כלשון האמור בא"י (שמות ו) ונתתי אותה לכם מורשה חני ה'. וכתיב בה (דברים יא) כימי השמים על הארץ. ועוד ראייה מה שאמרו רז"ל, רמ"ח מנות עשה כמנין איבריו של אדם כאלו אומר לו כל אבר ואבר שבו עשה בי מנוה פלונית, שס"ח מנות לא תעשה כמנין ימות החמה כאלו אומר לו יום ויום אל תעבור בי עבירה פלונית, וזו ראייה כי זה המספר לא יחסר לעד שאם כן היה המספר חסר הזמן שיושלם בו חייב המנוה ולא היה במאמר שלם אלא בזמן מוגבל, כן כתב הרמב"ם ז"ל, וע"כ יש להאמין כי תרי"ג מנות הללו נלחיות. וידוע כי כל המשמין יש לו זכות גדול הוא שאמר דוד עליו השלום (תהלים יט) בשמרם עקב רב. וכתיב (שם לה) מה רב טובך אשר לפנת ליראיך וגו' :

אות תורה תי"ז

תורת ה' חמימה משיבת נפש עדות ה' נאמנה מחכימת פתי. פקודי ה' ישירים משמחי לב מנות ה' ברה מאירת עינים. יראה ה' סהורה עמדה לעד משפטי ה' אמת לדקו יחדיו (תהלי' יט).

שלשה פסוקים אלו אמרם דוד בשבת התורה והזכיר למעלה מזה המאורות הגדולים שהם קיום העולם ומנהיגיו. בכה עליון עליהם ואחר שהזכיר ופירש ענין השמש וסיפר קצת פעולותיו ותועלותיו הרבות בא לומר כי עוד יש אור גדול יותר מהשמש והוא התורה כי אם השמש הוא מעיד ומפרסם על אלהותו של הקב"ה ועל יכלתו ורוממותו, הלא התורה היא מעידה על זה יותר ויותר ותועלתה ומעלתה רבה מאד יותר מתועלת ומעלת השמש, כי השמש מי שמחמיד ומרבה לשבת בחומו יבוב לו הדבר לנזק גדול עד שיחלף כמו שמלינו ביונה הנביא (יונה ד) ותך השמש על ראש יונה ויחלף, אבל המחמיד בעסק התורה חינו כן אבל היא משיבת נפש. וידוע גם כן כי השמש נכנס במות האדם עד שיסתנע אבל התורה היא מחכימת פתי. ועוד השמש מי שמרבה לשבת שם ידאג ויחלף אבל התורה פקודי ה' ישירים משמחי לב, ועוד מי שמסתכל אל עין השמש יכהו עיניו. אבל התורה מאירה עינים, ועוד השמש ח"ט"פ שהוא זך וטהור פעמים שיכסוהו עננים ולא יהיה מראיתו טהור, גם לפעמים יעבדוהו מן האומות ויעשו ממנו ע"ז ואז חינו טהור, ולכך המבילו דוד לחתן היואל מחופתו ולא לחתן הנכנס לחופתו, אבל התורה טהורה לעולם ואין לטהרה הפסק וזהו שאמר סהורה עומדת לעד כלומר סהרה עומדת בעלמה לעד לא תפרד ממנה, ועוד ידוע כי השמש היא מאירה ביום ולא בלילה אבל התורה האור שלה משמש לעולם, ועוד השמש אין אורו שוה כי אם עד חצי היום מוסיף ומשם ואילך אורו מתחסר ואינו עומד בהשויה אחת אלא משתנה פעם אחר פעם אבל התורה משפטי ה' אמת לדקו יחדו, הא למדנו מכל זה תועלות הגדולות הנמלאי בתורה יותר מן השמש, וכן חקנו לנו רז"ל בנוסח התפלה לומר והאר עינינו בתורתך ובמלוכהך בצדקה הסמוכה ליוצר המאורות כשם שסמך בכאן תורת ה' חמימה לענין השמש שהזכיר תחלה וזה לבאר כי אור התורה והמנוה גדול מאד מאור המאורות העליונות, וא"כ אין לאדם תחבולה שיגל ממחשבי הדברים הטבעיים שהם תחת השמש זולתי בקיום התורה והמנות שהם על השמש, והנה דוד ע"ה הזכיר בכאן בענין התורה ו' לשונות והם תורה עדות פקודים מנוה יראה משפט ועם כל אחד ואחד מן הלשונות הזכיר ה' המיוחד. והיה הענין כנגד ו' קצוות כי ישראל במתן תורה הראו לדעת כי ה' הוא האלהים שליט בו' קצוות ואין עוד מלבדו. וגו' פסוקים אלו תמלא בכל אחד ואחד מהם י' תיבות וגו' עשריות אלו כנגד ג' חלקי המציאות שנבראו ונשתכללו מן החכמה העליונה שנאמר (משלי ג) ה' בחכמה יסד ארץ כונן שמים בתבונה בדעתו סהומות ונקשו, החלק הראשון הוא עולם המלאכים שהם י' מדרגות. החלק הב' הוא חלק הגלגלים שהם י', החלק הג' העולם השפל הזה המתקיים בזכות התורה שהיא עשרת הדברות. ואם כן הרי לך שלשה פסוקים אלו צ"ע עשריות שהן כוללין שלשה חלקי המציאות שנבראו

זוהי לרוב חסרוננו שהוא לריך לרדוף אחר סרפנו :
 בין כך ובין כך התורה בטלה וזה דומה לאדם
 שנותן לחברו ספר חתום והוא יודע לקרותו והוא
 משיב לו שאינו יכול לקרותו, ז"ש יבטיח לבני דורו
 (ישעיה כט) ויהי לכם חזות הכל כדברי הספר החתום
 וגו' פי' חזות הכל נכוחת הכל כלומר דברי התורה
 והנבואה שביד הנביאים והחכמים. ופירוש כי חתום
 כלומר ימלא זאת העילה לפי שאין רצונו לקרותה
 כי אם היה רצונו לקרותה היה אומר פתח אותו
 ואקראנו, ואמר עוד (שם) ונתן הספר אל אשר לא
 ידע ספר לאמר קרא גו' זה ואמר לא ידעתי ספר
 ובין כך ובין כך הספר אינו נקרא ואינו שומעין
 דברי התורה והנבואה לא החכמים ולא הטפשים,
 וראוי אדם לשית אל לבו אלו הגיע לאדם ספר ממלך
 ב"ו והיה מסופק בהבנתו מפני דמות הכתיבה
 ודקושת או עומק הלשון או יצטער לער גדול עד
 שיבינהו וישים כל לבו ושכלו להבין זה, ואם ככה
 הוא עושה על ספר ב"ו שהיום כאן ומחר בקבר על
 אחת כמה וכמה על ספרו של ממ"ה הקב"ה אשר
 הוא חייו והלכתו כענין שכתוב (דברים ל) כי הוא
 חיך ואורך ימיו. והנה בעון הזה נכשלים כמה בני
 אדם שהולכין בכל מאמלי כח להשלים חוקם בהכנת
 מלך ב"ו ומתרגלים בחק ספר מלכי המלכים
 הקב"ה וזה דומה למי שנא' בו (דניאל ה) ולאלהא
 כספא ודהבא נחשא ופרזלא אשא ואבנא די לא חזיין
 ולא שמעיין ולא ידעיין שבחא ולאלהא די נשמחך בידיה
 וכל ארחתיך ליה לא הדרת. ודרשו רז"ל (אבות פ"ו)
 בכל יום ויום ב"ק מפונצת וילאח מהר חורב ואומרת אוי
 להם לבריות מעלבוניה של חורה, והא למדת שהתורה
 עיקר היצירה באדם וז"ש (ירמיה ט) כה אמר ה' אל
 יתהלל חכם בחכמתו ואל יתהלל הגבור בגבורתו ואל
 יתהלל עשיר בעשרו כי אם בזאת יתהלל המתהלל
 השכל וידוע אותי. סידר הגביא בכאן שלשה מדות
 כסדר הראוי להן חכמה גבורה ועושר, התחיל בחכמה
 כי החכמה מעולה מן הגבורה לפי שהחכמה מנד
 הנפש והגבורה מנד הגוף והגבורה מעולה מן העושר
 כי העושר אינו לא מנד הנפש ולא מנד הגוף, ולכך
 הקדים החכמה תחלה למעלתה והזכיר העושר אחרון
 לפחיתותו והנה זה בהפך מכוונת ההמון שהם מחשיבים
 העושר יותר מן הגבורה ומחשיבין הגבורה יותר מן
 החכמה, ועל כן ביאר לך הכתוב כי מה שההמון
 מבזין והיא החכמה הוא אלל השי"ס מהודר ומעולה,
 וידוע כי החכמה חועיל לאדם בעוה"ז ובעוה"ב
 והעושר לא יועיל לו כלום אחר מותו כי לא צמחו
 יקח הכל לא ירד אחריו כבודו. אין העולם מחקיים
 אלא בשביל התורה שנאמר (שם לג) אם לא בריתי
 יומם ולילה חקות שמים וארץ לא שחתי. וכן מצינו
 במלאכי שהיה אחרון לכל הנביאים שהזכיר על
 התורה וחתם דבריו בה הוא שאמר (מלאכי ג) זכרו
 תורת משה עבדי והשלים ואמר סן אבא והכיתי את
 הארץ חרס. וכאלו אמר זכרו תורת משה עבדי
 ואנרך את כל העולם ואם לא תזכרו הרי אני מתחריס
 כל

בכח החורה. וכנגד ו' לשונות אלו של תורה מצינו
 ו' סדרים של משנה. ואמרו במדרש תהלים (תהלים
 יט) תורת ה' תמימה זה סדר נשים עדות ה' נאמנה
 זה סדר זרעים שהוא מאמין בחיי העולם וזרע.
 פקודי ה' ישרים משמחי לב זה סדר מועד שיש בו
 תפלה וסוכה ולולב ומועדות שכתוב בהן (דברים יו)
 ושמחת בחגך. מנוח ה' ברה מאירת עינים זה סדר
 קדשים שמאיר את העינים, יראת ה' תורה זה סדר
 פהרות. משפטי ה' אמת זה סדר נזיקין שיש בו כל
 הדינין, וששה סדרים הללו הם כנגד סדרי העולם
 שהם ו' והם קור וחוש וקין וחורף ויום ולילה. ומזה
 יאמר הכתוב (איוב י) ללמות ולא סדרים כי הקבר
 הוא ארץ עיפחה כמו אופל הלילה והוא מקום ללמות
 אין שם סדרי העולם ולא סדרי מערכת הכוכבים
 כי כיון שמת האדם אין לכוכבים בקבר מתשלט עליו
 וששה סדרים אלו הם תורה שבע"פ כי עיקר התורה
 היא תורה שבע"פ שאין חורה שכתוב יכולה להחבא
 כי אם ע"י תורה שבע"פ. וכן דרשו רז"ל (ב"מ דף
 לג) בסוף פרק אלו מניחות העוסק במקרא מדה
 ואינה מדה, במשנה מדה שנוחנין עליה שכה בתלמוד
 אין לך מדה גדולה מזו מדה היא שהכל תלוי בה, ודרשו
 עוד לא כרת הקב"ה ברית עם ישראל אלא בשביל
 תורה שבעל פה שנאמר (שמות לד) כי ע"פ הדברים
 האלה כרתי אתך ברית, ואמרו עוד כל מי שבידו
 מקרא ומשנה ואין בידו תלמוד אסור להתערב עמו
 שנאמר (משלי כד) ועם זונים אל תתערב מפני שהם
 מבלי העולם שמורין הלכה מחוך משנתם, ואמרו
 עוד רבי יוסי אומר גדול התלמוד שקדם לחלה
 לתרומות ולמעשרות חמשים וארבעה לשמשים ששים
 ואחת ליוכל מאה ושש, וכשם שהתלמוד קודם למעשה
 כך דינו קודם למעשה שנא' (שם יז) פוסר מים
 ראשית מדון. וכשם שדינו קודם למעשה כך בכרו
 קודם למעשה שנאמר (תהלים קה) ויתן להם ארצות
 גוים ועמל לאומים יירשו בעבור ישמרו חקיו
 ופורותיו ינצורו : לא נברא האדם אלא לתורה
 שכן דרשו בפרק חלק (דף נט ע"ב) אדם לעמל נברא
 שנאמר (איוב ה) אדם לעמל יולד. ואיני יודע
 אם לעמל פה או לעמל מלאכה כשהוא אומר
 (משלי טז) כי אכף עליו פיהו הוי אומר לעמל פה
 ועדיין איני יודע אם לעמל תורה אם לעמל שיחה
 כשהוא אומר (יהושע ח) לא ימוש ספר התורה הזה
 מפוך הוי אומר לעמל תורה נברא, ושם עוד כל
 המשחיר פניו בעוה"ז דברי תורה הקב"ה מכהיק
 זיוו לעוה"ב שנא' (שה"ש ה) מראהו כלבנון בחור
 כארזים. אמר ר' תנחום בר חיילאי כל המרעיב
 עצמו על דברי תורה בעוה"ז הקב"ה משבישו לעוה"ב
 שנאמר (תהלים לז) ירויון מדשן ביתך וגו'. וכיון
 שהתורה עיקר יצירת האדם יש לו לדאוג כמה שרוב
 העולם נכשלים בעון בטול תורה והם משימין כל
 זמנם בהבל ואינם קובעים עתים לתורה בשבת
 ובמועדים ולפעמים בימות החול גם בלילות וכל אחד
 מהם ימלא עילות זה לריבוי עשרו שאין לו פנאי

כד

תורה

הקטח

כל העולם . ונמלח למד מכלן שכל העולם חלוי בתורה , וידוע כי ברית התורה לא נכרת עם ישראל בהר סיני אלא בדם שנאמר (שמות כד) הנה דם הברית וכל מי שאינו עוסק בתורה מביא חרב לעולם שנא' (ויקרא כו) והבאתי עליכם חרב וקמת נקם ברית וגו' כלומר נקם במול הברית , וכן אמרו צבראשית רבה ספר וסייף ירדו כרוכין מן השמים אם תקיימו את התורה חזכו ואם לאו חלקו בזה והיכן פירושו שנא' (צבראשית ג) וישכן מקדם לג"ע את הכרוזים ואת להם התרב , הכרוזים זו תורה שנא' (שמות כה) ודברתי איתך וגו' מבין שני הכרוזים וכתיב (במדבר ז) וישמע את הקול מדבר אליו מעל הכפורת מבין שני הכרוזים וידבר אליו . ודרשו רז"ל (ברכות דף ח) אין לו להקב"ה בעולמו אלא ד' אמות של הלכה כלבד כלומר שאין לו חסן וצחירה בעולמו אלא במין האדם העוסק בהלכה שמקומו ארבע אמות . וכמה לו עונות וחטאות מי שאפשר לו לעסוק בתורה ואינו עוסק שכן דרשו צבנהדרין (חלק דף נט) (במדבר טו) כי דבר ה' בזה זה שאפשר לו לעסוק בתורה ואינו עוסק :

בא וראה כמה גדול כח התורה שכן אמרו צברכות פ"ק (דף ה) כל העוסק בתורה נלול מן היסורין שנאמר (איוב ה) ובני רשף יגביהו עוף אין רשף אלא יסורין שנא' (דברים לב) מזי רעב ולחומי רשף . ואין עוף אלא דברי תורה שכתוב בהן (משלי כג) התעייף עיניך זו ואינו , כמה גדול כח התורה שהרי אמרו חכמים למכור ספר תורה כל עיקר ואפילו אין לו מה יאכל והוא שאמרו צבגילה צפ" בני העיר (דף כז) כל המוכר ס"ת ואפילו אין לו מה יאכל אין רואה סימן ברכה לעולם פי' מאותן דמים , אבל אם היה רוצה ללמוד תורה מותר לו למכור ס"ת שכן אמרו שם אין מוכרין ס"ת אלא ללמוד תורה ולישא אשה , והכעס מפני שהגשוואין קיום המין בעולם וכן לימוד התורה גדול מספר תורה לפי שהתלמוד מביא לידי מעשה :

התורה יאמרך אדם לחזור עליה שכן דרשו רז"ל כל העוסק בתורה ואינו חוזר בה דומה לאדם שזרע ואינו קוצר , כל הלומד תורה ומשכחה דומה לאשה שיוולדת וקוצרת וכיולד ימלס אדם מן השכחה שיחזור עליה חמיד ושישתדל בה צשינון הגירסא , שכן מלאנו בחכמי ישראל שהיו זהירין עליה ומתעסקין בשינון הלשון ואפילו בשעת מיתתן לא היו פוסקין מלימודן , והוא שדרשו על רבה בר נחמני שהיה מגדולי התלמוד ואפי' בשעת פסירתו לא היה פוסק מלימודו , והוא שאמרו צבבא מליעא צפרק השוכר (דף טו) רבה בר נחמני הוא גרים שמע דקא מיסלגי צמתיבא דרקייעא אם צברת קדמה לשער לכן עמא אם שער לכן קדם לצברת פהור ססק הקב"ה אומר פהור וכלאו מתיבא דרקייעא אמרי עמא אמרי מאן נוכח רבה בר נחמני דאמר רבה בר נחמני אני יחיד כנגעים ואני יחיד צאהלות שדר לשליחא צבריה ולא הוה מני מלאך המות למקרב

לגביה דלא הוה פסיק פומיה מצירסא אדהכי נשב זיקא ואושא ציני קני סבר גונדא דפרשי הוו אמר סינח נפשיה דההוא צברא ולא נימסר צידא דמלכותא כי הוה ניחא נפשיה אמר פהור פהור יתה צת קול ואמרה אשריך צר נחמני שגופך פהור וילאחה נשמך צברה . וכן מלינו צמסכת מכות (דף י) צרק ואלו הן הגולין כתיב (דברים ד) את כל צבר צמדבר וכתיב צבריה וזאת התורה אשר שם תשה , מכלן שדברי תורה הם מקלס ואפילו ממלאך הנוח , כי הוה דרב חסדא הוה יחיב וגרים צבי רב ולא הוה יכול מלאך המות למקרב גביה דלא הוה שתיק פומיה מצירסא פליק אלאזא דבי רב פקע ארזא ושהיק ויכיל ליה . וכן מלינו צדוד המלך שלא היה פוסק מלימודו דאמרי צמסכת שבת (דף לב) צימא דנח נפשיה אשתמיס דרגא מחותיה . וציאור הענין צמה שלא היה רשאי מלאך המות להתקרב אליהם והם עוסקין בתורה , טעם הדבר מפני הברית הצרותה מסיני למקבלי התורה שלא היה ראוי מלאך המות לשלוט בהם . וכענין שדרשו רז"ל (שמות לב) צרות על הלוחות חירות ממלאך המות . וכיון שהתורה ען חיים אין מיתה במקום חיים . וכשם שאלו היה האדם מתעסק בחסא ועון ומת מהוכו שאי אפשר לו לירש חיי השעה צ כיון שלא שב והתורה אלא שמת מתוך חסאו כן זה שעוסק בתורה אי אפשר לו שימות מתוך עסקו ומפני זה יבאו סבות מצעל הסבות יתעלה לכל לדיק ולדיק שצדורות שיהיו פוסקין מלימודם כדי שיסלוט בהם הכח הממית ולא תחצפל גזירת הגזור צ"ה . זה נ"ל צטעם הדבר ואל תחמה על החפץ כי הדבר אמת ויחיב . ואם נפשך לומר מלינו כמה נביאים ולדיקים שמתו ולא מלינו להם סבות שיפסיקו מלימודם ומתו . אין ספק כי תשהכח מהם הורחם רגע וצחותו רגע הוה שולס הכח הממית . והנה משה רבינו אדון כל הנביאים הוצרכו רז"ל לומר נסתחמו ממנו מעינות חכמה אע"פ שלא הייתה מיתתו ע"י הכח הממית ח"ו אלא צנשיקה , והא למדת כמה הייתה חגיבה על חכמי ישראל וה"ה שהייתה חגיבה על מלכי ישראל שכן מלינו צחזקיהו המלך (חלק דף נה :) שחלה חרב על פתח בית המדרש ואמר כל מי שלא יעסוק בתורה ידקר צחרב צדקו מדן ועד באר צבע ומנבת עד אנסיפרא ולא מלאו עם הארץ ולא מלאו חינוק ולא חינוקות שלא היו בקיין , בהלכות צומאה וצברה . וכן מלינו ציהושפט שאמר הכתוב (ד"ה צ כ) ויעמד יהושפט בקהל יהודה וירושלים צבית ה' לפני החצר החדשה . מאי החצר החדשה אמר רבי יוחנן שחדשו צה דברים ואמרו סטל יום אל יכנס צמתנה ליה . ומלינו עזרא הסופר הבין שכתב כל התורה והיה כעין מלך והקישו הכתוב למשה רבינו , כתיב צמשה (שמות יג) ומשה עלה וכתיב צעזרא (ז) הוה עזרא עלה מצבל וכמה חקנות חקן צישראל , וכן מלינו חכמי התלמוד שהיו עוסקין בתורה מתוך הדוחק והעוני . ואמרו צמדש מאי דכתיב (סיד השירים ז) לכה דודי נלא השדה גלינה צכפרים וגו' לכה

לכה דודי נלא השדה אמלה כנסת ישראל לפני הקב"ה
 רבש"ע אל חדיגני כיושני כרכים שיש בהן גזל ועריות
 ושבעה שוא אלא לכה דודי נלא השדה אראך תלמידי
 חכמים ציושבין ושסקין בחורה מחוך הדחק. נלינה
 בכפרים אלא תקרי בכפרים אלא בכופרים אראך
 בני עשו שהשפעה להם טובה וכסרו בך. נככימה
 לכרמים אלו בני כנסיות ובתי מדרשות נראה אם
 סרחה הגסן אלו בעלי מקרא פחה הסמדר אלו בעלי
 משנה הננו הרמוגים אלו בעלי תלמוד שם אמן את
 דודי לך, וכן מצינו (שבת דף לג) ר' שמעון בן יוחאי
 ור' אלעזר בנו שנחבאו במערה י"ג שנה והיו יתבי
 עד לואריהו בחלא כוליה יומא וגרסי ולא הוה בהדייהו
 אלא חרובא ועינא דמיא דאיברי להו על דרך הנס,
 ואמרו (בסנהדרין דף כ) על דורו של רבי יהודה
 ברבי אלעאי שהיו ששה תלמידים מתכסין בסליח אחת
 ושסקין בחורה. ובמסכת יומא (דף לה:) אמרו
 הלל מחייב את העניים ר' אלעזר בן חרסום מחייב
 את העשירים, ואמרו עליו על רבי עקיבא שלא
 הקדימו אדם מעולם לבית המדרש (ערבי פסחים
 קט) ואמרו עליו על רבי עקיבא שלא אמר מימיו
 הגיע עת לעמוד מבית המדרש חוץ מערבי פסחים
 וערבי יוה"כ (יבמות דף סג:) ואמרו עליו על בן עזאי
 שחשקה נפשו בחורה ולא רצה לישא אשה אמר
 אפטר לעולם שיחקיים ע"י אחרים. (סוכה דף כת)
 ואמרו עליו על רבן יוחנן בן זכאי שמעולם לא שח
 שיחת חולין ולא הלך ארבע אמות בלא תורה ולא
 מלאו אדם מעולם יושב ודומם אלא יושב ושונה.
 חייב אדם ללמד תורה לחברו שכל ישראל ערביין זה
 לזה בכל המנות ומי שמלמד תורה לאחרים שכרו אמו
 וספולחו לפניו שכן דרשו רז"ל (קידושין דף ל) כל
 המלמד בן חברו תורה מעלה עליו הכתוב כאלו קבלה
 מהר סיני שנא' (דברים ד) והודעתם לבניך ולבני
 בניך. ופסוק ליה יום אשר עמדת לפני ה' אלהיך
 בחורב. ובספרק השוכר את הפועלים (דף פה) כל
 המלמד בן חברו תורה זוכה ויושב בישיבה של מפלה
 שנא' (ירמיה סו) אם חשוב ואשיבך לפני העמוד.
 וכל המלמד את בן עם הארץ תורה חפילו הקב"ה
 גוזר גזירה מבטלה בשבילו שנא' (שם) אם חוליא יקר
 מזולל וגו', ביאורו כשם שיש לי רשות לגזור ולבטל
 בן יהיה לך רשות זהו כפי תהיה. ושם עוד מאי
 דכתיב (חייב ג) קטן וגדול שם הוא. אלא כל המקטין
 עצמו בדברי תורה בעוה"ז נעשה גדול לעוה"ב וכל
 המעשים עצמו כעבד על דברי תורה בעוה"ז נעשה
 חפשי לעוה"ב. ובספרק חלק (דף לא:) כל המונע
 הלכה מפי תלמיד כאלו גזלו מנחלת אבותיו שנאמר
 (דברים לג) תורה טיה לנו משה מורשה. מורשה היא
 לכל ישראל מששת ימי בראשית. ושם עוד כל המונע
 הלכה מפי תלמיד חפילו שוכרין שנמעי אמן מקללק
 אותו שנא' (משלי יא) מונע בר יקבוהו לאום. ואין
 לאום אלא שוכרין שנא' (בראשית כה) ולאום מלאום
 יאמן. ואין יקבוהו אלא קללה שנאמר (במדבר כג)
 מס אקב לא קבה אל. ואין בר אלא תורה שנאמר

(תהלים ב) נשקו בר. ואם לימדו מה שכרו זוכה
 לברכות יוסף שנא' (משלי יא) וברכה לראש משביר.
 ואין משביר אלא יוסף שנאמר (בראשית מב) ויוסף
 הוא המשביר:
 התורה לריכה התבודדות הוא שאמר שלמה (משלי
 יח) לחלוא יבקש נפרד וגו'. ונראה לי
 פירושו כי מי שמחלוא לתורה יבקש שיהיה נפרד
 ומתבודד, כי זה מחלוא הלימוד להיות לפעמים
 נפרד מן החברים מתבודד ומתיחד עם שכל ואם
 עושה כן בכל תושיה יתגלע כלומר יתגלה ויתפרסם
 בקי ושלם בכל החכמות, וכן דרשו במסכת ע"ז
 (דף יח) כתיב (משלי ט) על גפי וכהיב (שם) על
 כסא בתחלה על גפי כלו' יחידי מלשון אם בגפו יבא.
 ולבסוף על כסא כלו' יושיבו לו כסא לשמוע חכמתו:
 כל העוסק בחורה לריך לעסוק בה באימה ציראה
 שכן דרשו בברכות פ' מי שמתו חניא והודעתם
 לבריך. וכתיב בתריה יום אשר עמדת וגו' מה להלן
 באימה ציראה ברחת ובזיעה אף כאן באימה ציראה
 ברחת ובזיעה. כל העוסק בחורה מכריעין אותו מכף
 חובה לכף זכות שכן דרשו בברכות (דף סז) פ' היה
 קורא למה נסמכו אהלים לנחלים מה נחלים מעלין
 את האדם מסומאה לטהרה אף אהלים מעלין את
 האדם מחובה לזכות:
 כל העוסק בחורה ניגל מדינה של גיהנם, שכן אמרו
 במדרש תהלים לעתיד לבא הקב"ה מוליא חמה
 מנרתיקה ודן בה את הרשעים שנא' (מלאכי ג) כי
 הגה יום בא בוער כחנור, ומרפא בה את הנדיקים
 שנא' (שם) וזרחה לכם יראי שמי שמש לדקה ומרפא
 וגו'. אמר רבי יהושע לדקה עשה הקב"ה עם כל
 באי עולם כשלא נחתו ברקיע ראשון שאלמלא נחתו בו
 לא היה זל לכל בריה תחתיו שנאמר (תהלים יט)
 ואין נסתר מחמתו אבל לעתיד לבא מי נסתר מחמתו
 מי שעוסק בחורה הוא שכחוב אחריו תורת ה'
 תמימה וכן כתיב (מלאכי ג) כי הגה היום בא
 בוער כחנור. וכתיב אחריו זכרו תורת משה עבדי
 ע"כ: בעוון בטול תורה גלו ישראל שנא' (איכה ב)
 מלכה ושריה בגוים אין תורה משום דאין תורה. ועוד
 ממה שכחוב (הושע ה) זנח ישראל סוב אויב ירדפו.
 משום דזנח סוב ואין סוב אלא תורה שנא' (משלי ד)
 כי לקח סוב נחסי לכם וגו', ועוד ממה שכחוב
 (דניאל ח) ולבא נתן על החמיד בפסע, בפסעה
 של תורה מלכות הרשעה גוברת על ישראל ומלחמת.
 אין עניני העולם עיקר אלא התורה שכן אמר דוד
 ע"ה (תהלים קים) חשבתיו דרכי ואשיבה רגלי אל
 עדותיך, יאמר כשאי מחשב בכל עניני העולם ומחנונן
 בתחליטם איני מולא בהן עיקר אלא בחורה לכך
 ואשיבה רגלי. כל העוסק בחורה כאלו הקריב חמידין
 שנאמר (משלי ה) באהבתה סגנה חמיד. מהו חמיד
 אם עסקת בחורה כאלו אהה מקריב חמידין בכל יום.
 ופסע הכחוב יאמר בשביל אהבתה אהה סועה כל
 היום בענינים הגוסרים שאהה מתרשל בעסקך כשאהה
 עשה תורתך עיקר:
 גדולה

גדולה יותר מלמודך אל תחזיק לשולחנם של מלכים ששולחנך לעוה"ב גדול משולחנם בעוה"ז. וכדרך גדול מכתרים, שהמלכות בשלשים מעלות והכהונה בעשרים וארבעה והחורה בשמונה וארבעה דברים היא נקנית. כל המלמד תורה בעוה"ז זוכה ומלמד לעוה"ב שנאמר (משלי יא) וערוה גב הוא יורה:

תורה

אם תחנה עלי מחנה לא יירא לבי אם תקום עלי מלחמה בזאת אני בטוח. אחת שאלתי מאת ה' אותה חבקב שבתי בבית ה' כל ימי חיי לחיות בטמס ה' ולבקר בהיכלו (תהלים כז). ידוע כי הגדיק אין ראוי לו להחירא כי אם מהקב"ה לפי שהיראה מצ"ו היא מסחיתות הגשם. והיראה שאדם ירא מן המלך היא על שני חלקים, האחת מותרת והיא מטה והשני אסור. המותר הוא שנלפניו מן החורה לירוא מן המלך שנא' (דברים יז) שום תשים עליך מלך ודרשו רבותים (קידושין דף לב ב) שחא אימקו עליך. ואמר שלמס (משלי כד) ירא את ה' בניומלך. יזהירו הכתובים ביראת המלך ובלבד שתהיה היראה הזו שלא יעבור בה על רצון הקב"ה שהוא המלך העליון הממליך את המלך. האסור הוא בדברים שיטעור עליהם על רצון הקב"ה כי היא סיבה שישכח את הש"י וכן אמר (ישעיה כח) מי את ותיראי מאנוש ישות ותשכח ה' עושך, ביאר כי היראה מצ"ו סבה להשכיח את הש"י בסוף, וכן אמר שלמה (קהלת ח) אני פי מלך שטור ועל דברת שבעת אלהים יאמר שלמה אני מטה לך ששטור מות המלך אבל על הדברים כלם שטור שבעת אלהים. שאין ראוי שתדחה זה מטני זה ולא שתחליף מלכות קיימת נלחית במלכות הבל כלה ואובדת שהיום כאלו ומחר בקבר, וכן מצינו בחנונייה מישאל ועזריה שכתוב (דניאל ג) ענו שדרך מישך ועבד ננו ואמרין למלכא נטכדננר לא תשחין אנחנא על דנא סתגס להתבונן סן אחי אלהנא די אנחנא פלחין יכיל לשחבוטנא סנא חתון ערא יקידחא ומן ירך מלכא ישיצ. והן לא ידיע להוי לך מלכא די לאלהך לא חיתנא פלחין ולללם דבכא די הקמח לא נסגוד. ומתה שהזכירוהו כן דרשו רז"ל ממה שקראוהו נטכדננר ולא אמרו נטכדננר מלכא או מלכא נטכדננר שכך אמרו לו לעגין מסיס וארטוניות את מלכא אבל בעגין זה שאחא חומר לאו מלכא את אלא נטכדננר ואת וכלבא שוין. ומתה תמלא סעס האתנחחא במלת למלכא ובמלת נטכדננר שהוא תחלת דבורס תמלא רביע, והא למדת שממדת הנדיקים שאין תחיראים כי אם מהקב"ה לבדו ספני שתגבר בלבם יראת הש"י על יראת ב"ז, וכן הזהירם תורה (דברים כח) כי תלך למלחמה על אחיך וגו' לא תירא מהס כי ה' אלהיך וגו', וע"כ אמר דוד בכאן (תהלים כז) אם תחנה עלי מחנה לא יירא לבי אם תקום עלי מלחמה בזאת אני בטוח. יאמר כי כבר גדל את נפשו במדרגת הכפתון וחזקס בסכשו מעלת היראה בהקב"ה שלא יירא מרבי מחנה ומעולם מלחמה.

גדולה תורה יותר מכל הקרבנות שכן דרשו רז"ל (ר"ה פ"א דף יא) (שמואל א יג) אם יתכפר עון בית עלי בזבח ומנחה בזבח ומנחה אינו מתכפר אבל מתכפר הוא בדברי תורה, וכן הכתוב חומר (ויקרא ז) זאת החורה לעולה ולמנחה ולחטאת וגו' ואמרו (מנחות דף קי) כל העוסק בתורה כאלו הקריב עולה כאלו הקריב מנחה כאלו הקריב חטאת כאלו הקריב אשם כאלו הקריב שלמים. גדולה תורה יותר מהללל נפשות שכן דרשו זכרונם לברכה במסכת מגילה פ"ק (דף עז ע"ב) גדול תלמוד תורה יותר מהללל נפשות דמעיקרא חשיב ליה למרדכי בחר ד' ולבסוף חשיב ליה בחר ה' דכתיב (נחמיה ז) הבאים עם זרובבל ישוע נחמיה שריה רעליה נחמני מרדכי בלשן, סירוש רש"י ז"ל כשהיתה לו גדולה בבית המלך וסירש מן החכמים לא הזכירו הכתוב אלא אחר חמשה לפי שירד ממעלתו אלל החכמים ואע"פ שהגיל נפשות בהיותן בבית המלכות:

שבר תורה אע"פ שאין עיקר השכר אלא לעוה"ב מ"מ אוכל הוא סירות בעוה"ז, והסירות הם הכוננת אויבים שנופלים תחתיו. וכן דרשו רז"ל בברכות פ"ק (דף ז:) כל הקובע מקום לתורתו אויביו נופלין תחתיו שנאמר (שמואל ב ז) ושמתי מקום לשמי ישראל וגו' ובגישין פ"ק (דף ז) (תהלים לז) דום לה' והתחולל לו דום לה' והוא יפילם לך חללים חללים, השכם והערב עליהם לבית המדרש והם כלין מאליהן, וכבר ידוע כי קריאת החורה מטה גדולה היא אע"פ שלא יבין מה שקורא כי פעמים שיקרא אדם פרשה אחת מן החורה ולא יתבונן בעלתו שקרא כלל מתוך שהוא מחשב בדברים אחרים, ולכך קריאת החורה כשיודע שהוא קורא מטה גדולה היא ושכר גדול יש לו בזה. והוא שדרשו בפ"ק של ע"ז (דף יט) לעולם ליגרום אינש אע"ג דלא ידע מאי קאמר שנאמר (תהלים קיס) גרסה נפשי לתאבה, וקריאה זו קראוהו רז"ל מנות קריאה ואע"פ שאינו מבין כל מה שהוא קורא, וכאשר הוא מבין הענין ומכוין לפירוש הדברים הרי זה מטה, ויקראו אותה רז"ל מנות כונה. ובספרת ק"ש יש לכוין בס שלש כומת. האחת מנות קריאה, והב' מנות כונה, והג' מנות ידי חובתו בלוחה קריאה ואחר שהוא מכוין ללאת ידי חובה הרי שכרו גדול מן הקורא בסורה, ומתה אמרו בצרכות (דף יב) (דברים ו) והיו הדברים וגו' על לבך ע"כ מנות קריאה וכונה מכאן ואילך קריאה בלא כונה:

דרשו רז"ל בפ' חלק (דף נט:) כל העוסק בחורה לשמה משים שלים בפמליא של מפלה ובפמליא של מסה שנא' (ישעיה כז) או יחזיק במעוזי יעשה שלום לי שלום יעשה לי. רב אמר כאלו כונה פלטרין של מפלה שנאמר (שם נח) ואשים דברי בסיך וגו' לנסוע שמים וליסוד ארץ. רבי יוחנן אמר אף מגין על כל העולם שנא' (שם) ובגל ידי כסיתך. רבי לוי אמר אף מקרב את הגאולה שנא' (שם) ולאמר לליון עמי אחא. ובמסכת אבות (פרק ששי) אין כבוד אלא תורה שנאמר כבוד חכמים ינחלו. אל תחמוד

מלחמה מפני שהוא בוסח בזאת שהזכיר שהש"י אורי וישעי כמו שכחוב בתחלת המזמור (שם) ה' אורי וישעי ממי אירא, וע"כ אמר בזאת אני בוסח כלומר בדבר הזה שהזכרתי למעלה זהו פשוט, ומדרשו בזאת אני בוסח בתורה והוא שדרשו ח"ן זאת אלא תורה שגא' (דברים ד) חמת הסורה. ולמדנו דוד בשני כתובים הללו מעלת התורה שהמחשבה בה והמחשך בה זוכה לשתי תועלות גדולות, האחד נגלה והוא תועלת הגוף בעוה"ז, והב' נסתר והוא תועלת הנפש לעוה"ב, האחד והוא הנגלה, הוא שביאר דוד בכחוב הזה הראשון שכזכות שהוא מחשבה בתורה ובוסח בה יסלו אויביו תחתיו ולא יירא מהם ועל זה אמר חס תחנה עלי מחנה לא יירא לבי וגו' לפי שפרי התורה כליון האויבים, וזה שדרשו רבותינו ז"ל (גיסין יב) (תהלים לו) דום לה' והתחולל לו, דום לה' והוא יפילם לך חללים חללים השכם והערב עליהם לבית המדרש והם כלים מאלהין, וכן אמרו בצרכות (פרק ראשון דף ז) כל הקובע מקום לתורתו אויביו נוסלין תחתיו שגא' (שמואל ב) ושמי מקום לעמי ישראל ונסעתי ושכן תחתיו ולא ירגז עוד ולא יוסיפו בני עולה לענותו וגו', והזכיר הנביא באותן שהם עבדי ה' (ישעיה כד) כל כלי יוצר עליך וגו', וכל זמן שהיו ישראל עוסקין בתורה לא היו חוקין אלא היו מתגברין על שונאיהן וכשהיו מבטלין אותה ומתרשלין בה הייתה מדת הדין מתוחה כנגדם שכן מנינו במלאך שנראה אל יהושע בדמות איש ומרבו שלופה בידו ושאל לו (יהושע ח) הלנו אתה חס לנרנו והשיבו המלאך לא כי אני נר נבא ה' עתה באתי, ודרשו רז"ל במסכת מגילה (דף י) אמש בטלחם חמיד של בין הערבים ושכשו בטלחם תלמוד סורה אמרו לו על איזה מהן באת אמר להם עתה באתי כלומר על צפול תורה על מה שנטלחם עתה באתי מיד (יהושע ח) וילן יהושע צלילה והוא בתוך העמק בתוך עומקה של הלכה, ומתוך התורה שהיו עוסקים בה היו מתגברים ומנליחין כנגד האויבים, ומן הידוע שלא היה נצחונם של ישראל כשאר האומות המטנהגים ע"פ המקרה והטבע הגמור אבל כל נצחונם היה ע"פ הזכות והעונש, חס היו מנלחין הזכות הוא מנלח ומכלה האויבים לא רצו העם כי עם הזכות היו מנלחין כל רבים עמים במעט עם, כמו שמנינו בערין גדשן שכחוב (שופטים ז) בג' מאות האיש המלקקים אושיע אהבם, ועם אהבם והעונש היו מנלחין ורצו עם לא יועיל להם אבל היו נמארים כלם ביד מעט מן האויבים. והסנה בזה הוא החסא המכלה היחיד או המדינה או המלכות או העולם סלו. וכמו שאמרו (ברכות פ"ק דף לג) ח"ן ערוד ממים אלא חסא ממית, זהו התועלת האחת שיש בתורה בנסתר בתועלת הנפש לעולם הבא ומה שאומרים בעוה"ז בנגלה שפלו אמר דוד בכחוב הזה חס תחנה עלי מחנה וגו', התועלת הב' שיש בתורה בנסתר בתועלת הנפש לעוה"ב הוא מה שאמר בכחוב הב' (תהלים כז) שנתי צבית ה' כל ימי חיי וגו' הכונה שם התורה יזכה אדם לחיי בעוה"ב, ולא יזכה להם אלא בג' דברים בעבודה בידיעה בלימוד

התורה, כי העבד ח"ך יפיק רצון מאדוניו חס' לא יעבדנו הרי העבודה, ואיך יוכל לעבדו עבודה שלימה חס' לא ידענו וכמי וכמ"ש דוד לשלמה בנו (ד"ה א כח) דע את אלהי אביך ועבדו הרי הידיעה, ואיך ידענו כי חס' מתוך לימוד התורה שאמר דוד (תהלים קיט) גל עיני ואזינה וגו' הרי התורה, ועל כן הודיענו דוד בשני כתובים אלו שהתורה הנקראת זאת שהוא בוסח בה ומתעבך בלמודה הנה היא כוללת שתי תועלות הללו, תועלת הגוף בעוה"ז ותועלת הנפש לעוה"ב, ומזה הזכיר הכחוב האחד כליון האויבים בעוה"ז והכחוב הב' חזיון נועם לעוה"ב כי התורה סבה לשתייהן, ושתייהן היו נחלתו של דוד, שכן אמרו במדרש תהלים דוד נחל המלכות שתי נחלות בעוה"ז ובעוה"ב אמר דוד על שתייהן אני מזמר שגא' למנלח על הנחילות. הדא הוא דכתיב (שם פס) חף אני בכור אתנהו וכי דוד בכור היה והלא נאמר (ש"א יז) ודוד הוא הקטן אלא מה בכור נוסל סי שנים בנחלה חף דוד נחל המלכות שתי נחלות בעוה"ז ובעוה"ב. אמר דוד על שתייהן אני מזמר על הנחילות, וזהו שאמר בזאת אני בוסח כלומר בזכות התורה הנקראת זאת. ועוד שם במדרש תהלים (תהלים מט) למנלח לבני קרת מזמור שמעו זאת כל העמים זש"ה (קהלת יא) ומחוק האור וסוב לעינים. מה מחוק הוא אורו של עה"ב אשרי אדם שיש לו מעשים טובים כדי שיראה אותו האור שגא' (שופטים ה) ואוהביו כלאת השמש וגו', רבי אבא אמר מה מחוקים הם דברים הגמשלים לאור שגא' (משלי ו) כי נר מצוה וגו' אשרי אדם שרוחה את התורה מלובנת כשג' שאין סוף למחן שכרה כשיבוא הקב"ה לפרוע לישראל מת, שכרן של עמלי תורה וישפיע להן בזכותה מן האור הלפון אותה שעה הם אומרים לא"ה זכינו על שטסקנו בתורה ואהם הן הייחס אומרין לנו לריק אהם יגיעים, ראו מחן שכרה שגא' (תהלים מט) שמעו זאת כל העמים ואין זאת אלא תורה שגא' (דברים ד) וזאת התורה. האזינו כל יושבי חלד. אלו שמעלים חלודה בגיהנם ומי הם גם בני אדם גם בני איש. אדם זה אברהם שגא' (יהושע יד) האדם הגדול בענקים. גם בני אדם אלו בני ישמעאל ובני קסורה. גם בני איש אלו בניו של נח שנקרא איש לדיק, דבר אחר אלו ע' אומות עכו"ם שיורדין לגיהנם. יחד עשיר ואביון עשיר בתורה ואביון בתורה עשיר דואג ואחיהוסל אע"פ שהיו ראשי סנהדרות יורדין לגיהנם ואביון בתורה מי שבידו סיפוק ללמוד ולא למד לפיכך אמרו בני קרת הוהיל וכך הוא מחן שכרה של תורה (שם) פי ידבר חכמות חכמתה של תורה, והנות לבי תבונות בתבונה של תורה, אפה לפשל אזני למשליה של תורה ע"כ, ובמדרש תהלים עוד (תהלים כז) אחת שאלתי מאת ה' וגו' אמר לו הקב"ה דוד בתחלה אתה אומר אחת שאלתי מאת ה' וחזרת ואמרת לחזות בנועם ה' וגו' אמר לפניו רבש"ע לא יהא העבד שוה לרבו בתחלה לא כך באת עלי באחת שגאמר (דברים י) ועתה ישראל מה ה' אלהיך שואל מעמך וגו' ואח"כ פתחת עלינו במצות הרבה

הרבה שנה' (שם) ללכת בכל דרכיו וגו' הוי דיו לעבד
 שיהא כרבו. ובברכות פ"ק (דף ח) מאי דכתיב (תהלים
 פז) אוהב ה' שערי ציון וגו' אמר הקב"ה אוהב אני
 שערים המצויינין בהלכה מכל צחי כנסיות ובחי
 מדרשות. והיינו דאמר רבי חייא בר אמי משמיה
 דעולא מיום שחרב בהמ"ק חין לו להקב"ה בעולמו
 אלא ד' אמות של הלכה בלבד :

וביון שהודענו על משלת התורה שהיא עיקר הכל
 ראוי שיחזיקו הגבאים בענין תלמוד תורה,
 ושישחדלו להעמיד התינוקות אל בית הספר כי הוא
 העיקר בלימוד התורה שהיא חין גדיים חין חיישים.
 ועיקר התורה חיה אלא בימי הנערות. וכן אמרו
 במסכת אבות (פ"ג) בפרק בן זומא רבי אלישע
 בן אבויה אומר הלמד תורה ילד למה הוא דומה לדיו
 כתובה על נייר חדש והלמד זקן למה הוא דומה לדיו
 כתובה על נייר מחוק, הרי שהמשיל למוד האדם
 כשהוא נער לכתיבה שעל הנייר החדש שאינו נמחק
 לעולם כן הלמוד בימי הנערות לא ישכח לעולם,
 וכענין שאמר שלמה במדות הנער (משלי כב) חנוך
 לנער פ"ס דרכו וגו', והלומד בימי הזקנה המשילו
 לכתיבה שעל גבי נייר מחוק שהכתיבה הראשונה נמחקה
 כבר ועבר זמנה וזו השנייה חיה מובנת כלל כן הלימוד
 בימי הזקנה כבר עבר זמנה, ואין מחקיים בידו וסוף
 ששוכח, וכאותה שאמרו במס' שבת פ"ב (דף כא ב)
 נחקה מינה לגירסא דינוקתא, ולפי מהיגי הקהל
 שבכל עיר ועיר חייבין להעסק במלאכה המורה הזו
 ואם הם נרפים בה נענשים הם בדבר. וכן הוא אומר
 (ויקרא ד) חטאת הקהל הוא וסמך ליה אשר נשיא
 יחטא. למדך הכתוב מה שהקהל חוטאין אינו אלא
 חטא הגדולים כי הגדולים נחפשים בחטאת הקהל כיון
 שבידם למחות ולתקן. בא וראה כמה גדול כח לימוד
 תורה בתינוקות של בית רבן שכן אמרו במסכת שבת
 פרק כל כהני הקדש (דף ק"ט ב) א"ר שמעון בן לקיש
 משום רבי יהודה חין העולם כולו מחקיים אלא בהבל
 פיהם של תינוקות של בית רבן, א"ל רב ספא לאביי
 דידי ודיך מאי א"ל אינו דומה הבל שיש בו חטא
 להבל שאין בו חטא ואר"ש וכו' :

תפלה

ד' אלהים נבואות שמעיה תפילתי האזינה אלהי יעקב
 פלה (תהלים סד). פסוק זה אפרו דוד פ"ה
 והיה מתחנן להקב"ה שישמע תפלתו לפי שפס התפלה
 יתקרב אדם לבוראו, והנה דוד שריוה להקב"ה
 בשירות ותשבחות ריבה לפניו תפלות ותהלות מכל אשר
 היו לפניו וערך שלחן התפלה לכל צחי עולם, וכיון
 שבה דוד צאת תפלה לעולם כי הוא החזיק יסודותיה
 והדריך בה לכל הבריות ולימד דעת את העם איך
 יתנהגו בתפלה ובתחנון לפני אדון הכל. וגדול כח
 התפלה חסי' לשנות הטבע ולהנצל מן הסכנה ולבטל
 הנגזר. לשנות את הטבע ממה שכתוב (בראשית כה)
 ויעתר יצחק לה' וגו' ה' הכתוב ראוי לומר ויהי רצקם
 עקרה ויעטר יצחק לה' ויעתר לו מפני שראוי ה' להקדי'

הפנה שבשילה בזה התפלה. אבל ל"ל כי זה יורה
 כי חין העקריות עיקר הפנה אלא התפלה ולא בא
 העקריות אלא בשביל שבה התפלה אש כן התפלה
 עיקר. ולכך רצה להקדים העיקר ולהתחיל בתפלה. אמרו
 במס' יבמות (פ"ו סד) מפני מה נחפיקרו האמהות מפני
 שהקב"ה מתאווה לתפלתם של לדיקים, בארו לו בכאן
 כי לא בא העקריות לאמהות אלא מפני התפלה
 וכשהתפללו בזה נשתנה הטבע בן וילדו. וא"כ ה"ל
 מבוואר שהתפלה יש לה כח לשנות הטבע, וכן להנצל
 מן הסכנה ממה שכתוב (תהלים קז) יורדי הים
 באניות עשוי מלאכה במים רבים המה ראו מעשי ה'.
 ויאמר ויעמד רוח סערה יעלו שמים ירדו תהומות
 נספס ברעה תתמוגג וינעפו אל ה' בנר להם, וכתיב
 בתריה, יקם סערה גדממה ויחשו גליהם הרי שהתפלה
 מגינה על הסכנה. וכן כח התפלה לבטל הנגזר
 ואמרו בברכות (פ"ק דף י) מחזקיהו שהוסיף לו הקב"ה
 בכח תפלתו חמש עשרה שנה שנה' (ישעיה לח) הנני
 יוסיף על ימך חמש עשרה שנה, ומלת יוסיף היא
 מורה שהיה זמנו קצוב ונגזר שלא לחיות יותר. ויפה
 כח התפלה לבטל הנגזר, ואמרו בברכות (פ"ק דף י)
 אמר לו ישעיה לחזקיהו אלא חמינא לך לו לביתך ואת
 אמרת לי הב לי ברחך כבר נגזרה גזירה, אמר לו
 בן אמוץ בלה נבואתך ולא כך מקובלני מבית אבי
 אבא חסי' חרב מונחת על זוארו של אדם אל ימוע
 עצמו מן הרחמים שנאמר (איוב יג) הן יקלני לו
 חיאל. ביארו לנו חכמי האמת בכאן כי התפלה
 מבטלת הנגזר במערכת הכרכים, כי מה שאמרו בכאן
 כבר נגזרה גזרה ביאורו במערכת הכרכים שמשם
 הגזרות והמשפטים באים לעולם השפל בכח עליון
 עליהם כי היה רואה כן נבואתו, והוסיפו עוד באור
 שהתפלה למעלה מן הנבואה כלומר מן המקום שמשם
 תולדות הנבואה לנביאים :

וצריך אפה לדעת כי מימות משה רבינו עד חנושי
 כנסת הגדולה הייתה התפלה בישראל בלתי
 מסודרת בחיקון שיה לכלנו, שהיה כל א' וא' ששה
 מליצה ומחפלה לעצמו כפי ידיעתו וחכמתו ונחות
 לשונו, עד שבאו חנושי כנסת הגדולה וחקנו תפלה זו
 של שמונה עשרה כדי שתהיה תפלה מסודרת בזה לכל
 ישראל, וע"כ תקט אותה בלשון פשוט ושכן יוסר
 מדאי כדי שלא יתבלבלו הרעיונים בהבנת הלבון וכדי
 שיהיו כל ישראל שוין בה בין החכמים בין הפשטים,
 אמנם תקט אותה בצורה גדולה ובהשגחה עלומה
 ולכך פדרו שלשה ברכות של שבת לפני התפלה והן
 אבות ונגזרות וקדושת השם, ושלש ברכות לאחריה
 והן עבודה והודאה וברכת כהנים, וסדרו למ באמצע
 י"ב ברכות ואח"כ תקט ביצנה ברכת המינים כדי
 להשלים י"ג ברכות באמצע שהם כלל כל לרכי בני
 אדם וכל זה לא היה במקרה כי אש בעיון גדול
 מוכרח ומולך. ואם תסתכל בשם הגדול המיוחד
 המתחלק לי"ג לירושין והסימן בו ז"ה שמי לעולם
 תמצא שלשה ראשונים כנגדם אמת ונגזרות וקדושת
 השם. שלשה כנגדם עבודה והודאה וברכת כהנים,
 בששה

השעה אמנעיים כנגד ששה ברכות והם חתה חונן השיבנו, סלח לנו גאולה רפואה פרנסה. ויש להוסיף פנים ואחור צו' הנשאלים שהם קבון גליות משפט לדק בנין מלכות חפלה, וברכה המיון אין בשם הזה כנגדו כי הוא כנגד מדה"ד אל הכבוד הרעים שבמזמור (תהלים כט) הבו לה' מוסף על י"ח הזכרות שבו ותקנו אותה כדי לעקור המינים שחיה מדה"ד מתוחה כנגדם וכנגד האויבים, ונכלל עוד בזה הכונן ינה"ר שבאדם שהוא מכלל האויבים והוא מחלק מדה"ד. וחתה הבן זה המעט וראה איך עשו החכמים זה בכונה ו' ברכות לרכי בני אדם ו' לחזרת עטרה ליושנה ומלכות בית דוד למקומה ועם ברכת המינים הם י"ג, וזה שכל טוב העולם ומלואו בין לרכי בני האדם בין מתקון העולם במלכות שדי הכל משתלשל מן המדות ועליך להחפול לעלת העולם יתעלה המשפיע כח במדות כענין שנה' (דברים ד) ומי גוי גדול אשר לו אלהים וגו'. ביאור הכתוב כי המדות קרובות לו בכל קראנו לעלת העלות יתעלה, ויש לך לדעת כי י"ב צירופים של השם הגדול הוא שהזהירו רז"ל ואמרו זה שמי לעולם לעלם כתיב שלא יהא אדם האגה את השם באותיותיו, ופירושו באותיותיו בכל אותיותיו והם הי"ב שהחכמים יקראו אותם שם רבא, והוא שאמרו בסנהדרין (ס"ו דף ט) אמר רבה שם בן ד' אותיות שם הוא פשיטא מהו דתימא פד דאיבא שם רבא קמ"ל :

במה גדול כח החפלה שהרי אמרו רז"ל (ר"ה ס"ק דף י"ח) יפה נעקה לאדם בין קודם גזר דין בין לאחר גזר דין. ובמס' ברכות (פ"ק דף י') אמר חזקיהו קך מקובלני מבית אבי אבא אפי' חרב חדה מונחת לו על גוארו של אדם אל ימנע ענשו מן הרחמים שנאמר (חזק יג) הן יקבלני לו איהל. ואפילו חלה זנפה למת ועשה דאחיקי יהיה זהיר בחפלה שכן מנינו במשה רבינו ע"ה דכתיב (דברים ג) ואתחן אל ה' וכבר הזכיר למעלה (שם) ועריו נתתי לראובני ולגדי. ואמרו במדרש הנחומא לימד משה לכל באי עולם שלא יאמר אדם הואיל והוא חולה ומסוכן ועשה דאחיקי וחלק כל נכסיו לא יאמר לא אחפול אלא יחפול שאין הקב"ה מואם חפלת כל בריה שהרי משה עשה דאחיקי והחפול שנה' (שם) ועריו נתתי לראובני ולגדי וסמיך ליה ואתחן ע"כ :

בשישראל מחפלים הקב"ה מצוי להם שנאמר (שם ז) ובקשת משם את ה' אלהיך ומנחת. וסיקר כחן של ישראל אינו אלא חפלה שנאמר (בראשית כז) בקול קול יעקב, ואמרו במדרש (ישעיה מא) אל תיראי תולעת יעקב למה נמשלו ישראל לתולעת מה תולעת זו מכה את הארזים בפייה והוא רכה ומכה את הקשה כך ישראל אין להם אלא חפלה ובכח חפלתם מכין את העכו"ם שנמשלו לארזים שנה' (יחזקאל לא) הנה אשר ארז בלבטן ומתגברין ומנחין. ובפ"ק דברכות (דף ו ב) אמרו כל הרגיל לבא בבית הכנסת ויום א' לא בא הקב"ה שואל בו שנה' (ישעיה נ) מי בכס ירא ה' וגו' אשר הלך תשכים ואין מנה

לו אם לדבר מטה הלך נוגה לו אם לדבר הרשות הלך אין לו, וביאור זה שהקב"ה מדקדק עם הגדיקים וזהו שמחזיק במלוא גדולה כזו שהוא רגיל לבא לבית הכנסת ויום אחד המרדוהו פניני הרשות ולא בא זה יורה שאין בסמונו גמור לפי שזריך הוא לידע שהחפלה יש לה עתים כענין שנה' (תהלים טט) ואני חפלתי לך ה' עת רגון ומי יודע אם היה עת רגון באותו יום ששע ולא בא ואלו היה בסמונו גמור על השלמות לא ששע יום אחד להניח החפלה ולעסוק בדבר הרשות, ויש לדון בזה ק"ו ממלך צ"ו כי רבים ילכו אחריו למנוח עת רגון. ובמדרש תהלים (שם כד) ה' אלהים לבאות שמעה חפלתי האזינה אלהי יעקב סלה. אמר רבי לוי אריסטון זה נתן משה ליהודה שנה' (דברים לג) שמע ה' קול יהודה ואל עמו תביאנו לסיכך שמעה חפלתי החפלה שאנחנו מתפללים בה שהוא י"ח ברכות תקנו אותם אנשי כנסת הגדולה כנגד שמונה עשרה פעמים שנזכרו האבות בתורה והוא שאמרו במדרש שמונה עשרה פעמים האבות כתובין בתורה, הראשון שבהם (בראשית כ) ואלהים סקוד יפקוד אתכם וגו' אשר נשבעת לאברהם ליצחק וליעקב, והאחרון ויאמר ה' אליו זאת הארץ אשר נשבעתי לאברהם ליצחק וליעקב. רבי יוחנן אמר כנגד שמונה עשרה ציווין שכתוב בסוף ואלה שמות כאשר נזר ה' את משה י"ח פעמים. רבי סימון אומר כנגד שמונה עשרה חוליות שבשדרה שנה' (תהלים לה) כל עצמותי חאמרנה ה' מי כמוך. רבי שמעון אומר כנגד שמונה עשרה מזמורים שחראש תהלים עד (שם כ) יעקב ה' ציוס לרה בסוף שמונה עשרה יעקב ה'. רבי יהושע בן לוי אמר כנגד י"ח הזכרות שאמר דוד (שם כג) צהבו לה' בני אלים ולמה בתעניות עשרים וארבעה כנגד ארבעה ועשרים רגוות שאמר שלמה בשעה שרכנס לבית קדשי הקדשים בתעניתו. ולמה בראש השנה ס' ברכות כנגד ס' הזכרות שאמרה חנה בחפלתה מן ותחפול חנה ואילך, את מנא שמונה עשרה מתפללים בכל יום ואין בכלן לשבחו של הקב"ה אלא שלש ראשונות ושלש אחרונות וי"ב ברכות כלן לנרכו של אדם. ולמה בשבת שבע על שם שנה' (שם קים) שבע ביום הללתיך אי זהו יום מיוחד שאין כיונא בו הוי אומר זה השבת שהשבת ניתנה לקדושה ולמנוחה ולעונג, לכך תקנו שלש ראשונות ושלש אחרונות והמנוחה באמצע, אמר להן הקב"ה לישראל הוו זהירין בחפלה שאין לך מדה אחרת יפה הימנה שהיא גדולה מכל הקרבנות שנה' (ישעיה ח) למה לי רוב זבחיכם יאמר ה' וגו' גם כי תרבו חפלה איני שומע וגו', מכלל שהיא גדולה מכלן. על כן אסור לו לאדם להפסיק בחפלה ולשיח באותן מקומות שאסרו חכמים לשיח בהן והן בין ברכה לברכה ובין פרק לפרק בין אמן יבא שמייה רבא ליחברך בין קדוש לברוך בין גאולה לחפלה. ודרשו רז"ל במסכת ברכות מי שחפסיק ואינו שומך גאולה לחפלה למה הוא דומה לאהבו של מלך שבה ודפק על פתחו של מלך ינא הסלך מלאו שהסליג גם הוא הסליג, והמשל אומר כי כן האדם

כד

תפלה

הקמח

האדם מקרבו להקב"ה ומרצהו בקילוסין ושנחין של גאולה מנרים והוא מחקר חליו ובעוד שהוא קרוב אליו ויש לתבוע לרכיו הוא פוסק. אמרו במדרש ר' שמעון בן יוחאי אומר (דברים ז) לא יהיה בך עקר ועקרה שלא תהיה הפלחך עקרה חלל ששהא נשמעת ותעשה פירות חימתי בזמן שאחה משיב עלמך כבהמתך: **התפלה** לריכה דמעה שכן אמר דוד (תהלים לט) שמעה תפלתי ה' אל דמעתי אל תחרש, וכן מנינו בתפלתו של חזקיה (מ"ב כ) ויבך חזקיה כבי גדול ואמר לו הקב"ה שמעתי את הפלחך רחיתי את דמעתיך, וכן בחנה כתיב (שמואל א ח) ותתפלל על ה' ובכה חנה:

תשובה

דרשו ה' בהמלאו קראוהו בהיותו קרוב, יעזוב רשע דרכו ואיש און מחשבותיו (ישעיה נה). ידוע כי התשובה היא מכלל שבטה דברים שנבראו קודם שנברא העולם. ואלו הן תורה תשובה גן עדן גיהנם כסא הכבוד בית המקדש שמו של משיח, חורה מנין שגא' (משלי ח) קנני ראשית דרכו. תשובה מנין שגא' (תהלים נ) בטרם הרים יולדו וגו' השב לנוש גוד דכא ותאמר טובו בני אדם, גן עדן שגא' (בראשית ג) גן בעדן מקדש, גיהנם מנין שנאמר (ישעיה ל) כי ערוך מאתמול תפתה. כסא הכבוד מנין שגא' (ירמיה יז) כסא כבוד מרום מראשון, ציהמ"ק שנאמר (שם) מקום מקדשנו, שמו של משיח שנאמר (תהלים עב) לפני שמש יגון שמו. וכבר ביארתי כל זה בלוח רי"ש ראש השנה, כי מחסדי הש"י על נבראיו שברא התשובה קודה שברא את העולם לפי שגלוי וידוע היה לפניו שעתיד אדם לחטוא ולפיכך הקדים לו רפואה למכה, וכבר ביארתי שם כי ז' דברים אלו נקשרים זה בזה קשר אחד וכל אחד מחייב לחבירו. ולריך אחת לדעת כי ענין התשובה הוא שיתחייב אדם שיתבונן בשפלותו ובפחיתות עלמו כי הוא עפר ואשר בחייו רמה וחולעה בעומו, כי בזה תחכן לו יוחר פעולת התשובה ויעשה תשובה שלימה בכונה רלויה וזכה, וכן מנינו באיוב שהיה מהביל ומשחית האדם בעיקר חולדתו. ובהיותו חמיד מזומן למקריים הוא שאמר (איוב יג) אדם ילוד אשה וגו' כלץ ילא וימל וכו'. ויחכן לומר כי הזכיר איוב בכהוב הזה חמשה מן הסתיחות, האחד שיסודו של אדם עפר מן האדמה ומי שיסודו הכל אין לריך לומר הבנין שקוא נשען עליו, וזהו (תהלים קמד) אדם להבל דמה, וכל מקום שנזכר אדם לבון גריעות הוא, ומעמ"ס זה מנינו ביחזקאל אחר שסיים פרשת המרכבה שהזכיר (יחזקאל ד) ואחה בן אדם ודרשו ז"ל שהיה יחזקאל מתגאה בעלמו על שראה מעשה מרכבה אמר לו הקב"ה ואחה בן אדם אל פנים עלמך בן אדם אחה. הב' שהוא ילוד אשה שכל עניינו לבלוף. וכמו שאמרו רז"ל (שבח דף קכב) אשה חמת מלאה דם וסיה מלא לואה והכל ריץ

אחריה. הג' שהוא קצר ימים כי היה אפשר שיהיה ילוד אשה ויארץ ימים כענין הדורות הקדמונים שהאריכו שנים מאתים וג' מאות וארבע מאות. הד' שהוא שבט רוגז כי אפשר שיחיה חיים קצרים צרבי הנרות והדאגות. הה' כי חכף שהוא מת אין אדו נשאר בו אפי' רגע כי לורת פניו משחנות מיד זהו (איוב יג) כלץ ילא וימל כי חכף שילא הוא נכרת כיד: ודר' שו' בפסיקתא גדול כחה של תשובה שבטלה את השבטה ובטלה את הגזרה, בטלה את השבטה שנאמר (ירמיה כב) חי אני נאם ה' כי אם יהיה כניחו בן יהויקים חותם על יד ימיני, וכתיב (חגי ג) ביום ההוא אקחך זרובבל בן שאלתיאל עבדי נאם ה' ושמתך כחותם, בטלה את הגזרה שנאמר (ירמיה כב) כה אמר ה' כתבו את האיש הזה ערירי וגו' וכתיב (ד"ה אג) ובני יכניה אסיר שאלתיאל בנו. אסיר שנולד בבית האסורים שאלתיאל שממו הושחלה מלכות בית דוד. ועל זה אמר הנביא (ישעיה נה) ככתן דרשו ה' בהמלאו וגו'. יאמר דרשו ה' בדברים שהוא נמלא בהם זהו בהמלאו, קראוהו בהיותו קרוב בדברים שהוא נמלא אליכם, והדברים הללו הם דרכי התשובה וההכנעה והשפלות שגם הן מכללים. ודרשו רז"ל (רי"ה יח) דרשו ה' בהמלאו חלו י' ימים שבין ר"ה ויו"ט כלומר שהקב"ה נמלא ליחיד בימים אלו יותר משאר ימים. יעזוב רשע דרכו הוא הכופר בהקב"ה כענין שכחוב (תהלים י) רשע בגובה אטו וגו' ויאמר הכחוב כי אפי' מי שכופר בעיקר ותושב שאין אלהים יבוב מדרך הרע והקב"ה ירחמנו ויסלח לו. ומפני שהאדם חוסא במחשבה ובמעשה אמר דרכו ואמר מחשבותיו. ומה שאמר ואל אלהיט כי אין לריך לומר במדה רחמים כמו שאמר וישוב אל ה' כי אפי' במדה הדין ירבה לסלח חכו ואל אלהיט כי ירבה לסלח. וכן אמרו במדרש (באשע יד) טובה ישראל עד ה' עד שהוא עומד במדה רחמים ואם לאו אלהיך עד דלא יתעביד סריגוריא קסיגוריא:

ובמדרש שיר השירים רבה (שיר ה) חכו ממחקים וכלו מחמדים זה לודי וזה רעי. זה שאמר הכחוב (פסוק ח) כה אמר ה' אל בית ישראל דרשוני וחיו יש לך חיד מתוק מזה, וכשוב רשע מרשעתו ועשה משפט ולדקה יש לך חיד מתוק מזה. אמר ריש לקיש ובתורה על הראשונות, וללא עוד אלא שכל עבירות שעשה הקב"ה מונה אותן זמנות הדא הוא דכתיב (תהלים מט) מור ואהלות קליעות כל בגדוהיך כל בגידוהיך שבגדת צי כרי הן לפני כחור ואהלות, ועוד במדרש דרשו ה' בהמלאו למדנו שהקב"ה פעמים נראה פעמים אינו נראה פעמים שומע פעמים אינו רוצה לשמוע פעמים עונה פעמים אינו עונה פעמים נדרש פעמים אינו נדרש פעמים חיס מניו פעמים אינו מניו פעמים קרוב פעמים אינו קרוב כיצד נראה למשה שגו' (שמות לג) ודבר ה' אל משה פנים אל פנים חזר ונעלם ממנו כשאמר (שם) הראני נא את כבודך, נראה לישראל ציני שגא' (שם כד) ויראו את אלהי ישראל. וכתיב (שם) ומראה

כבוד ה' כאש אוכלת. חזר ונעלם מהם שגא' (דברים ד) ונשמרתם מאד לגססותיכם כי לא ראיחם כל חטונה. כשהיו ישראל במלרים בשעטוד סרך כתיב וישמע אלהים את נאקתם כיון שחטאו מה כתיב (שם ח) ולא שמע ה' לקולכם וגו'. ענה שמואל במלטה שגא' (שמואל א י) וינעק שמואל ויענהו חזר ולא ענהו שגא' (שם טז) ויאמר ה' אל שמואל עד מתי אחה מחבל וכו'. ענה לדוד שגא' (תהלים לד) דרשתי את ה' וענני חזר ולא ענהו שגאמר (ש"ב יב) ויגם דוד - גוס ובח ולן ושכב חרצה וגו', ובזמן שישראל עשין סעובה מנוי להם שגא' (דברים ד) ובקשתם משם את ה' אלהיך ומלאת כי חדרשנו וגו', לא עשו סעובה מה כתיב בלחנם ובקרה ילכו לבקש את ה' ולא ימלאו, פעמים קרוב שגא' (תהלים קמה) קרוב ה' לכל קוראיו פעמים חינו קרוב שגא' (משלי טו) רחוק ה' מרשעים, דרשו ה' בהמלאו משל למה כד"ד למך שגאמר לעבדיו לאו והכריזו בכל ממלתי שאני יושב ודן דיני ממונות כל מי שיש לו עסק עם חבירו יבא לפני ואני דן אותו לכף זכות עד שלא אשוב לדון דיני נפשות, כך הקב"ה אמר לישראל בני הוו יודעין שאני דן את העולם כולו בארבעה פרקים בשנה, בפסח על החטאה בעצרת על פירות האילן ובחג על המים וחדש ניזון בראש השנה בשלשה פרקים אלו יושב אני לדון דיני ממונות להעשיר או להעני להרבות או למעט, אבל ר"ה זמן דיני נפשות הוא אם למות אם לחיים, אם עשייתם סעובה לפני אני מקבל אתכם ואדון אתכם לכף זכות ששערי שמים פתוחים ואשמע הפלחכם ואני משניח מן החלומות מלין מן החרכים עד שלא אחתוס גזר דין ביוה"כ לכך נאמר דרשו ה' בהמלאו, אמר ר' ישמעאל בר נחמני ח"ר יונתן משל למה הדבר דומה למלך שהיה דר במדינה והיו בני המדינה מכעיסין אותו כעם גדול מה עשה המלך ילא מן העיר רחוק מעטרה פילין ועמד לו ראהו אדם אחד אמר לבני העיר דשו וראו שהמלך בכעם עליכם והוא רוצה לשלוח לביונות על העיר להחריבה לאו ופייסוהו ויחזור אלכם עד שלא ירחק מכם, סקח אחד היה שם אמר להם שופיה עד שהיה אלכם לא בקשתם אותו ועבשין קודם שירחק לאו אלנו חולי יקבל אתכם לכך נאמר דרשו ה' בהמלאו. דרשו ה' בהמלאו חלו עטרה ימים שבין ראש השנה ליוה"כ שהוא שרוי ביריכם, וכן אמר יחזקאל (מג) והקיר ביני וביניהם הוא אומר קראוהו בהיותו קרוב:

דרשו רז"ל (שמואל ב כג) על דוד נאש דוד בן ישי ונאש הגבר הוקם על שהקים שולה של חטונה והוא ענין בת שבע שהתודה בו ולא נתבייש לומר חפאתי כשנא חליו נתן הנביא ואמר לו משל הכבשה על בת שבע, וזה הוא שאמר (שם יב) ולרש אין כל כי נאש כבשה אחת קטנה אשר קנה מסתו חאלל ומכוסו תשחה וגו'. והשיב לו דוד ואמר (שם) חי ה' כי בן מות האיש הזה, ואת הכבשה ישלם ארבעתים וגו'. והנה דוד דן אותו בשני דינין מיחה

וחשלומין, ודבר ידוע שאין אדם מת ומשלם משום דכתיב (שמות כא) - ולא יהיה חסון ענוש יענש הא אם יהיה חסון לא יענש. אבל הענין כי דוד נסחפק בדברי נתן הנביא אם היו דבריו דרך משל וחידה על אחד משרי העם שלקח אשת חבירו או היה הענין ממש. ועל כן השיב לשניהם כי אם היה דרך משל על לוקח אשת חבירו על זה אמר חי ה' כי בן מות הוא, ואם חולי היה ממש על זה אמר ואת הכבשה ישלם ארבעתים. כי כן בדין התורה מי שגנב וסבח (שמות כא) ארבע לאן תחת הבה, ואחר המשל הזה ושהודיע שהוא החושא השיב דוד ואמר חפאתי לה':

והנה מרע"ה אדון כל הנביאים הנביח בני ישראל בגלות כי בזכות שיחזרו בחטובה הקב"ה יגאלם ויקצנם מד' רוחות העולם הוא שאמר (דברים ל) והיה כי יבואו עליך כל הדברים האלה וגו' (שם) ושבת עד ה' אלהיך ושמעת בקולו, וכתיב אחריו ושב ה' אלהיך את שבותך ורחמך ושב וקבץ מכל העמים:

תענית

יודע לדיק נפש בהמתו ורחמי רשעים אכזרי (משלי יב). ידוע כי החכמים הקדומים אשר דברו בענין הנפש וסודה ועשו בזה ספרים הרבה אין קץ נחלקו בה לשני כחות, כח סוברת כי נפש האדם אחת ויש לה ג' כחות הכח הבהמי והכח הגומח והכח המשכיל ושלש כחות אלו נקראים נפש, וכת סוברת כי יש באדם שלש נפשות והן נפשות שונות כל אחת ואחת לעצמה. הנפש הבהמית לעצמה והגומחת לעצמה והמשכלית לעצמה. הנפש הבהמית בה ישחתף האדם עם שאר בעלי נפש החנוטה והן הבהמות והחיות והעופות, והיא הנפש המתאוה לאכול והכועסת והמבקשת שררה וכבוד ושאר חטונגי הגוף והיא הנקראת נפש ורוח שכתוב (דברים יב) כי תאזה נפשך לאכול בשר וכתיב (קהלת ז) כל רוחו יוציא כסיל וכתיב (משלי כט) אל תבהל ברוחך לכעוס, ומשכן הנפש בכבוד. הנפש הגומחת בה ישחתף אדם עם החילנות והנמחים וענינה זכחה בזה להגדיל ולהנמיח כל גוף ולהרחיבו ויש לה זמן לגידולה ואין משכנה במקום המיוחד עם הגוף. הנפש השכלית בה ישחתף עם אלהיך די מדרהון עם בשרא לא חיתוהי והם השכלים הנפרדים העליונים, ומשכן הנפש הזאת במת והיא הנקראת נשמה שהיא יודעת את צורחה ומהללת אותו תמיד שגאמר (תהלים קנ) כל הנשמה תהלל יה וכן כתיב (בראשית ב) וישח באסיו נשמת חיים. וכתיב (ישעיה נו) ונשמת אני עשיתי. הרי שהכתובים מיחסים הנשמה הזאת להקב"ה לפי שיעקר בריאתו של אדם אינו אלא בשבילם, ומצינו לרבותינו הקדושים חכמי התלמוד ז"ל מאמר אחד נוסה לדעת האומרים שהנפשות שונות, והוא מה שאמרו בסנהדרין פ' ארבע מיתות ב"ד (דף סה ב) רבה

והרהורים כי הם קשים על נפש השכלית יותר מן העבירה עצמה :

ומן הידוע כי עינוי הנפש הוא עיקר, לא יענוי הגוף שיענה אדם את גופו בלעדית ובהעניית ולא יפנה את נפשו מן ההרהור הרע הנה זה חופף ואין לו זכות מאותו תענית. ועל כיוצא בזה הזכיר ישעיה ע"ה (ישעיה נח) הן לריב ומלה חלומי ולהכות באגרוף רבע לא חלומי כיום להשמיע במרום קולכם, ואומר (שם) הכזה יהי לום אבחרהו יום ענות אדם נפשו הלכוף בארגמן ראשו ושק ואפר יליע הלזה תקרא לום ויום רזון לה'. ביאר בזה שעיני הגוף בלעדי עינוי הנפש אינו כלל עיקר יום רזון לה', אבל העיקר הוא עינוי הנפש והוא שיענה נפשו מן המחשבות הרעות ומפעולות הרשעה והיו שאמר (שם) הלא זה לום אבחרהו וכתיב (שם) הלא פרום לרעב לחמך. יאמר אין הכונה שהרעיון את גופך אלא שהשביע את הרעבים לא שיענה את גופך בלעדית, והוא שאמר (שם) ומבשרך לא תתעלם כי אסור לך שתתעלם מבשרך לענותו תמיד כי אין עיקר הכונה בזה אלא בעיני הנפש, ודע לך שהוא כן שכן מלינו שהקלה תורה בעינוי הגוף בחולה שיש בו סכנה שאמרו רז"ל מאכילים אותו דבר האסור לו או מאכילין אותו ביום הכפורים ואמרו על זה (יומא פ"ח דף פ"ה ב) חלל עליו שבת אחת כדי שיסמור שבתות הרבה, ולא הקלה בעינוי הנפש כלומר שאם היתה קשורה נפשו בחלות העריות והוא מסתכן בדבר אין להחיר לו כלל ואע"פ שימות בשביל זה, והוא שאמרו (סנהדרין פ"ח דף ע"ה) מעשה היה ושאלו לרופאים ואמרו אין לו תקנה עד שתבעל לו ואמרו חכמים ימות ואל תבעל לו חספר עמו מאחורי הגדר ימות ואל חספר עמו. והא למדת שעיקר הכונה הוא עינוי הנפש לא עינוי הגוף בלבד, ואמנם עינוי הגוף עם עינוי הנפש הוא התענית המקובל והלום הנבחר והוא חשוב קרבן וגדול שכרו מן הקרבן שהקרבן בממונו והתענית בגופו שהרי חלבו ודמו מחמטע :

וראוי אדם בתעניתו שיתאונן על חטאיו ושיריד עליהם דמעות כי הדמעות יולאות ממעמקי ההכנעה והכונה הרלויה והם עדות על לב נשבר ונדכה, ועם הדמעה תפלתו של אדם נשמעת שכן אמר דוד ע"ה (תהלים לט) שמעה תפילתי ה' וגו' אל דמעתי אל תחרש, וכן בתפלתו של חזקיהו כתיב (מלכים ב) ויבך חזקיהו בכי גדול, וכן בתפלת חנה כתיב (שמואל א) ותתפלל על ה' ונכה תנכה ומתוך הדמעה נחקבלה תפלתה, והדמעה עם התענית דוגמת נסוך המים עם הקרבן, וכאשר יאמן אדם את עצמו בתפלה ודמעה יחדיו יהיה תמים לפני ה' ביום התענית ומוכנת לו שהיה תפלתו נשמעת, אם אין בידו מאותן כ"ד דברים המעכבים את התשובה, והוא שאמר הנביא (ישעיה נח) לא חלומי כיום וגו', למדנו שהתענית הראוי גורם שהתפלה נשמעת במרום וזה עיקר כונת התענית, ומלינו שעל ידי התענית נשמעה תפלתן של ישראל ונגאלו בימי אחשורוש ממות לחיים

רבה ברא גברא שדריה לקמיה דר' זירא הוה משחעי ליה ולא מהדר א"ל דמן חנריא את טוב לעסרך, ביארנו לו בכאן כי רבה בחכמתו הגדולה שברא האדם ההוא בחכמת ספר יצירה מכה גלגול אוחיות האל"ס"ח בית"ח הסיל בו נפש התנועה אבל לא היה בו כח להסיל בו נפש השכלית שהדבור ממנה וזה יורה שהנפשות שונות, אמנם גרמה כי דעת התורה הוא בנפש האדם שהיא נפש אחת שיש בה שלש בחות וכל כח וכח נקרא נפש. וידוע כי מעלת הנדיק על הרשע אינה אלא בהכנעת הנפש הבהמית ובהתגברות הנפש השכלית. ועיקר התורה כלה ויסודה הוא שיטבר אדם תאוותיו ויכניעם וישיבם עד דכח עד שיביאם בשעבוד הנפש השכלית. והעושה זאת ומגביר שכלו על תאוותו ומטבר ומכניע הנפש הבהמית שלו הוא הנקרא נדיק, וע"ז אמר שלמה בכאן יודע נדיק נפש בהמתו. לימדך הבהוב כי יקרא נדיק כל מי שמכניע נפש בהמתו כלומר נפש הבהמית שלו, ומלת יודע מלשון (תהלים קלח) וגבוה ממרחק יודע וכן (שופטים ח) ויודע בהם את אנשי סכות, ודבר יודע שהסבה הגדולה שבהכנעת הנפש הבהמית הוא התענית, כי האדם בטבעו כשיחסר לחמו רגע שהוא נדיק אליו יתרפו כחוציו. וכאשר ילום ויתענה הכח הבהמית תשג והחומר מדלדל ובאותה שעה יהל עליו אור השכל ויכוין אל האמת ותהיה עבודתו רלויה ותפלתו מקובלת. ולכך נותת התורה ביום דין הנפשות להחטאות והוא יוה"כ לפי שהמחלל והמטחה סבה לגטות הטבע ולגודל הלבו ויבא אדם מזה שיכח את השם וכענין שכתוב (הושע יג) שבעו וירס לבם על כן שכתובי, וכיון שהיום ההוא מיוחד לכפרת העונות ולדיני הנפשות אין ראוי שיתעסק אדם בדבר שיוכל למונע ממנו הכפרה ההיא ולקבוע את נפשו, ולכך נלפסונו בענוי הנפש ביום המקודש ההוא הוא שאמר הכתוב (ויקרא כג) ועניתם את נפשותיכם. ובאה הקבלה לרבותינו ז"ל בעינוי זה שהוא עינוי של רעבון ממה שכתוב (דברים ח) ויענך וירעיבך שאם לא כן הייתי אומר שהענוי הזה הוא שיענה אדם את עצמו בניגיעה רבה ועמל כבד כגון פעינת הקורות והדברים הכבדים וזולתם כי זה בכלל ענוי הנפש כיון שאין הכתוב מבאר מניעת האכילה אלא שמזהיר על העינוי פעמים רבות ואומר (ויקרא ה) ועניתם את נפשותיכם (שם) תענו את נפשותיכם (שם) כי כל הנפש אשר לא תעונה ואין באחד מהם כחוב איסור האכילה בסירוש, אבל הקבלה לרבותינו ז"ל היא נר מאיר אל עבר פנינו שביארנו לנו העינוי הזה ואמרו (יומא פ"ח דף ע) כתיב הכא ועניתם וכתיב הכא ויענך וירעיבך מה התם עינוי דרעבון אף הכא נמי עינוי דרעבון, והועילו אותנו בגזירה שזהו שאין להבין עינוי זה בפענית הדברים הכבדים שאם כן היה לו לומר ועניתם את גופכם אבל עתה כשאמר ועניתם נפשותיכם הוא כולל עינוי הגוף והנפש, עינוי הגוף מן הרעבון כמו שבא בקבלה, ועינוי הנפש ממחשבות רעות כלומר שיענה נפשו מן המחשבות

לחיים והוא שנותה אסתר (אסתר ד) וזומו עלי ואל
 מאכלו ואל תשתו ג' ימים וגו' :
 וזה עיקר טוהר החורה הן בתפלות בתעניות
 ובדקויות הכל להכניע הנפש הנהמית ולהמשך
 אחר הנפש השכלית בעבודת השי"ת, וע"ז אמר יודע
 לדיק נפש בהמתו כי כן בהמתו של לדיק שהוא
 מכניע נפש הבהמות שלו כדי שתחטלה נפש השכלי,
 אבל הרשע הוא בהסך לא די שאין מכניע נפשו
 הבהמית אלא שהוא מרחם להשביע אותה בכל
 פאוקיה, ואיש אשר חלה לו חכזרי הוא על נפשו
 השכלית, זהו ורחמי רשעים חכזרי, כי הרחמנות על
 הנפש המתחווה חכזריות הוא על הנפש השכלית כי
 החלוות הן הן המסך המבדיל והמונע מלהשיג
 המושכלות. ודרז"ל ק"כ תעניות עשה משה בהר ולא
 הניח גדר ולא מחיצה שלא קרעה, והגדר והמחיצה
 אין להבין אותו ברקיע אלא בחומר הגוף, והכוונה
 שהגביר שכלו על גופו והיה נכון לקבל המושכלות ולא
 היה חומרו מפכז ההשגה כי החומר הוא הגדר
 והמחיצה והמסך המונע את האדם מן ההשגה,
 ולעמיד לבוא יתהפכו כל הצומות לימים טובים שכן
 הבטיח הנביא ואמר (זכריה ח) כה אמר ה' לבאות
 עם הרביעי ולום החמישי ולום השביעי ולום העשירי
 יהיה לבית יהודה לשאן ולשמחה ולמועדים טובים
 והאמת והשלום אהבו :

הפירוש

ראשך עליך ככרמל ודלת ראשך בארנמן מלך אסור
 ברהמים (שיר השירים ז). דבר ידוע כי
 הדעות האמתיות כגון דעת אמונת חדוש העולם
 ודעת ההשגחה הפרטית נמין האדם וכן דעת שהשכינה
 דבקה בישראל הדעות האלה וכיוצא בהן לא תשלמה
 כי אם בפעולות שיטעה האדם בידיים ועם הפעולה
 חסיה הדעת היתה קבועה בלב, דעת אמונת החדוש
 נריכה לפעולה והיא מוטת כשבת שטם הפעולה היתה
 פאלם פעולת אמונת החדוש, וכן דעת ההשגחה
 הפרטית הדבקה נמין אדם נריכה לפעולה והיא מצות
 המחזיק שמתוכם יסבאר לאדם ערץ השמירה וההשגחה
 השלימית הפרטית המקפת את האדם, ושאין העולם
 השפל נמסר לכתות העליונים כדעת חכמי המחקר.
 וכן דעת רז"ל שהשכינה דבקה בישראל נריכה
 לפעולה והיא מצות התפילין כי מצות התפילין אוח
 היא שהשכינה דבקה עמנו ושהיא מקפת כל הקצוות,
 וכדי שתייב הדעת הזאת רשומה בלבבות נאפונו לעשו'
 בזה פעולה שתייב זכרון לאותותיו ולמופתיו אשר
 בגדיל לפשות עמנו, ושאניח אותו זכרון בבי איברים
 פיזידיים שהם שרשי המחשבה ועיקרי כל הפעולות
 והן בלב והמוח, ושיהיו ראשית התפילין מקיפות
 את הראש ולכן נקראו התפילין שוטפות שהוא לשון
 פאר ומכשיר מלשון החכמים שאמרו ולא בפותפת
 צהור לבן פאה פרק כמה אשה יוצאה (דף נ) כי
 הוא התכשיר שהאשה מתקשפת ומתפארת בו, וזה
 (בר הקבה) יג 18

יש מתרשלין במצות תפילין שאין זהירין בהנחתן
 מפני שחושבין שהתפילין לריבין קדושה ופורה
 יותר מדאי ואין לאל ידם להקדש ולהסתר כל כך
 שיהיו ראויים להגיחם. והנה הם פועים במחשבה זו
 וחושאים חסא גדול שלא ככונה אלא בהמימות לב,
 שהרי מלינו ס"ת מקודש וחמור יותר מן התפילין וכל
 אחד ואחד מישראל עולה וקורא בחורה אראוי הוא
 לכך ואין אדם מישראל נמוע מזה מפי קדושת ספר
 סורה. ואם בספר חורה כך אין לריך לומר בתפילין
 שיש בהן ארבע פרשיות של חורה בלבד, כי כיון
 שהוא חור ממה שהזהירו רבותינו ז"ל שלא יישן
 בהם ולא יפיה בהן ולא יכנס בהן לבית הכסא
 וכן יזהר שלא יניחם כשיש לו חולי מפיה די לו בכך
 ועשה בזה הזהירות הראוי, וכן אמר הכתוב (תהלים
 סח) אם תשכבון בין שפתים כנשי יונה נחפה בכסף
 כלומר אע"פ שאחס בגלות ושוכבין בין שתי האומות
 ארם וישמעאל יש לכם להשתדל במצות תפילין
 ושפשו בהן כנפי יונה. ודרשו רז"ל במס' שבת (דף
 מס) עמם אחת גזרה מלכות הרשעה שמד על ישראל
 שלא להניח תפילין והיה אלישע בכל כנפים מניח
 תפילין פעם אחת ראהו קסדור אחד רן מפניו רן
 אחריו לקח תפילין בידו וכשהגיע אלנו אמר לו מה
 בידך אמר לו כנפי יונה פתח ידו והפריתו ובשביל
 גם שנעשה לאותו לדיק היו קורין אותו אלישע בכל
 כנפים. ומאי שנא כנפי יונה דמתילא כנפא ישראל
 ליונה שנאמר (שם) כנפי יונה נחפה בכסף מה יונה
 זו כנפיה מגינות עליה כך ישראל מצות מגינות עליהן.
 וידוע

כל המלות שבתורה . ויש צוה רמז בתפלין שי"ן של ג' ראשין ושי"ן של ד' ראשין שהם במספרים ת"ר ושתייהן מלה אחת שקורין אותה שש הרי ת"ר ושבעה ראשין שלהן הרי תרי"ג . ודרשו רז"ל בברכות סרק היה קורא (דף יד:) אמר עולא כל הקורא ק"ש בלא תפלין כאלו מעיד עדות שקר בעלמו , והוא כנוי להקב"ה שהוא כאלו מעיד עליו שלא נהו מנה או מעולם , או יהיה בעלמו ממש כשחינו מקיים מה שמוציא מפיו . ח"ר יוחנן כאלו הקריב הודה בלא מנחה זבח בלא נסכים , ח"ר יוחנן הרוצה לקבל עליו עול מלכות שמים שלימה יפנה ויסול ידיו ויניח תפלין ויקרא ק"ש ויתפלל וזו היא מלכות שמים שלימה , וח"ר יוחנן כל הנפנה ונוטל ידיו ומניח תפלין וקורא ק"ש ומתפלל מעלה עליו הכתוב כאלו בנה מזבח והקריב עליו קרבן שנא' (תהלים כו) ארחץ בנקיון כפי ואסובבה את מזבחך ה' , וביאור זה כי העושה דברים הללו ממשיך אליו המדות כעין המקריב קרבן , ויש במלות התפלין שם של שדי אות שי"ן בקוממ החפר ואות דל"ת ויו"ד ברצועות , דל"ת בקשר של ראש ויו"ד בקשר של יד , ויש לכל זה טעם נפלא וענין עמוק עיקרי . וכבר דרשו רז"ל (מנחות פרק ג' דף לה) אמר חב"י שי"ן של תפלין הלכה למשה מסיני , ואמר חב"י דל"ת של תפלין הלכה למשה מסיני , וחנינא (דברים כח) וראו כל עמי הארץ כי שם ה' נקרא עליך וגו' כלומר כי שי"ן עליך ויראו ממך , לפי שאות שי"ן רמז לשכינה וארבעה בתים לארבעה חיות המרכבה העומדים לד' רוחות העולם , ויחבארו לנו מזה כי השכינה משפעת כח לד' היות הקודש ולארבע רוחות העולם וכן מעלה ומטה , מפני זה הרצועות מקיפות את הראש ומחברות למעלה ומתחלשות ויורדות למטה כי כן השכינה מקפת לכל ומנהגת את הכל מעלה ומטה , ואם כן מחוך מלות התפלין חנו למדין שהשכינה דבקה בישראל . ולכך הזכיר שלמה בכאן ראשך עליך ככרמל ודלת ראשך כארנמן מלך אסור ברהסים . ראשך עליך ככרמל ירמוז על מלות תפלין של ראש שבהם אות השי"ן הקוקה, ודלת ראשך כארנמן על קשר של תפלין שהוא כמין דל"ה , מלך אסור ברהסים ירמוז על היו"ד , ורמז לך בכתוב הזה שם של שדי , וגילה לך החכמה בכאן כי מחוך מלות התפלין המלך הוא קשור ודבוק עמנו כי המלה הזאת פעולה שהיא מאמתת הדעת ההיא שהשכינה דבקה בישראל . התפלין הם השארת למי שמינהן הוא שכתוב ביחזקאל (יחזקאל כד) פארך חבוש עליך . ולכך חבל חייב בכל מלות האמורות בתורה חוץ מן התפלין שנאמר בהן פארך , סימן אדנות הוא שכתוב ויראו ממך . ומזה אמרו רז"ל שכל עבד שמינה תפלין בפני רבו שהוא יונא להירות לפי שהתפלין סימן האדנות והמלכות והכל יראים מן המלך , והוא שאמר (גטין ס"ד דף מ) ח"ר יהושע צן לוי עבד שהניח תפלין בפני רבו יונא להירות ומקשי החס מיתני ליה ממנו רבו או שעשאו רבו אפופרפוש או שהניח תפלין

וידוע שכל זמן שהאדם נזהר בהן הזהירות הראוי חובה עליו להניחן והוא עובר בהן אם אינו מניחן , כי מאחר שאין לו טענה שיוכל להספר אינו נמלט מאחת משמים , או שיהיה פושע במלה או שיהיה מורד וכבר מנו רבותינו ז"ל (ר"ה פ"ק דף יו) קרקספתא דלא מניח תפלין מעולם פושעי ישראל בגופן , ולמדונו בזה כי מי שרצו עונות ויש באותן עונות עון זה שלא הניח תפלין מהמת מרד אי אפשר לו בפסוק פנים שיגלל מעונש גיהנם שכן אמרו לא סגיח דלאו הכי . שנא' (זכריה יג) והבאתי את השלישית באש : ובעתה כל מי שהגנו השם דעת ובינה והשכל ונתן לו עינים לראות ואזנים לשמוע לריך הוא שיחבונן בגודל כח מלות התפלין כיון שהמורד בה עונשו חמור כל כך עד שמים יגיע שהוא נמנה מכלל עון פושעי ישראל בגופן אשר לא יצילו את נפשם מיד להבה , ועל כן יצטרך שהיה המלה הזאת רגילה בישראל ושחיה מוחזקת בידם , כי כן הייתה בכל הזמנים כלן היו הכל זהירין וחרידין במלות תפלין ובמלות צינות וזולתם , אבל מיום שגברו החרות ונתדלדלו הדורות וגזרו שמה שכל מי שיניח תפלין יפגעו את מוחו הוצרכו ישראל להתרשל במלה זו מפני הסכנה ולא מסרו עצמן עליה כמלות המילה ועל כן היא מדופפה בידם היום , ומלות המילה שמסרו עצמן עליה עדיין הוא מוחזקת בידן וכל מלה שלא מסרו עצמן עליה הוא מדופפה בידן , וכיון שציד האדם לקיים מלה זו אין לאחד מישראל שימנע מזה על המחשבה שהזכרתי למעלה , כי כל אדם ראוי להניח תפלין כל זמן שהוא בריא וגופו טהור מן החולי והמדוה , ואין לריך עכ"פ שיהיה לו גוף נקי כאלישע בעל כנפים , הונו שמועין בו הרבה בני אדם מהמון ישראל גם קנת מן היודעים שחושבין שאין כל אדם ראוי למלות תפלין אלא ח"כ הגיע למדרגת אלישע בעל כנפים שנעשה לו נס ושיהיה לו גוף נקי כמוהו . וזו היא הסבה שהמלה הזאת מדופפה בידם ולא יחזיקו בה , ולא ידעו ולא יבינו כי אין המאמר הזה אמור אלא בשעת השמדת האם המניח תפלין הוא כדאי ובטוח על עצמו שיעשה לו נס כאלישע בעל כנפים יש לו להניח תפלין בשעת שמד ואם לאו אין לו להניחם מפני הסכנה , אבל שאר כל המון ישראל שלא בשעת הסכנה חייבים להניח , וכל ישראל ראויים לכך כי כל העדה כלם קדושים , או יהיה ביאור המאמר לענין הנחתן כל היום כלו וזהו לשון גוף נקי שאם יש לו גוף נקי כאלישע ונזהר בהם הזהירות הראוי חייב להניח כל היום כלו כמו שהי' עושה אלוהים , אבל אם אין לו גוף נקי כמוהו די לו להניחן בשעות ידועות , ואין לריך לומר הגדולים שהם חייבין במלות תפלין ושהיא מלה מוסלת עליהם , כי גם הקטנים צריכין להניחן כדי להנכין במלות . וכן אמרו במסכת סוכה (פ"ג דף מ) קמן היודע לשמור תפלין חביו לוקה לו תפלין :

ועתה יש לנו לבאר היות מלות התפלין ומלות הנהגה ומקום הנהגתן וזמן הנחתן וביאור סדרן . היות המלה הזאת גדול שהיא שקולה כנגד

בסני רבו או שקרא ג' ספוקים בנית הכנסת בסני רבו הרי זה לא ינא לחירות, ומחרן אמר רבה בר שילא כשרבו הניח לו תפלין, כלומר שהוא לוקח אותו אדנות של הנחת תפלין על יד רבו הרי זה ינא לחירות, ולכך היתה הנחת תפלין בגבהו של ראש מקום שמלכי ישראל נמשחים שם בשמן המשחה. ועל זה דרשו רז"ל (שבת דף קנג) (קהלת ט) בכל עת יהיו בגדיך לבנים זו מצות נילית ושמן על ראשך אל יחשר זו מצות תפלין, נחנו החכמים רמו לתפלין כשמן על הראש והוא המקום בראש שמלכי ישראל נמשחים שם והוא מקום הנחת תפלין בראש מקום שמוחו של סינוק רופס, ומה שמכסים התפלין במטלית ונשער ובגידין יש בזה רמז וסימן לחתיית המתים, שעתידים מתי ישראל לחיות ולעמוד בלבושיהן בשערן ובגדיהן וישער מלמעלה כשם שהתפלין מחוסין בעור, וכשם שיש לגוף בשר ובגידין ועור ושער ומלבוש, ועמיד הקב"ה להקים בלבושיהן שנה' (איוב לח) ויחננו כמו לטוב, וכתיב (יחזקאל לז) והעליתי עליכם בשר וקרתתי עליכם עור מלמעלה. כן התפלין יש להן דוגמא לזה, כי גוף הפרשיות הכתובות בפניהם הם כנגד גוף האדם, והקלף שהפרשיות כתובות בו הם כנגד הבשר, והגידים שהם תאורים בהם כנגד גידים האדם, והמטלית כנגד לבושי האדם, וזה רמז לכל מי שהוא ירא שמים ומניח תפלין שהוא זוכה לחתיית המתים:

משפט הנחתן, תחלה מניח תפלין של יד ואח"כ של ראש שכן אמר הכתוב (דברים ו) וקשרתם לאות על ירך וגו' וקבלו רז"ל שהיה הזאת היא של שמאל ממה שכתוב (שמות יג) והיה לאות על ידכה יד כהה והיא היד שאין הכת והגבורה מצויין בה כמו בימין. ושוד שהימין נקראת ימין והשמאל נקראת יד הוא שכתוב (ישעיה מח) אף ידי יסדה ארץ וימיני ספחה שמים. וכתיב (שופטים ה) ידה ליחד השלחמה וימינה וגו'. וטעם הנחת תפלין של יד קודם לשל ראש משני שהתפלין של יד נקראו אות ושל ראש נקראו זכרון ועל כל פנים האות קודם לזכרון שאלו אות און זכרון, ולכך אמרו כשהוא מניח מניח של יד תחלה ואחר כך של ראש וכשהוא חולץ חולץ של ראש ואחר כך של יד שכן כתוב (דברים ו) וקשרתם לאות על ירך וגו' ודרשו רז"ל כל זמן שצין עיניך יהיו שמים, ואלו היה חולץ של יד תחלה כמו שהניח תחלה לא היה בין עיניו שמים ועל כן יש לו להניח של יד תחלה ולחלוצו של ראש תחלה כדי שיהיה האות ראשון ואחרון אשר עליו בא הזכרון:

תפלין של יד נצטוו בהן שיהיו בית אחד ממה שכתוב (שמות יג) והיה לך לאות ומשמע אות אחד. ותפלין של ראש ארבעה בתים ממה שכתוב (שם) ולמספת בין עיניך והוא חשר שני ווי"ן. ודרשו רז"ל שם. בכאפי שמים פת באשריקי שמים. אפי"פ תפלין של יד בית אחד ותפלין של ראש ד' בתים און כחוב בזה אלא מה שיש בזה שהרי בכל אהת ואהת

כתיב ארבע פרשיות והן. (שם) קדש לי כל צבור (שם) והיה כי יביאך (דברים ו) שמע (שם יא) והיה אם שמע, והם פרשיות מורות על החדוש וההשגחה והיחוד ואהבת השכינה ודבקותה עם ישראל, וכן מצינו בתפלין של הקב"ה שהוא משל על הדבקות הזאת שיש בהן ד' פרשיות שכן אמרו בברכות (פ"ק דף ו) מי כעמך ישראל אשריך ישראל בחד ביתא, ומי גוי גדול בחד ביתא. או הנסה חלבים בחד ביתא. ולתתך עליון בחד ביתא. וכלהו כתיב באדרעי, וד' פרשיות אלו מורות על אהבת הקב"ה לישראל: **משפט התפלין** שיהיו בהן רצועות של שם שנאמר (הושע יא) בחבלי אדם אמשכם בעבותות אהבה, וסיהיו הרצועות שחורות תלויות מלמעלה למטה לפניו משום שנה' (שה"ש ה) קצותיו תלחלים שחורות כעורב, וקבלו רז"ל רצועות שחורות הלכה למשה מסיני:

מקום הנחתן הוא שמיניחין תפלין של יד בגבהו של זרוע, שכן באה הקבלה (שמות יג) והיה לאות על ידכה לא על ידו ממש אלא בגבהו של יד, וכן בתפלין של ראש שאמר (שם) ולמספת בין עיניך לא בין העינים ממש שהרי כתוב (דברים יד) ולא השימו קרחה בין עיניכם. ומקום שנעשה קרחה אינו בין העינים ממש אלא בגובה העינים אף כאן בגבהו של ראש, וכן אמרו רז"ל אמרה תורה הנח תפלין בראש הנח תפלין ביד מה להלן בגבהו של ראש אף כאן בגבהו של יד. עוד אמרו לך לאות במקום לך לאות כלומר עליון שיהיה לך לאות והוא עליון הזרוע וזהו כנגד הלב, וכן בתפלין של ראש במקום שמוחו של סינוק רופס שהרי שני איברים הללו הם משכן הנפש החכמה. ואמרו בברכות חשא הנפש שהיא בגבהו של גוף ותשנה להקב"ה שהוא גבוה על כל העולם:

זמן הנחתן ביום ולא בלילה, שכן אמר הכתוב (שמות יג) ושמרת את החקקה הזאת למועדה מימים ימימה. בחול ולא בשבתות וימים טובים לפי שהתפלין נקראו אות שנאמר (שם) והיה לאות מה שצריכין אות ינאו שבתות וימים טובים שכן עלמין. אהת ואף חולו של מועד בכלל ימים טובים ואין להניח בהן תפלין:

המניח תפלין בכל יום און שני עדים זזין ממנו לעולם שהם עליו אות בקיום המצות, כיצד ג' מצות נצטוו ישראל שנקראו אות. ואלו הן תפלין שבת ומילה, תפלין (שם) והיה לאות על ידכה, שבת (שם לא) כי אות היא ביני וביניכם, מילה (בראשית א) והיה לאות ברית ביני וביניכם. וכל מי שזהיר להניח תפלין בכל יום הרי ב' עדין עמו בכל יום מילה ותפלין, ובשבת שאין שם תפלין הרי שני עדין ג"כ עמו מילה ושבת, אהת כן כל המקיים מצות תפלין הולכין עמו שני עדים לעולם בין בחול בשבת. הרי שנאמר מאלת המניח תפלין שבהן רמז באל שדי שעליהם

כד תפלין הקמח

שעליהם אמר בלמה (שה"ש ז) ראשך עליך ככרמל
 זדלה ראשך כארגמן מלך אסור ברהסים, ראשך
 עליך ככרמל היא השי"ן, וזלה ראשך היא הדל"ח,
 מלך אסור היא היו"ד:
 ובמדרש שיר השירים ראשך עליך ככרמל.
 הרשים שבישראל חביבין עלי כאליהו
 שעלה אל הר הכרמל של' (מ"א יח) ואליהו עלה אל
 ראש הכרמל וגו' וישם פניו בין ברכיו ולמה שם פניו
 בין ירכיו אלא אמר הקב"ה אין לנו זכות הנם לבריה,
 זדלה ראשך כארגמן אמר הקב"ה הדלים והרשים
 שבישראל חביבין עלי כדוד שנאמר (זכריה ו) והיה
 הגשם בהם ביום ההוא כדוד, ויש אומרים כדניאל
 דכתיב ביה (דניאל ד) והלבישו לדניאל ארגונוא.
 מלך אסור ברהסים זה מלך מ"ה הקב"ה דכתיב ביה
 (תהלים לג) ה' מלך גאות לבש. אסור שאסר עצמו
 בשבועה שהוא משרה שכינתו לישראל. ברהסים של
 יעקב אבינו, בזכות מי רבי אבא בר כהנא ור' לוי
 הד אמר בזכות אברהם שנאמר (בראשית יח) ואל
 הבקר רץ אברהם, וחד אמר בזכות יעקב שכחוב בו
 (שם ל) ויג אה המקלות ברהסים, אמר ר' ברכיה
 בזכות משה שנאמר (דברים לג) ויהי ביסורו מלך.
 אסור שנאסר ונגזר עליו שלא יכנס לארץ בשביל מה

ברהסים של מי מריבה שנאמר (במדבר כ) כמה מי
 מריבה, פי"ב: בראור שכן. זהו שהמניח תפלין
 בטוח הוא שלא יחסא שכן דר"ל (מנחות פ"ד דף מג:)
 רבי אלעזר בן יעקב אומר כל מי שיש לו תפלין
 בראשו ותפלין בזרועו וליניית בבגדו מוחזק הוא שלא
 יחסא שנא' (קהלת ד) וכחוס המשולש לא במהרה
 ינחק. וראינו מקלת הכמים מחכמי החלמה שהיו
 מהפארין בעלמם בהנחת תפלין, והוא שמנינו (שבת
 פט"ז דף קיח:) דב ששת שהיה מגדוליהם שהיה אומר
 חייתי לי דקיימתי מלוח תפלין. וכן קלת מהם שהיו
 שמחים שמחה גדולה באותו יום שהיו מניחין בו
 תפלין, והוא שאמרו (ברכות פ"ה דף לה) ר' ירמיה
 הוה יתיב קמיה דרבי זירא חזייה דהוה קא בדת
 טובא אמר ליה לא סבר לה מר (משלי יד) בכל ענב
 יהיה מוחר אמר ליה אגא תפלין מנחנא, וכן קנת
 מהם שהיו מתפללים להקב"ה שיהא חלקם לחיי
 העולם הבא עם אותן שמניחין תפלין, הוא שאמרו
 אמר רבי יוסי יהא חלקי עם קושרי תפלין ומחעספין
 בליניית וקורין קריאת שמע ביראה, ועוד אמרו
 (מנחות פרק ד' דף מד) כל הרגיל בתפלין מאריך
 ימים שנא' (ישעיה לח) וה' עליהם יחיו ולכל בהן חיי
 רוחי ותחלימני והמייתי:

הא לך חבור הדרשות אשר יסדתי, אתר רואי מדרשי החכמים, אשר על רובם
 עמדהי בהם, לפני התלמידים שלחן ערבתי, לכל תועה ביער המדרשים דרך
 סלולה הדרבתי. אל ישדי הלב חכו הנפשות, נתתי דרך בים הדרשות, כי עת
 לדבר ועת לחשות. וצור מבטן גוחי, אשר בו אשים מבטחי, יזכני להיות מן
 המוצאים הן בעיניו, מן המתעדנים בגרתי נהלי עדניו, המתהלכים בארצות
 החיים לפניו, בענין שכתוב (תהלים קסז) אתהלך לפני ה' בארצות החיים:

תם ונשלם

כתב זאת זכרון בספר

את אשר כבר מודעת לכל, כי כל מקום שנמלא בשום חיבור חיבה גוי או עכו"ם או כותי וכיוצא בלשונות
 האלו אין הכונה ח"ו על האומות שבזמננו אשר אנחנו חוסים בזילם ובשלומם שלום גם לנו, וחלילה לנו
 להיות כסויי טובה אשר המה מסיבים אחנו ונוחנים לנו מחיה ושארית בארץ, וחייבים אנחנו ע"פ ד"ת
 הקדושה להתפלל בשלום המלכים והשרים ובשלום המדינה ויושביה, אבל הכונה על הקדמונים שהיו מאמינים
 בכופזים ומלכות וכמו כח הנבא"ה שנזכר בספר המורה להרמב"ם ז"ל שהיו מינים ואפיקורסים והבחישו בבריאת
 העולם ובנבואה, ולא כן חלילה אלה היום:

